

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ,
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΟΜΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΜΣ: ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ
ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ

ΕΡΓΑΣΙΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ
ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΜΑΡΑΒΕΛΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

Επιβλέπων Καθηγητής	Επ. Καθηγητής	ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΣΕΠΕΤΗΣ	ΥΠΟΓΡΑΦΗ
------------------------	---------------	-----------------------	----------

Μέλος	Καθηγητής	ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΣΟΥΛΗΣ	ΥΠΟΓΡΑΦΗ
-------	-----------	--------------------	----------

Μέλος	Καθηγητής	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΙΕΡΡΑΚΟΣ	ΥΠΟΓΡΑΦΗ
-------	-----------	-----------------------	----------

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2021

ΑΘΗΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.

Ξεκινώντας την συγγραφή της πτυχιακής μας εργασίας και κλείνοντας ταυτόχρονα ένα μεγάλο και σημαντικό κύκλο στην ζωή μου , νοιώθω ότι χρωστάω ένα ευχαριστώ στην οικογένεια μου, που με στήριξε στις δυσκολίες και ήταν πάντα στο πλευρό μου. Επίσης οφείλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου Αναστάσιο Σεπέτη για τις συμβουλές του, για την ανάθεση ενός τόσο ανερχόμενου επιστημονικά θέματος και για τον χρόνο που μου αφιέρωσε προς την συγγραφή της διπλωματική μου εργασίας.

1.1 ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο υπογεγραμμένος **ΜΑΡΑΒΕΛΑΚΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ** του **ΚΩΝ/ΝΟΥ**, με αριθμό μητρώου **19028** φοιτητής του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος **Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας της Σχολής Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών** του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Ο/Η Δηλών/ούσα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.

Ανέκαθεν το φυσικό περιβάλλον αποτελούσε εξαιρετική πηγή άντλησης ορυκτού πλούτου για την εκπλήρωση των αναγκών του ανθρώπου, σε τροφή, υλικά αγαθά, και μετέπειτα επεξεργασίας τους σε τεχνολογικά και άλλα χρήσιμα μέσα, βελτιώνοντας την ποιότητα ζωής και επιτυγχάνοντας κοινωνική ευημερία. Με την Βιομηχανική Επανάσταση διαμορφώθηκε έναν εντατικό σύστημα εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου, καθιερώνοντας έτσι το γραμμικό οικονομικό μοντέλο που στόχο έχει την συνεχιζόμενη ανάπτυξή του, βασιζόμενο στους φυσικούς πόρους της γης. Αυτό το μοντέλο επικρατεί και σήμερα, μόνο που πλέον πολλοί παράγοντες συντελούν σε μείωση της αποδοτικότητάς του, δεν συμβαδίζουν με την νοοτροπία του και κυρίως υποδεικνύουν τον ρυπογόνο του ρόλο. Διανύουμε την περίοδο της ψηφιακής επανάστασης και πολλές αλλαγές θα γίνουν στον τομέα της κοινωνικής ζωής, στην εργασία αλλά και σε άλλες τις μορφές της πολιτιστικής έκφρασης των ανθρώπων. Όπως αποδεικνύεται τον τελευταίο χρόνο με την εμφάνιση του Covid 19, όπου είδαμε μια ραγδαία ψηφιοποίηση των υπηρεσιών σε εξαιρετικά μικρό χρονικό διάστημα, το οποίο από ότι φαίνεται θα μείνει και μετά το πέρας της υγειονομικής κρίσης.

Η συνεχής εκμετάλλευση και εξάρτηση από τους φυσικούς πόρους της γης φαίνεται να έχει σοβαρές περιβαλλοντικές επιπτώσεις στο οικοσύστημα και παράλληλα μία ανεξέλεγκτη σπατάλη ύλης από το στάδιο εξόρυξης έως την παραγωγή και την τελική διάθεσή τους, αχρηστεύοντάς την ως απόβλητο. Η σύγχρονη οικονομική ζωή και η καταναλωτική καθημερινότητα δημιουργεί τόνους οικονομικά εκμεταλλεύσιμων αποβλήτων αχρηστεύοντας τα, ή μερικώς αξιοποιώντας τα με τους συμβατικούς τρόπους διαχείρισης, επιτρέποντας ένα μεγάλο ποσοστό σε αχρήστευση και ρύπανση. Στην Ευρώπη παράγονται επτά τόνοι σκουπιδιών από τους δέκα έξι τόνους ύλης που χρησιμοποιείται ανά άτομο, χάνοντας έτσι μεγάλο ποσοστό πολύτιμης αξιοποιήσιμης ύλης (πλαστικό, χαρτί, μέταλλα, ξύλο). Μικρό ποσοστό καταλήγει να ανακυκλωθεί ή να καεί, ενώ το μεγαλύτερο θάβεται, ενώ θα μπορούσε να επαναχρησιμοποιηθεί είτε σαν υλικό είτε σαν πόρος.

Αυτή η συνειδητοποίηση έχει πυροδοτήσει ήδη εναλλακτικές μορφές διαχείρισης των παραγόμενων αποβλήτων ενισχύοντας τον ρόλο της αειφόρου αναπτυξιακής πολιτικής. Το κυκλικό οικονομικό μοντέλο είναι μία από αυτές, το οποίο δεν διαχειρίζεται απλώς τα

απόβλητα, αλλά τα μετατρέπει σε πόρους, βελτιστοποιεί την αποδοτικότητά τους και αποκαθιστά την αξία τους, περιορίζοντας μ' αυτό τον τρόπο τις υπολειμματικές ροές. Αποτελεί μια νέα μορφή προσέγγισης της οικονομίας και της κοινωνίας με γνώμονα το περιβάλλον μέσω της αποκατάστασης του φυσικού κεφαλαίου.

Στην παρούσα εργασία μελετάται η συμβολή της Κυκλικής Οικονομίας, με την εφαρμογή ανάλογων πρακτικών στρατηγικών και μοντέλων που μπορούν να βελτιστοποιήσουν την διαχείριση των πόρων και των υπολειμμάτων, να αποτρέψουν την ρύπανση και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος μέσα από την επιχειρηματική δραστηριότητα, ενισχύοντας παράλληλα την οικονομία και την κοινωνία και να φέρει κοινωνική ευμάρεια στους πολίτες. Η μορφή του κειμένου διαμορφώνεται ως εξής: αρχικά περιγράφεται ως έννοια η κυκλικής οικονομία μέσα από την θεωρητική και πρακτική της διάσταση καθώς και οι δράσεις που γίνονται για την επίτευξη αυτής παγκοσμίως και στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ειδικότερα στην Ελλάδα. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της Κοινωνικής προστασίας μέσα από την θεωρητική διάσταση καθώς και ιστορική αναδρομή. Τέλος γίνεται η σύνδεση μεταξύ της κυκλικής οικονομίας και της κοινωνικής προστασίας και πως το μοντέλο αυτό θα επιφέρει κοινωνική ισότητα και ανάπτυξη .

SUMMARY.

The natural environment has always been an excellent source of pumping pure raw materials to meet the needs of human capital in food, material goods, and then processing them into technological and other useful means, improving the quality of life and achieving social prosperity. With the Industrial Revolution, an intensive system of exploitation of natural wealth was formed, establishing the linear economic model that aims at its continued development, based on the natural resources of the earth. This model still prevails today, although many factors now contribute to reducing its efficiency, do not go in hand with its mentality and mainly indicate its polluting role. We are going through the period of digital revolution and many changes will be made both in society and at work but also in all forms of social life. As it turns out last year with the advent of Covid 19 we saw a rapid digitization of services in an extremely short time.

The continuous exploitation and dependence on the natural resources of the earth proves to have serious environmental effects on the ecosystem and in the same time an uncontrolled waste of valuable secondary material from their extraction, processing and final disposal stage, making it useless. Modern economic life and everyday life create tons of economically exploitable waste by disposing it, or partially utilizing it with conventional management methods, allowing a large percentage of disuse and pollution. In Europe, six tons of waste is generated out of the sixteen tons of material used per person, losing a large percentage of valuable recyclables (metals, wood, plastic, paper). A small percentage ends up being recycled or burned, while the largest is buried, while it could be reused either as a material or as a resource.

This awareness has already triggered alternative forms of waste management by strengthening the role of sustainable development policy. The cyclical economic model is one of them, which not only manages waste, but turns it into resources, optimizes their efficiency and restores their value, reducing or eliminating residual flows. It is a new way of approaching production, economy and society have a view to protect the environment through the restoration of natural capital.

In the present work, the contribution of Circular Economy is studied, with the similar practical strategies and models that can optimize the management of resources and waste,

to prevent pollution and environmental degradation through business, while strengthening the economy and society and bring social prosperity to the citizens. The structure of the work is as follows. Initially, the concept of the circular economy is described through its theoretical and practical dimension as well as the actions taken to achieve these both globally and in the E.U. and especially in Greece. The second chapter analyzes the concept of social protection through the theoretical dimension as well as historical background. Finally, the connection is made between the circular economy and social protection and how this model will bring about social equality and development.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.	ii
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.	1
SUMMARY.	3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.	5
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.	6
1. ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.	7
1.1 Εισαγωγή.	7
1.2 Ιστορική προσέγγιση και σχολές σκέψης.	9
1.3 Η αναγκαιότητα της Κυκλικής Οικονομίας για Αειφόρο Ανάπτυξη.	10
1.4 Οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς μια κυκλική οικονομία.	13
1.4.1 Επιπτώσεις στο Οικοσύστημα – Αποσάθρωση των Περιβαλλοντικών Λειτουργιών.	16
1.5 Οι δράσεις της Ελλάδος προς μια κυκλική οικονομία.	17
1.5.1 Εθνική στρατηγική για την κυκλική οικονομία.	18
1.6 Σύνοψη.	29
2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ.	29
2.1 Εισαγωγή.	29
2.2 Ιστορική αναδρομή Κοινωνικών Δικαιωμάτων των πολιτών παγκόσμια.	35
2.3 Βασικές αρχές και συστήματα κοινωνικής προστασίας.	37
2.3.1 Κοινωνική δικαιοσύνη.	38
2.3.2 Πυλώνας κοινωνικής προστασίας.	39
2.3.3 Βασικές αρχές κοινωνικών δικαιωμάτων.	40
2.3.4 Κοινωνικά Δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στην Ε.Ε.	52
2.3.5 Κοινωνικά Δικαιώματα Ελλήνων πολιτών στην Ελλάδα.	53
2.4 Συστήματα κοινωνικής προστασίας.	58
2.4.1 Η αναθεώρηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας.	56
2.5 Σύνοψη.	57
3 ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ.	62
3.1 Εισαγωγή.	62
3.2 Κοινωνική Πρόνοια και Αειφορία.	66
3.2.1 Κοινωνία και Αειφορία.	67

3.3	Η οικονομική κοινωνιολογία στην κυκλική οικονομία.	69
3.4	Συμβολή της κυκλικής οικονομίας σε διαφορετικούς τομείς.	68
3.4.1	Εργασία.....	69
3.4.2	Κοινωνική ισότητα.	71
3.4.3	Συνεργατική οικονομία.....	72
3.4.4	Συμμετοχή και Τοπική Δημοκρατία.	73
3.4.5	Υγεία και Ασφάλεια.	74
3.4.6	Περιβάλλον.....	75
3.4.7	Επιπτώσεις της κυκλικής οικονομίας.	75
3.5	Κυκλική οικονομία προς όφελος της κοινωνικής προστασίας.	76
3.6	Σύνοψη.....	80
5	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	88
5.1	Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	89
5.2	Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.	91

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΧΗΜΑΤΩΝ.

Σχήμα 1.	Τι είναι η κυκλική οικονομία.....	8
Σχήμα 2.	Κύκλος δημόσιας σύμβασης.....	14
Σχήμα 3.	Κυκλική οικονομία.	19

1. ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.

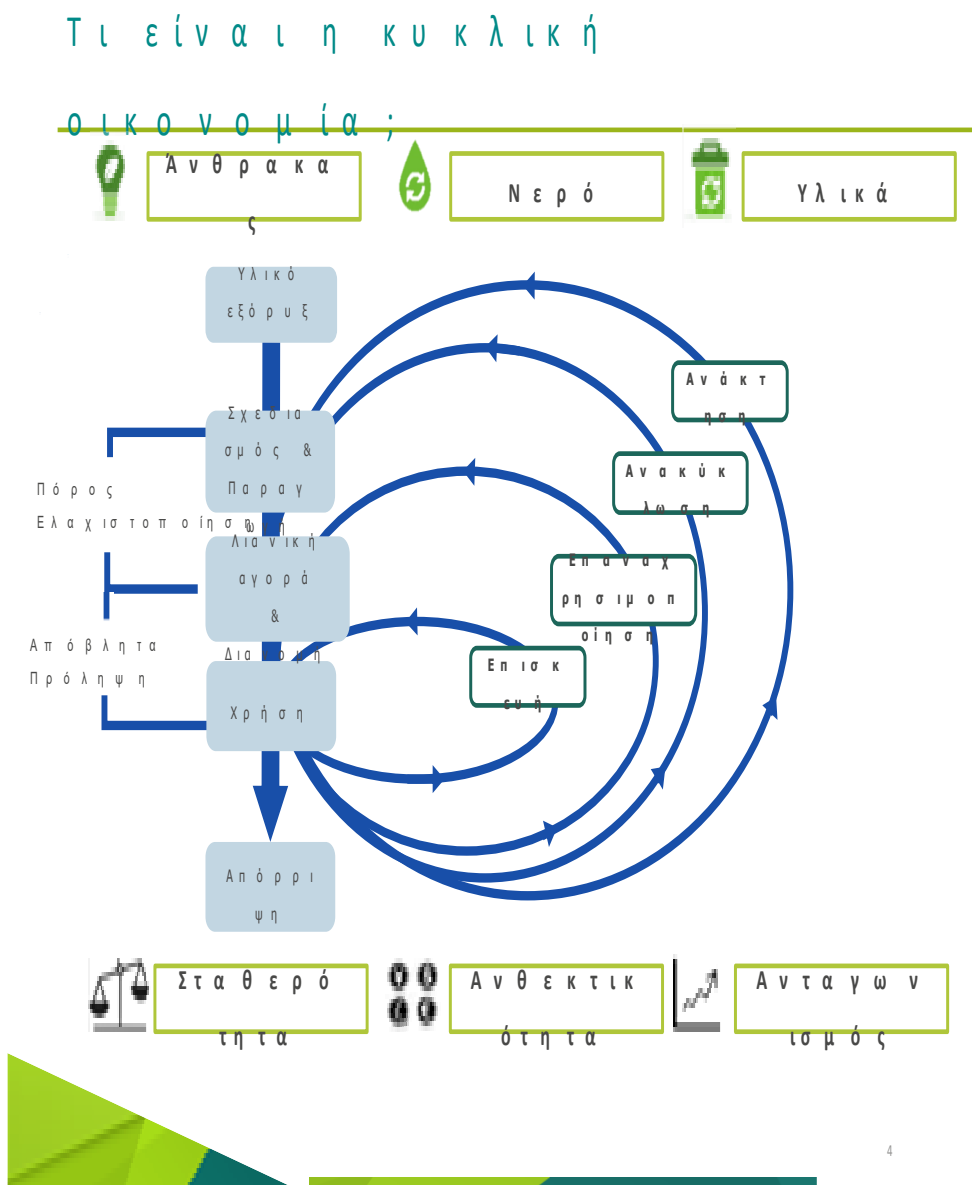
1.2 Εισαγωγή.

Με την εξάντληση των φυσικών πόρων στον πλανήτη εξαιτίας του υπερπληθυσμού και της υπερκατανάλωσης πόρων που συντελείτε, το παραγωγικό μοντέλο όπου επικρατεί (εξαγωγή - κατασκευή - απόρριψη), ο ιστός της οικονομίας μας μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, δεν είναι πλέον βιώσιμος και δημιουργεί τόσο προβλήματα στο περιβάλλον, όσο και στις κοινωνίες με την έλλειψη πόρων . Επομένως είναι αναγκαίο να σκεφτούμε ένα νέο τρόπο δράσης, αποτελεσματικό , με σεβασμό προς το περιβάλλον, καινοτόμο που θα δώσει απαντήσεις στα προβλήματα των κοινωνιών μας και δεν θα επιβαρύνει το οικοσύστημα. Η Κυκλική Οικονομία επιδιώκει την αύξηση της απόδοσης των πόρων μέσω της επαναχρησιμοποίησης τους, σε αντίθεση με το υπάρχον όπου περιορίζεται σε τρία στάδια: «παραγωγή – κατανάλωση – απόρριψη» των προϊόντων.

Η κυκλική οικονομία ως έννοια είναι μια απάντηση από το μέλλον, ενσαρκώνοντας το όνειρο μια ιδανική οικονομία στην οποία δεν θα χάνεται τίποτα και θα ξανά δημιουργούνται όλα προσφέροντας ένα προϊόν, γεγονός που θα βοηθήσει την εξέλιξη των γενεών. Αυτό το μοντέλο χρειάζεται νέους τρόπους παραγωγής και κατανάλωσης και απαιτεί την κοινωνική ευθύνη όλων των παραγόντων της κοινωνικής ζωής (τοπικές κοινότητες, πολίτες, επιχειρήσεις). Οι κοινωνίες μας μαστίζονται από την κρίση, εκτός από τα οφέλη για το περιβάλλον, δίνει μεγάλη ευκαιρία για αειφόρο ανάπτυξη μείωση των ανισοτήτων με σεβασμό στο περιβάλλον. Επιπλέον δημιουργεί νέες και καλά αμειβόμενες θέσεις εργασίας, είναι μοχλός ανάπτυξης και νεωτερισμών και μας δίνει την ευκαιρία να αγωνιστούμε ενάντια στην εξάντληση των πόρων (Schmid, Stanoevska-Slabeva, & Volker, 2001).

Το γραμμικό μοντέλο από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης παρά τις διαφοροποιήσεις που έχει ίσως υποστεί θεμελιώνεται ως εξής : οι βιομηχανίες αντλούν πόρους, παράγουν προϊόντα με χρήση ενεργειακής - εργατικής δύναμης και τα πωλούν σε έναν τελικό καταναλωτή - ο οποίος στη συνέχεια τα απορρίπτει όταν δεν εξυπηρετούν πλέον το σκοπό τους. Κάθε σύστημα που στηρίζεται στην κατανάλωση και στην αποκατάσταση των πόρων συνεπάγεται σημαντικές απώλειες σε όλη την αλυσίδα

προστιθέμενης αξίας (παραγωγή, εμπορία, υπηρεσίες). Η διαδικασία αυτή παραγωγής αποτελούσε ένα επικερδές σύστημα κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, καθώς το κόστος εξόρυξης και εκμετάλλευσης των πόρων δεν ήταν υψηλό σε σχέση με αυτό που απαιτούνταν. Ένα διαφορετικό σύστημα ανακύκλωσης θα ήταν οικονομικά ασύμφορο την εποχή εκείνη. Αυτή η νοοτροπία δημιούργησε σήμερα το μη βιώσιμο οικονομικό σύστημα για την εποχή μας του αντλώ – παράγω – αποβάλλω.

Σχήμα 1. Τι είναι η κυκλική οικονομία.

Πηγή: Μανασσής Μπουκουβαλαίοι, Δέσμη Εκπαιδευτικών Εργαλείων για την GPP 5., Διαθέσιμο στο: <https://slideplayer.gr/slide/17390912/>, σελ. 4.

Τα παραδοσιακά πρότυπα γραμμικής κατανάλωσης ("take-make-dispose") έρχονται σήμερα να αντιμετωπίσουν την έλλειψη πόρων. Οι περιορισμοί αυτοί μεγαλώνουν την αυξανόμενη ζήτηση του όλο και αναπτυσσόμενου και πλουσιότερου πληθυσμού παγκοσμίως. Ως εκ τούτου, εμφανίζεται κατάχρηση πόρων, υψηλότερα επίπεδα τιμών και μεγαλύτερη αστάθεια σε πολλές αγορές. Πιο συγκεκριμένα μέχρι το 2050 προβλέπεται αύξηση του παγκόσμιου πληθυσμού σε περίπου 9,5 δισεκατομμύρια, γεγονός που θα επιφέρει αύξηση στην παγκόσμια κλίμακα της ζήτησης πόρων, με την οικονομία να απαιτεί τριπλάσια ποσότητα πόρων, σε σχέση με αυτούς που χρησιμοποιούνται σήμερα για ανταποκριθεί στις ανάγκες. Κάτι τέτοιο θα επιφέρει ραγδαία αύξηση στο ανθρακικό αποτύπωμα, εξαιτίας της αύξησης των εκπομπών CO₂, ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης αυτού είναι η επαναχρησιμοποίηση των φυσικών πόρων, η υιοθέτηση της κυκλικής οικονομίας και η εγκατάλειψη του παλιού ξεπερασμένου και δαπανηρού μοντέλου (Godfray, et al., 2010).

1.3 Ιστορική αναδρομή και σχολές σκέψης.

Η κυκλική οικονομία ως ορισμός δεν μπορεί να μπει ξεκάθαρα σε μία χρονική στιγμή ή σε κάποιον εφευρέτη, διαμορφώθηκε και επηρεάστηκε μέσα από διάφορες σχολές και ερμηνευτικές αναζητήσεις. Σημαντικές σχολές σκέψης που σχετίζονταν με την κυκλική οικονομία εμφανίστηκαν τη δεκαετία του '70 αλλά απέκτησαν μεγάλη σημασία κατά τη δεκαετία του 1990. Πιο συγκεκριμένα το '70' εκφράστηκε ως «Αναγεννητικό Σχέδιο» από τον καθηγητή John T. Lyle, εστιάζοντας στην δυνατότητα που έχουν τα συστήματα να αναγεννιούνται από τις ίδιες τις ενέργειες που εκείνα χρησιμοποιούν. Ο Walter Stahel, βιομηχανικός και αρχιτεκτονικός αναλυτής, το 1976 αναφέρεται συγκεκριμένα στο κυκλικό σύστημα ως τρόπο εξοικονόμησης πόρων και κερδών μέσα από την ανθεκτικότητα των προϊόντων, την επιδιόρθωση και τον περιορισμό των σκουπιδιών. Επίσης συμβάλλει στη σημασία της πώλησης υπηρεσιών και όχι στην πώληση προϊόντων (Ellen MacArthur Foundation., 2017).

Σημαντική βελτίωση της οικονομικής ανάπτυξης και του ΑΕΠ κυρίως λόγω των αυξημένων εσόδων από αναδυόμενες κυκλικές δραστηριότητες, σε συνδυασμό με το μειωμένο κόστος παραγωγής μέσω της πιο αποδοτικής χρήσης των εισροών. Η οικονομική

αυτή παραγωγή έχει θετικά αποτελέσματα στις υπόλοιπες οικονομικές παραμέτρους, όπως την προσφορά και τη ζήτηση, και τις τιμές και αντίστοιχα στα εισοδήματα των καταναλωτών και των εργαζομένων. Στο πλαίσιο αυτό το ευρωπαϊκό ΑΕΠ θεωρείται ότι θα αυξηθεί σε 11,5% το 2030 και σε 28% έως το 2060, σε σχέση με 4% και 16% με το καθιερωμένο τρόπο που υφίσταται έως σήμερα. Επιπρόσθετα η εξοικονόμηση καθαρού κόστους σε υλικά και ενέργεια είναι δεδομένη με ένα νέο μοντέλο, καθώς η αποδοτική διαχείριση των πόρων, η πλήρης αξιοποίηση και μετατροπή βλαβερών εξωτερικοτήτων και απωλειών σε επιπλέον αξία όχι μόνο ελαττώνει, αλλά εμποδίζει την διαιώνιση του επερχόμενου κόστους. Για παράδειγμα σε μία ανάλυση του Ιδρύματος Macarthur το Ηνωμένο Βασίλειο θα μπορούσε να εξοικονομήσει 1,1 δισεκατομμύρια ευρώ κάθε έτος από τους χώρους υγειονομικής ταφής, με την απομάκρυνση των οργανικών αποβλήτων, από την υγειονομική ταφή μετατρέποντάς τα σε γιγοβατώρες για την εξυγίανση του εδάφους. (Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 2019).

Επιπλέον προμηνύεται δημιουργία νέων θέσεων εργασίας κι αυτό οφείλεται κυρίως στις ανάγκες που θα προκύψουν είτε στον επιχειρηματικό είτε στον βιομηχανικό τομέα σε πολλές πτυχές της παραγωγικής διαδικασίας από το τεχνικό έως το συμβουλευτικό κομμάτι, υπακούοντας τις νέες καινοτομίες και την ανταγωνιστικότητα. Στη Δανία προβλέπεται ότι οι δέκα νέες πτυχές της κυκλικής οικονομίας θα μπορούσαν μέχρι το 2035 να δημιουργήσουν περίπου νέες θέσεις εργασίας. Η αναγέννηση της καινοτομίας, αποτελεί προνόμιο για την οικονομία και υπάρχει σε αφθονία στο σύστημα του κυκλικού μοντέλου. Τα οφέλη μιας πιο καινοτόμου οικονομίας περιλαμβάνουν υψηλότερα ποσοστά τεχνολογικής ανάπτυξης, ποιοτικά προϊόντα, εργασιακή και ενεργειακή απόδοση και πολλαπλές ευκαιρίες κέρδους για τις εταιρείες. (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

1.4 Η αναγκαιότητα της Κυκλικής Οικονομίας για Αειφόρο Ανάπτυξη.

Όπως έχει γίνει αντιληπτό, η ουσία της αειφόρας συγκροτείται μέσα από την ανάπτυξη των τριών διαστάσεων (κοινωνία – περιβάλλον- οικονομία) χωρίς να διακρίνει την μία από την άλλη. Η σύνδεση αυτή, απαιτεί την ισορροπία μεταξύ του φυσικού και του

ανθρώπινου κεφαλαίου, καθιστώντας τη σχέση τους αυστηρά συμπληρωματική χωρίς περιθώριο υποκατάστασης του ενός από το άλλο. Αυτό οφείλεται στην πολύ λεπτή και ταυτοχρόνως περίπλοκη φύση των οικοσυστημάτων και του φυσικού κεφαλαίου γενικότερα που χαρακτηρίζεται από: περιβαλλοντικές συνθήκες μη προβλέψιμες, σε περίπτωση επιπλοκής, ζωτικές λειτουργίες και αντίδραση των κοινωνιών σε περίπτωση υποβάθμισής τους, γι' αυτό άλλωστε είναι αναγκαίο να προάγεται η διαφύλαξή τους. (Holden, et al., 2014).

Στην Ανθρωπόκαινο εποχή που διανύουμε, το ανθρώπινο είδος αποτελεί τον κυρίαρχο παράγοντα μεταβολής στην γη. Η εκθετική ανάπτυξη των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και η περεταίρω συμπίεση στο σύστημα θα ήταν επίφοβο να επιφέρει κρίσιμες για τα βιοφυσικά συστήματα, περιβαλλοντικές αλλαγές αποβαίνοντας επιβλαβείς ή ακόμα και καταστροφικό για την ανθρώπινη ευημερία. Η επιστημονική κοινότητα προειδοποιεί για μια εποχή περιορισμένων πόρων σε ενεργειακές επιλογές, τρόφιμα, νερό μη ευνοϊκές συνθήκες περιβάλλοντος, τόνους αποβλήτων, κοινωνικές αναταραχές, ανισότητες και προκλήσεις στον τομέα της απασχόλησης και της οικονομίας (Rockstrom, et al., 2009). Εκτιμάται ότι η ανθρωπότητα έχει ήδη παραβιάσει τουλάχιστον τέσσερα από τα εννέα πλανητικά όρια που ελέγχουν την συστημική σταθερότητα της γης, όπως την κλιματική αλλαγή, την απώλεια βιοποικιλότητας, την ακεραιότητα του εδάφους και της βιομηχανικές ροές αζώτου και φωσφόρου. (Nilsen, 2017).

Συνειδητά έχει επιφέρει εναλλακτικές μορφές διαχείρισης των παραγόμενων αποβλήτων ενισχύοντας τον ρόλο της αειφόρου ανάπτυξης. Η βάση εφαρμογής ενός τέτοιου μοντέλου, που αξιοποιεί τα απόβλητα μετατρέποντάς τα σε πόρο αποτελεί έναν νέο τρόπο προσέγγισης με γνώμονα την προστασία του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με το The Natural Step η αειφόρος ανάπτυξη στηρίζεται σε τέσσερα σημεία που συμπίπτουν με την θεώρηση της κυκλικής οικονομίας, προσπαθεί να εξαλείψει την ανάγκη εξόρυξης πρώτων υλών από το περιβάλλον, να περιορίσει τα απόβλητα των κοινωνιών, να εμποδίσει τις φυσικές διεργασίες και να εξασφαλίσει την κοινωνική ισότητα και ευημερία. Η κυκλική οικονομία συνεισφέρει με την διαχείριση των πόρων, των αποβλήτων και του φυσικού κεφαλαίου προς όφελος της κοινωνίας (Thatcher, 2015).

Σε μία βιβλιογραφική έρευνα αποδεικνύεται το γεγονός ότι η κυκλική ανάπτυξη είναι πρότυπο αειφόρας, σε αναφορά με τις ομοιότητες που μοιράζεται με την έννοια της αειφόρου ανάπτυξης, παρά τις όποιες διαφορές .

- Τονίζουν την παγκόσμια φύση των προβλημάτων και αναγνωρίζουν τους κοινούς παράγοντες που ευθύνονται ως προς αυτά.
- Δίνουν και οι δύο στην συνεργασία των ενδιαφερόμενων θεωρώντας την επιτακτική ανάγκη για την επίτευξη των προσδοκιών τους και στηρίζονται πολύ σε μεθόδους παροχής κίνητρων.
- Ενθαρρύνουν την ενσωμάτωση των μη οικονομικών πτυχών στην ανάπτυξη και θεωρούν τον ανασχεδιασμό του συστήματος και την καινοτομία ως κινητήριους τρόπους επίτευξης των στόχων τους.
- Και οι δύο έννοιες αμφισβητούν το γραμμικό σύστημα παραγωγής τονίζοντας τους περιβαλλοντικούς και οικονομικούς κινδύνους που ενέχει, αναλαμβάνοντας δεσμεύσεις προς όφελος των σημερινών και των μελλοντικών γενεών.
- Οι επιχειρήσεις διαδραματίζουν, ρόλο στις δύο έννοιες καθώς υπερτερούν σε πόρους και δυνατότητες περικλείοντας πολλά ενδιαφερόμενα μέρη.
(Geissdoerfer, et al., 2017).

Τα Ηνωμένα Έθνη για το περιβάλλον (UNEP, 2006) υιοθετεί την αντίληψη ότι η κυκλική οικονομία αποτελεί πρωταρχική προϋπόθεση για την αειφόρο ανάπτυξη, χωρίς παρόλα αυτά να αποκλείει κι άλλες διεξόδους. Την ίδια θέση ασπάζεται και το ίδρυμα Ellen McArthur (Ellen MacArthur Foundation, 2012) θεωρώντας ισχυρή την σύνδεση της εφαρμογής κυκλικών οικονομικών μοντέλων με την επίτευξη αειφόρας. Η θεώρηση των (Rashid, et al., 2013) προσομοιάζει καθώς εκλαμβάνουν και αυτοί την κυκλικότητα των επιχειρηματικών μοντέλων και των αλυσίδων εφοδιασμού ως προϋπόθεση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση από την άλλη παρουσιάζει το κυκλικό οικονομικό σύστημα ως ευεργετικό, για τις διαστάσεις της πράσινης ανάπτυξης. Γίνεται φανερό λοιπόν ότι η εφαρμογή κυκλικών οικονομικών μοντέλων, είτε σαν απαραίτητο στοιχείο, είτε σαν ωφέλιμη πρακτική είναι αναμφίβολα κομμάτι της αειφόρου πολιτικής (European Commission, 2014).

1.5 Οι δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς μια κυκλική οικονομία.

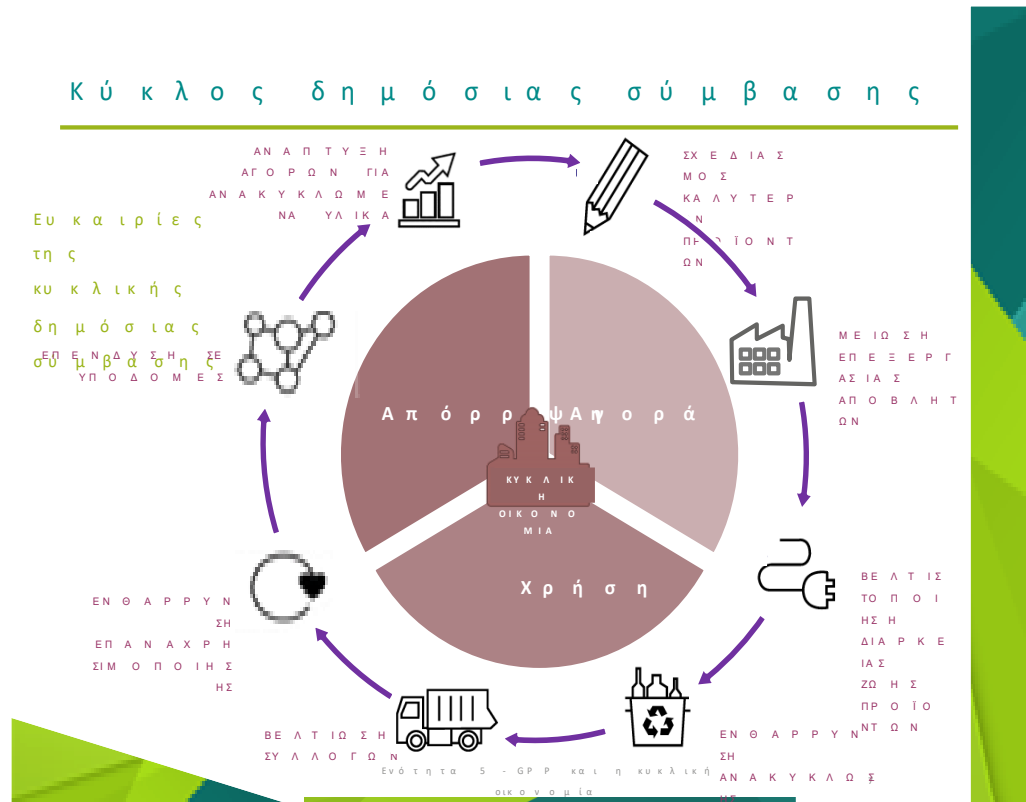
Για την μετάβαση της Ε.Ε. στην κυκλική οικονομία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έδωσε μία δέσμη κανονισμών και οδηγιών με στόχο την ανταγωνιστικότητα στηρίζοντας τις επενδύσεις των επιχειρήσεων με προγράμματα Ε.Σ.Π.Α.. Τον Δεκέμβριο του 2015 η Επιτροπή είχε εγκρίνει ένα νέο σχέδιο δράσης για την κυκλική οικονομία για να ενισχύσει εκ νέου την απασχόληση, την ανάπτυξη και τις επενδύσεις αναπτύσσοντας μια οικονομία με ουδέτερο ισοζύγιο άνθρακα και αξιοποίηση των πόρων. Οι 54 δράσεις του σχεδίου βρίσκονται πλέον στο στάδιο της τελικής υλοποίησης τους. Η μετάβαση στην κυκλική οικονομία για να καθιερωθεί ως νέο οικονομικό μοντέλο είναι αναγκαία μια εκτεταμένη πολιτική υποστήριξη σε ευρωπαϊκό επίπεδο αλλά και στα μέλη της Ε.Ε. καθώς και σε τοπικό επίπεδο χωρών και περιφερειών. Η Ευρώπη έχει ήδη προετοιμάσει το έδαφος για αυτή τη μετάβαση, σύμφωνα με την Έκθεση της Επιτροπής όσον αφορά την υλοποίηση του σχεδίου δράσης για την κυκλική οικονομία, που δημοσιεύθηκε την άνοιξη του 2019. (Καστριώτου, 2018).

Με το υφιστάμενο μοντέλο της οικονομίας, υλικά του ορυκτού πλούτου είναι αναγκαία για την παραγωγή τροφίμων, την κατασκευή υποδομών, την παροχή ενέργειας ή την παροχή καταναλωτικών αγαθών. Το πλαίσιο παρακολούθησης της ΕΕ για την κυκλική οικονομία δείχνει ότι οι προσπάθειες για αυτή τη μετάβαση συνέβαλαν στην επιστροφή της Ε.Ε. σε πορεία δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Το 2016 οι τομείς που έχουν σχέση με την κυκλική οικονομία απασχολούσαν περίπου τέσσερα εκατομμύρια εργαζομένους, παρουσιάζοντας αυξητική τάση σε ποσοστό 6,5% σε αντιπαραβολή με το 2012. Τα επόμενα έτη, προβλέπεται να υπάρξουν νέες θέσεις εργασίας, προκειμένου να καλυφθεί η ζήτηση που υπάρχει από αγορές δευτερογενών πρώτων υλών συμβάλλοντας τόσο στην κοινωνική προστασία όσο και στην προστασία του περιβάλλοντος. (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Το νέο μοντέλο έφερε ακόμη επιχειρηματικές ευκαιρίες, ανέδειξε νέα μοντέλα και αγορές, παγκοσμίως. Κατά την διάρκεια του 2016, οι δραστηριότητες αυτές, δημιούργησαν προστιθέμενη αξία περίπου 147 δις. ευρώ, ενώ η αξία των επενδύσεων ανήλθε περίπου

στα 18 δισ. ευρώ. Στην Ευρώπη, η ανακύκλωση των αποβλήτων κατά την περίοδο 2008-2016 αυξήθηκε σημαντικά και η συνεισφορά των ανακυκλωμένων υλικών παρουσιάζει συνεχή βελτίωση. Παρόλο αυτά, κατά μέσο όρο, τα ανακυκλωμένα υλικά καλύπτουν ακόμη ένα μικρό μέρος της ζήτησης υλικών στην ΕΕ.

Η Ε.Ε. θα συνεχίσει να εργάζεται προς την κατεύθυνση ενός πλαισίου διευκόλυνσης της κυκλικής οικονομίας, το οποίο θα συνδυάζει κανονισμούς, ανταλλαγή πληροφοριών, καινοτομία και στήριξη για τις εθελοντικές προσεγγίσεις σε βασικούς τομείς της οικονομίας. Με την εφαρμογή του προγράμματος εργασίας της περιόδου 2016-2019 για τον οικολογικό σχεδιασμό στην Ε.Ε., η Επιτροπή προώθησε τον σχεδιασμό των προϊόντων, μαζί με τους στόχους ενεργειακής απόδοσης. (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Σχήμα 2. Κύκλος δημόσιας σύμβασης.

Πηγή: Μανασσής Μπουκουβαλαίοι, Δέσμη Εκπαιδευτικών Εργαλείων για την GPP 5., Διαθέσιμο στο: <https://slideplayer.gr/slide/17390912/>, σελ. 7.

Για την γρήγορη αλλαγή σε ένα κυκλικό μοντέλο, είναι απαραίτητη η επένδυση στην καινοτομία, για την προσαρμογή της βιομηχανικής βάσης. Κατά την τελευταία πενταετία, η Επιτροπή ενίσχυσε τις προσπάθειες προς αμφότερες τις κατευθύνσεις, με δημόσια χρηματοδότηση συνολικού ύψους 10 δισ. ευρώ για τη μετάβαση:

- Σχεδόν 2 δισ. EUR μέσω χρηματοδοτικών μηχανισμών όπως το Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων και η Innovfin.
- Μέσω του προγράμματος LIFE περίπου 100 εκατ. επενδύθηκαν σε πάνω από 80 έργα που συμβάλλουν στο κυκλικό μοντέλο.
- 1,5 δισ. ευρώ από το πρόγραμμα "Ορίζοντας 2020" σε τομείς όπως οι βιομηχανίες μεταποίησης, η διαχείριση των αποβλήτων και των πόρων, τα συστήματα παραγωγής κλειστού βρόχου), εκ των οποίων 350 εκατ. EUR διατίθενται για την κυκλικότητα των πλαστικών. Η Επιτροπή δημοσίευσε κατάλογο των έργων που σχετίζονται με την κυκλική οικονομία, τα οποία χρηματοδοτούνται στο πλαίσιο του προγράμματος "Ορίζοντας 2020" μεταξύ 2016 και 2018.

Παρόλα αυτά για να επιτευχθεί η μετάβαση στο κυκλικό μοντέλο ανάπτυξης θα πρέπει να υπάρξει ευρύτερη αποδοχή από την κοινωνία, γεγονός που θα επιτευχθεί με τη συμμετοχή των πολιτών, της νομοθετικής και εκτελεστικής εξουσίας, των Μ.Κ.Ο των ερευνητικών ιδρυμάτων. Ωστόσο χρειάζεται δράση προκειμένου να κοινοποιηθούν οι ιδέες και τα οφέλη της κυκλικής οικονομίας στους πολίτες σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής (πανεπιστήμια, σχολεία, χώροι εργασίας). Με στόχο την επαγρύπνηση των πολιτών, τα social media καθώς και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης μπορούν να κινητοποιήσουν σχετικά με τα νέα προϊόντα και τις υπηρεσίες, αυξάνοντας το μερίδιο τους στην αγορά. (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Αειφόρος ανάπτυξη, διατήρηση των παγκόσμιων πόρων, ανάπτυξη νέων θέσεων εργασίας και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα για την Ευρώπη προοιωνίζει η μετάβαση σε ένα μοντέλο όπου η αξία των προϊόντων, των υλικών και των πόρων παραμένει όσο το δυνατόν περισσότερο χρήσιμη. Η σημασία της κυκλικής οικονομίας για την ευρωπαϊκή βιομηχανία είναι ιδιαίτερη καθώς θα συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της ατζέντας του 2030 για την διατήρηση της Ευρώπης σε πρωτεύοντα ρόλο απέναντι στην αναπτυσσόμενες οικονομίες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προτείνει ένα πλαίσιο παρακολούθησης με χρήσιμους δείκτες οι οποίοι θα αποτυπώνουν τα στοιχεία της

κυκλικής οικονομίας και θα δίνουν αποτελέσματα για την αποδοτική χρήση των πρώτων υλών. Η σημασία της κυκλικής οικονομίας για την ευρωπαϊκή βιομηχανία είναι ιδιαίτερη καθώς θα συμβάλει στην επίτευξη των στόχων της ατζέντας του 2030 για την διατήρηση της Ευρώπης σε πρωτεύοντα ρόλο απέναντι στην αναπτυσσόμενες οικονομίες. (Ναυτεμπορική, 2019).

1.5.1 Επιπτώσεις στο Οικοσύστημα – Αποσάθρωση των Περιβαλλοντικών Λειτουργιών.

Μία οικονομία που βασίζεται στον ορυκτό πλούτο και εξαρτώμενη από την πρώτη ύλη ως παραγωγικό υλικό είναι αδύνατον να αναπτυχθεί με αειφόρο τρόπο, καθώς το οικοσύστημα στο οποίο βασίζεται είναι πεπερασμένο και η επιδίωξη κατανάλωσης ως στόχος, χωρίς την διατήρηση των πόρων μπορεί να αποβεί επιζήμια για το περιβάλλον. Ζωτικά οικοσυστήματα καταστρέφονται, με την υπερεκμετάλλευση και την καταναλωτική και βιομηχανική δραστηριότητα. (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

Τα ποσοστά συμβατικής ανάκαμψης μετά το τέλος της πρώτης λειτουργικής τους ζωής για τα υλικά αυτά είναι χαμηλά σε σύγκριση με τους ρυθμούς πρωτογενούς παραγωγής, η οποία αναμένεται να αυξηθεί από 65 δις. τόνους πρωτογενούς προϊόντος το 2010 σε περίπου 80 δις. τόνους το 2020. Το πρόβλημα αφορά την ελλιπή μέριμνα για την ορθή επαναχρησιμοποίηση ή ανακύκλωση της σημαντικής αυτής ύλης, καθώς μόνο ένα μικρό ποσοστό ανακυκλώνεται καταλλήλως. Υλικά όπως ξύλα, ελαστικά, τσιμέντο, μέταλλα, πλαστικό χάνονται και καταλήγουν να αποτελούν μάζες από μπάζα καθώς δεν έχει προβλεφθεί η διάσπαση τους ή ο διαχωρισμός των μερών τους κατά τον σχεδιασμό ενώ δεν υπάρχει και η ενεργή συμμετοχή από τους παράγοντες της κοινωνικής ζωής. (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

Όταν τα προϊόντα φθάνουν στους χώρους υγειονομικής ταφής, αχρηστεύονται και χάνονται όχι μόνο ως ύλη, αλλά και ως ενέργεια κι αυτό επειδή χρειάζονται μεγάλες ποσότητες ενέργειας στην διαδικασία παραγωγής και κατασκευής τους. Η χρήση ενεργειακών πόρων σε ένα γραμμικό μοντέλο είναι συνήθως πιο έντονη στα τμήματα της εξαγωγής υλικών από τη γη και της μετατροπής τους σε εμπορικό προϊόν. Οι άλλες μορφές διαχείρισης αποβλήτων, ανακύκλωση και αποτέφρωση επιτυγχάνουν ένα μικρό ποσοστό

ανάκτησης της ενέργειας αυτής, ενώ αντίστοιχα ένα μοντέλο επαναχρησιμοποίησης εξοικονομεί περισσότερη ενέργεια (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

Η οικολογική διάσταση του κυκλικού μοντέλου είναι δεδομένη καθώς η οικολογία αποτελεί και πηγή έμπνευσης της, επομένως κάθε πτυχή του περιβάλλοντος ευνοείται με την καθιέρωσή της. Η μείωση των εκπομπών και της κατανάλωσης πρωτογενούς φυσικού κεφαλαίου, η διατήρηση των φυσικών πόρων και της παραγωγικότητας της γης και ο περιορισμός των αρνητικών εξωτερικοτήτων, αποτελούν μερικά από τα περιβαλλοντικά οφέλη. Η μείωση των εκπομπών και του ανθρακικού αποτυπώματος υπολογίζεται ότι θα φτάσει στο μισό με την καθιέρωση ενός κυκλικού συστήματος (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

1.6 Οι δράσεις της Ελλάδος προς μια κυκλική οικονομία.

Για την χώρα μας, η Κυκλική Οικονομία είναι πρόκληση για την επόμενη δεκαετία και τομέας που πρέπει να δραστηριοποιηθούμε για να επανέλθουμε μετά την πανδημική κρίση. Αν και η χώρα μας απέχει από τον ευρωπαϊκό στόχο που προβλέπει αύξηση της ανακύκλωσης ενώ καθυστερεί να υλοποιήσει προτάσεις Κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης λόγω της έλλειψης πόρων, αλλά και της μειωμένης κοινωνικής ευθύνης των πολιτών. Το Υπουργείο Περιβάλλοντος δημοσίευσε τον Δεκέμβριο 2018 την Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία, που συμβαδίζει με την ευρωπαϊκή στρατηγική. Η άμεση υιοθέτηση πολιτικών που θα προωθήσουν τη μετάβαση στην κυκλική οικονομία αποτελεί επιτακτική ανάγκη και ταυτόχρονα ευκαιρία ανάπτυξης για την Ελλάδα. Η κυκλική οικονομία μπορεί να είναι καταλύτης για την ανασυγκρότηση της χώρας και διέξοδος μετά από δέκα χρόνια οικονομικής κρίσης, χάρη σε:

- Επιστημονικό δυναμικό και παράδοση σε τεχνικά επαγγέλματα,
- Πρωτογενή τομέα με δυνατότητες ανάπτυξης και μείωσης του κόστους παραγωγής,
- Χαμηλούς δείκτες στην παραγωγικότητα των πόρων και της ενέργειας
- Αλλαγές στον τομέα διαχείρισης αποβλήτων.
- Διαθέσιμο πλαίσιο στρατηγικής από Ε.Ε.,
- Τεχνογνωσία των Ελλήνων επιστημόνων

- διαθέσιμους φυσικούς πόρους και αναξιοποίητους δευτερογενείς πόρους

Όπως επισημαίνεται στην Εθνική Στρατηγική " αναφέρεται στην οικονομία του προϊόντος, τροφοδοτεί τον πρωτογενή και τον δευτερογενή τομέα της οικονομίας, στηρίζεται στην γνώση, παράγει υψηλή υπεραξία, αξιοποιεί και σέβεται τους περιβαλλοντικούς πόρους, ελαττώνει την εξάρτηση από τις εισαγωγές και βελτιώνει το εμπορικό ισοζύγιο, δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας, προσαρμοσμένες στα οικονομικά μεγέθη, βελτιώνοντας τους δείκτες παραγωγικότητας παράλληλα με την επιχειρηματικότητα." (Ναυτεμπορική, 2019).

1.6.1 Εθνική στρατηγική για το κυκλικό μοντέλο.

Ειδικά για την κυκλική οικονομία την επόμενη τριετία περιλαμβάνει δράσεις στα εξής πεδία:

- Βελτίωσης της γνώσης και ανταλλαγής της και με την παραγωγή.
- Κανονιστικών και Νομοθετικών ρυθμίσεων για την άρση αγκυλώσεων.
- Χρηματοδότησης και οικονομικών κινήτρων (Ναυτεμπορική, 2019).

Κανονιστικές και νομοθετικές ρυθμίσεις.

Η ανάπτυξη θεσμικών εργαλείων στην Παραγωγή, τη Διαχείριση Αποβλήτων και την αξιοποίηση Δευτερογενών Πρώτων Υλών θα δώσει το κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο, που είναι αναγκαίο για την προώθηση της μετάβασης. Επίσης σε εξέλιξη βρίσκεται η αναπροσαρμογή και συμπλήρωση του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου με σειρά κανονιστικών ρυθμίσεων, που προωθούνται οι Πράσινες Συμβάσεις, η επεξεργασία προτάσεων για τη μείωση απώλειας τροφίμων, η λήψη μέτρων για να διασφαλιστεί η ανάκτηση πολύτιμων πόρων. (Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 2018).

Γίνεται επίσης επεξεργασία πρότασης για αναθεώρηση της νομοθεσίας σχετικά με τα επεξεργασμένα ύδατα βιομηχανικών και αστικών λυμάτων, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για άρδευση, λιμενική χρήση και προωθείται η ανάπτυξη εφαρμογών και

τεχνολογιών αιχμής για τη διαχείριση αποβλήτων στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής Έρευνας και Καινοτομίας για την Έξυπνη Εξειδίκευση. (Ναυτεμπορική, 2019).

Σχήμα 3. Εθνική στρατηγική.

Πηγή: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης: Ένα νέο μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης., Τεύχος 115., Μάρτιος - Μάιος 2019., Διαθέσιμο : <https://www.ekt.gr/el/magazines/features/23377>.

Καθοριστική σε αυτή την πορεία είναι η ανάπτυξη μεθοδολογίας μέτρησης και παρακολούθησης των αποβλήτων, η ανάπτυξη οικολογικού σχεδιασμού με λειτουργία σχετικών δομών, ανάλυση κύκλου ζωής των προϊόντων, παραγωγή προϊόντων αποφεύγοντας την εισαγωγή επικίνδυνων ουσιών, υιοθέτηση δεικτών οικολογικού σχεδιασμού, ενσωμάτωση τεχνολογιών Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας σε δημόσια έργα, μείωση των εκπομπών αέριων ρύπων. Επίσης μια ομάδα εργασίας ασχολείται με την τυποποίηση στο πεδίο υγρών και στερεών αποβλήτων και παρακολουθεί τις δραστηριότητες Διεθνούς & Ευρωπαϊκής Τυποποίησης (Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 2018).

Στις δράσεις αυτές συμπεριλαμβάνονται μεταξύ άλλων η προώθηση της χρήσης μεσιτείας σε επίπεδο περιφερειών για την καθιέρωση του κυκλικού μοντέλου, ως συμβουλευτικής υπηρεσίας, η δημιουργία αστικών χώρων ως «δημιουργικών κέντρων επαναχρησιμοποίησης», με αξιοποίηση των Πράσινων Σημείων και μετατροπή τους σε «Πράσινα Κέντρα», η δημιουργία θεσμικού ρυθμιστικού πλαισίου που θα διευκολύνει την παραγωγή βιομεθανίου (green gas) από οργανικά απόβλητα για τη χρήση του ως καύσιμο κίνησης. Προωθείται επίσης σύνταξη ΚΥΑ προδιαγραφών κομπόστ από προδιαλεγμένα οργανικά απόβλητα, η αναβάθμιση των κλάδων της Βιοοικονομίας, η ενσωμάτωση των αρχών της συνεργατικής οικονομίας στα Σχέδια Αειφόρου Κινητικότητας και η προώθηση της κυκλικής οικονομίας στους λιμένες. (Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 2018).

1. Βελτίωση χρηματοδότησης.

Σκοπός είναι η αύξηση των επενδύσεων παράλληλα με τη διερεύνηση των κοινοτικών χρηματοδοτήσεων στο πλαίσιο του Προγράμματος Δράσης της Ε.Ε. για την κυκλική οικονομία, καθώς και η εισήγηση για εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης (εισαγωγή Ειδικών Αξόνων, Ταμείο macro regional strategies, Πρόγραμμα Horizon , σχέδιο Juncker). (Ναυτεμπορική, 2019).

2. Κυβερνητικές δράσεις.

Για το έργο του Συντονισμού σημαντική είναι η λειτουργία της Γραμματείας, με χαρακτήρα εισηγητικού αλλά και ελεγκτικού, που θα έρχεται αντιμέτωπη με όλες τις πτυχές του Σχεδίου Κυκλικής Οικονομίας. Για την παρακολούθηση ορισμένων δράσεων πρέπει να ληφθούν κοινωνικοοικονομικοί δείκτες όπως για ορεινές, άγονες ή νησιωτικές περιοχές ή οικονομικά ασθενέστερες κοινωνικές ομάδες. Στο ίδιο πλαίσιο προωθούνται προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης των διοικήσεων δημοτικών, περιφερειακών και αποκεντρωμένων φορέων και η σύσταση Παρατηρητηρίου.(Ναυτεμπορική, 2019).

3. Τεχνογνωσία και ενημέρωση.

Η αξιοποίηση της διεθνούς εμπειρίας σε εθνικό επίπεδο, η ενημέρωση και η εκπαίδευση σ' ένα νέο μοντέλο αντίθετο με αυτό που εφαρμοζόταν μέχρι σήμερα, είναι απαραίτητο για την επιτυχημένη του εφαρμογή. Γι' αυτό το λόγο προωθούνται δράσεις όπως ο οδηγός πόλης, προγράμματα ευαισθητοποίησης κατά της σπατάλης τροφίμων. (Ναυτεμπορική, 2019).

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια υποφέρει από μια συνεχιζόμενη οικονομική ύφεση, υψηλά ποσοστά αποεπένδυσης και πρωτοφανείς διαρροές σπάνιου ανθρώπινου κεφαλαίου χάνοντας έτσι σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης και καινοτομίας. Για την αντιμετώπιση των αρνητικών αυτών συνθηκών απαιτούνται σημαντικές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και όχι απλά επιπρόσθετα φορολογικά μέτρα. Το μοντέλο της κυκλικής οικονομίας θα μπορούσε να βοηθήσει την Ελλάδα να μεταβεί σε ένα επόμενο στάδιο μετασχηματισμού προς την αειφόρο ανάπτυξη. Η φιλόδοξη δέσμη μέτρων για την κυκλική οικονομία που θέσπισε η Ε.Ε. το 2015 υπόσχεται να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητα, την αειφόρο οικονομική ανάπτυξη και να δημιουργήσει θέσεις εργασίας. (European Commission, 2015).

Παρόλα αυτά, μέσα από μία πρόσφατη έρευνα για την κυκλική οικονομία στην Ελλάδα η χώρα φαίνεται να μην εκμεταλλεύεται σωστά τις ευκαιρίες που αυτή η μετάβαση της παρέχει. Αντιθέτως οι στόχοι που τίθενται στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για ένα φιλόδοξο πακέτο μέτρων για την Κ.Ο ίσως να αποτελούν ακόμη κάτι ουτοπικό για την Ελλάδα. Όσον αφορά την συμμόρφωση και την εφαρμογή των ευρωπαϊκών κανονισμών η κατάσταση είναι αρκετά απογοητευτική:

- Σημειώνονται έντονες καθυστερήσεις στην εφαρμογή των οδηγιών με διαφορά 2 ή περισσότερων ετών από την προθεσμία ως συνέπεια την επιβολή κυρώσεων.
- Μη ικανοποιητικοί μηχανισμοί και συστήματα αδειών για την προχώρηση σε δραστηριότητες Κυκλικού Μοντέλου
- Πρωτοφανής έλλειψη ελέγχου και επιβολής του νόμου καθυστερώντας την διαδικασία συμμόρφωσης.

Τα ευρήματα της έρευνας είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα και ουσιαστικά παρουσιάζουν την κατάσταση της χώρας σε σχέση με τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις:

- Η διαχείριση αποβλήτων είναι ο τομέας με τις περισσότερες ελλείψεις σε σχέση με τις αρχές που επιβάλλει το σχετικό ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο.
- Η ανάκτηση βιολογικών αποβλήτων είναι ελάχιστη, με διάφορες επιπτώσεις για τη χώρα (Ernst & Young, 2016).

Από την άποψη της διαχείρισης των αποβλήτων και των πόρων η Ελλάδα δυστυχώς συνεχίζει να αποτελεί παράδειγμα προς αποφυγή. Για να συνεχίσει να αναπτύσσεται η κοινωνία μας και να εξασφαλίζεται η επάρκεια φυσικών πόρων, η σταθερότητα και η διάρκεια, είναι να ακολουθηθεί ένα νέο μοντέλο ανάπτυξης που θα περιορίζει τα απόβλητα αλλά και θα μειώνει την ανάγκη για νέους πόρους που πρέπει να αντληθούν με οικονομικό και περιβαλλοντικό κόστος. Αειφόρος σημαίνει ότι βελτιώνουμε το βιοτικό επίπεδο μέσω ευφύστερης χρήσης των πόρων και μιας οικονομίας που συμβάλλει στην ευημερία των πολιτών.

Η μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία είναι μια τεράστια ευκαιρία για να δημιουργηθούν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα σε αειφόρο βάση. Η εφαρμογή των αρχών της κυκλικής οικονομίας σε όλους τους τομείς και τις βιομηχανίες, σύμφωνα με το Έγγραφο προβληματισμού "Προς μια βιώσιμη Ευρώπη έως το 2030" της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έχει τη δυνατότητα να παράγει καθαρό οικονομικό όφελος ύψους 1,8 τρις. ευρώ έως το 2030, να αποφέρει περισσότερες από 1 εκατομμύριο νέες θέσεις εργασίας στην ΕΕ και να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Η κυκλική οικονομία έρχεται ως απάντηση στη φιλοδοξία για αειφόρο ανάπτυξη, λαμβάνοντας υπόψη την αυξανόμενη ανησυχία για την εξάντληση των φυσικών πόρων και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Εφαρμόζοντας ένα μοντέλο βασισμένο σε μια βιομηχανική προσέγγιση, ότι δηλαδή τα συστήματά μας θα έπρεπε να λειτουργούν όπως οι οργανισμοί, επεξεργαζόμενα τα συστατικά που μπορούν να επιστρέψουν πίσω στον κύκλο, μπορούμε να μεταβούμε από το υπάρχον γραμμικό μοντέλο ανάπτυξης στο κυκλικό, όπου η αξία των προϊόντων, των υλικών και των πόρων, παραμένει στην οικονομία όσο το δυνατόν περισσότερο και η παραγωγή αποβλήτων περιορίζεται στο ελάχιστο. Ότι

προηγούμενως θεωρείτο ως "απόβλητο", τώρα δύναται να μετατραπεί σε πρώτη ύλη (Greenathon | AI4GoodChallenge, 2020).

Η κυκλική οικονομία είναι σε κάποιο βαθμό η μετεξέλιξη της ανακύκλωσης, έχει όμως και μια σημαντική διαφορά, στην ανακύκλωση, ένα χρησιμοποιημένο προϊόν αποσυντίθεται σε πρώτες ύλες που ανακτώνται προς επαναχρησιμοποίηση στην παραγωγή νέων προϊόντων. Στην κυκλική οικονομία, το προϊόν σχεδιάζεται εξ αρχής, έτσι ώστε να μπορεί να γίνεται ανακατασκευή και επαναμεταποίηση, για να επαναχρησιμοποιηθεί ως καινούργιο. Μπαίνει, έτσι, φρένο ανεπιστρεπτί, στην αλόγιστη εξάντληση, των πλουτοπαραγωγικών πόρων του πλανήτη και την καταστροφή της βιόσφαιρας λόγω της ρύπανσης του περιβάλλοντος και της συνεπαγόμενης κλιματικής αλλαγής (Καλαϊτζής, 2020).

Αν και, ο υπερπληθυσμός αλλά και η συσσώρευση του πλούτου κάνει τη ζήτηση για δυσεύρετες πρώτες ύλες πολύ μεγάλη, εξαντλεί τους πόρους του πλανήτη με ταχύτερους ρυθμούς από ό,τι αναπληρώνονται, και η εντεινόμενη ανεπάρκεια οδηγεί αφενός σε υποβάθμιση του περιβάλλοντος, αφετέρου στην αύξηση των τιμών των πόρων (μεταλλεύματα, ορυκτά καύσιμα, ζωοτροφές, τρόφιμα, νερό, γόνιμα εδάφη). Η γραμμική οικονομία, η οποία βασίζεται αποκλειστικά στην εξόρυξη πόρων, δεν αποτελεί πλέον αειφόρο επιλογή. Ό,τι προηγούμενως θεωρούνταν απόβλητο, μπορεί να μετατραπεί σε πρώτη ύλη. Ταυτόχρονα, είναι αναγκαία η συμμετοχή και δέσμευση πολλών ανθρώπων, με τις επιχειρήσεις να έχουν πρωτεύοντα ρόλο για την αλλαγή του υπάρχοντος συστήματος (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Ακόμη θετικά σημάδια αποτελούν η ανακύκλωση, ενώ είναι φιλική προς τον τρόπο λειτουργίας της Ελληνικής οικονομίας που απαρτίζεται κυρίως από μικρές επιχειρήσεις. Στηρίζει την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων, διότι εξασφαλίζει φθηνές πρώτες ύλες, αντιμετωπίζει την επερχόμενη αύξηση των τιμών των περιορισμένων πρώτων υλών και βοηθάει την εξοικονόμηση κόστους στις Βιομηχανίες. Επιπρόσθετα, νέα επαγγελματική ύλη δημιουργείται με υπηρεσίες και προϊόντα ενώ η αλλαγή των συνηθειών των πολιτών, υιοθετεί καταναλωτικές τάσεις για προϊόντα φιλικά προς το περιβάλλον. Η χώρα μας βρίσκεται πολύ χαμηλά στην ευρωπαϊκής κατάταξη, όσον αφορά τη χρήση δευτερογενών καυσίμων στη βιομηχανία και υπάρχει ολιγωρία γενικά στην προσαρμογή σε μοντέλα κυκλικής οικονομίας, στερώντας από την οικονομία και την κοινωνία την προστιθέμενη

αξία που αυτή συνεπάγεται, σύμφωνα με μελέτη του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών.(Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Η μελέτη του Συμβουλίου ΣΕΒ για τη Αειφόρο Ανάπτυξη για την εφαρμογή της κυκλικής οικονομίας στην Ελλάδα, αποτυπώνει τον βαθμό εφαρμογής των αρχών της κυκλικής οικονομίας στην Ελλάδα, ενώ αναδεικνύει και την αποσπασματική υιοθέτηση κυκλικών μοντέλων σε διάφορους επιχειρηματικούς κλάδους, κυρίως στη φάση απόσυρσης των προϊόντων και όχι στο σύνολο του κύκλου ζωής τους. Σύμφωνα με τα κύρια συμπεράσματα της μελέτης, προκύπτει ανάγκη για: νομοθετική και κανονιστική μεταρρύθμιση, σημαντική βελτίωση της διαχείρισης των αποβλήτων εκσκαφών, κατασκευών και σημαντική βελτίωση της διαχείρισης των απορριμμάτων τροφίμων, εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου σε θέματα επικίνδυνων αποβλήτων, και, τέλος, αύξηση της διείσδυσης δευτερογενών καυσίμων σε ορισμένες βιομηχανικές χρήσεις. Η Εθνική Στρατηγική αναφέρει ενδεικτικά τομείς, όπου απαιτούνται ενέργειες της δημόσιας πολιτικής:

- Προώθηση των νέων τεχνολογιών και αξιοποίηση προϊόντων ανοιχτής καινοτομίας.
- Κίνητρα για την ανάπτυξη της της συνεργασίας και της κοινωνικής οικονομίας σε τομείς που επαναχρησιμοποιούνται πόροι και υλικά.
- Πολιτικές προς την κατεύθυνση του (smart factory), που θα είναι καινοτόμο, υψηλής τεχνολογίας, πράσινο, σπονδυλωτό, και ενδεχομένως ψηφιοποιημένο.
- Ευαισθητοποίηση των πολιτών.
- Σειρά παρεμβάσεων θεσμικού χαρακτήρα που θα ενισχύσουν την κυκλική οικονομία, τον αρθρωτό σχεδιασμό και την ανοιχτή καινοτομία.
- Να δημιουργηθούν βάσεις δεδομένων, που θα έχουν ως σκοπό την αξιολόγηση των ενεργειών και των πολιτικών, λήψη αποφάσεων και καθορισμός δεικτών αξιολόγησης του κυκλικού μοντέλου.
- Διευκόλυνση επιχειρηματικών πρωτοβουλιών κυκλικής οικονομίας και βιομηχανικής συμβίωσης με μείωση διοικητικού κόστους, οίκο-βιομηχανικά πάρκα, δημιουργία κατάλληλου ρυθμιστικού πλαισίου και προσαρμογή υφιστάμενου).

- Έξυπνα χρηματοδοτικά εργαλεία με ενισχύσεις και φοροελαφρύνσεις, αξιοποίηση των δημόσιων επενδύσεων, του ΕΣΠΑ (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Επίσης, το ΕΚΤ ενισχύει την επιχειρηματικότητα που θα μπορούσε να εξασφαλίσει μια τέτοια μετάβαση, μέσα από ευρωπαϊκά έργα που υλοποιεί όπως το Beshared (<https://beshared.eu>) που επικεντρώνεται στην επιχειρηματική δραστηριότητα στην οικονομία διαμοιρασμού, αλλά και το έργο Emprowa (<http://emprowa.zenit.de>), το οποίο στοχεύει στην ενίσχυση της γυναικείας καινοτόμου επιχειρηματικότητας. Σε διεθνές επίπεδο, για να επιτευχθεί η στροφή από τη γραμμική οικονομία προς την κυκλική οικονομία μέχρι το 2025, σύμφωνα με την έκθεση "Achieving Growth Within" (Ellen McArthur Foundation και SYSTEMIQ, Ιανουάριος 2017), θα πρέπει να υιοθετηθούν οι αρχές της κυκλικής οικονομίας από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις που καλούνται να επενδύσουν στις νέες κερδοφόρες ευκαιρίες που αναδύονται, σε συνεργασία με το κράτος και την ΕΕ (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Σύμφωνα με την πρόσφατη Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η κυκλική οικονομία αποτελεί πλέον μια μη αναστρέψιμη μείζονα παγκόσμια τάση. Ωστόσο, εξακολουθούν να απαιτούνται πολλά βήματα για την κλιμάκωση της δράσης σε επίπεδο ΕΕ και παγκοσμίως, για το πλήρες κλείσιμο του κύκλου και για την αξιοποίηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος που προσφέρει στις επιχειρήσεις της ΕΕ. Αν η ΕΕ επιθυμεί να διατηρήσει την ηγετική θέση της στον σχεδιασμό και την παραγωγή κυκλικών προϊόντων και υπηρεσιών και να ενισχύσει τον ρόλο των καταναλωτών στην υιοθέτηση πιο αειφόρων τρόπων ζωής, θα χρειαστεί να αναληφθούν νέες δράσεις με γνώμονα την εξέλιξη και την τεχνολογική πρόοδο. Όπως προτείνεται στο έγγραφο προβληματισμού "Προς μια βιώσιμη Ευρώπη έως το 2030", η κυκλική οικονομία θα πρέπει να αποτελέσει τη ραχοκοκαλιά της βιομηχανικής στρατηγικής της Ε.Ε., καθιστώντας δυνατή την κυκλικότητα σε νέους τομείς και κλάδους, οι εκτιμήσεις του κύκλου ζωής των προϊόντων θα πρέπει να καταστούν ο κανόνας και το πλαίσιο οικολογικού σχεδιασμού θα πρέπει να διευρυνθεί όσο το δυνατόν περισσότερο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019).

Το έργο που ξεκίνησε με τα χημικά προϊόντα, το μη τοξικό περιβάλλον, την οικολογική σήμανση και την οικολογική καινοτομία, τις κρίσιμες πρώτες ύλες και τα

λιπάσματα θα πρέπει να συνεχιστεί με ταχύτερους ρυθμούς, αν η Ε.Ε. επιθυμεί να δρέψει όλα τα οφέλη της μετάβασης σε μια κυκλική οικονομία. Επίσης, θα πρέπει να ενισχυθεί ο ρόλος των καταναλωτών, ώστε να κάνουν συνειδητές επιλογές, και να ενταθούν οι προσπάθειες του δημόσιου τομέα μέσω αιεφόρων δημόσιων συμβάσεων. Με την υποστήριξη της Επιτροπής, τα κράτη μέλη –και οι επιχειρήσεις θα πρέπει να εντείνουν τις προσπάθειές τους για την εφαρμογή της αναθεωρημένης νομοθεσίας για τα απόβλητα και για την ανάπτυξη αγορών δευτερογενών πρώτων υλών. Ο στόχος είναι να διασφαλιστεί ότι τα υλικά τα οποία επιστρέφουν στην οικονομία είναι οικονομικά αποδοτικά και ασφαλή για τους πολίτες και το περιβάλλον. Προς αυτή την κατεύθυνση, η Ε.Ε. θα πρέπει να συνεχίσει να υποστηρίζει την έρευνα, τις επενδύσεις και την καινοτομία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019).

. Η αξιοποίηση των αποβλήτων και η μετατροπή τους σε οικονομικούς πόρους, θα μπορούσε να οδηγήσει στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στην Ελληνική Οικονομία. Τα γεωργικά και κτηνοτροφικά απόβλητα μπορούν να χρησιμοποιηθούν για παραγωγή λιπάσματος, βιοαερίου αλλά και άλλων κερδοφόρων επιχειρηματικά εφαρμογών, με ανταποδοτικά οφέλη για γεωργούς και κτηνοτρόφους. Η εκμετάλλευση των προβλεπόμενων χρηματοδοτούμενων Ευρωπαϊκών προγραμμάτων θα μπορούσε να συμβάλλει στην επίλυση των χρόνιων συγκρουόμενων θεμάτων, όπως η διαχείριση αποβλήτων, συμπεριλαμβανομένης της επαναχρησιμοποίησης, αποθήκευσης και επεξεργασίας. Η Ελλάδα χρειάζεται να αναπτύξει καινοτόμα επιχειρηματικά μοντέλα και να αξιοποιήσει τις βέλτιστες πρακτικές (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

1.7 Σύνοψη.

Με την εξάντληση των φυσικών πόρων στον πλανήτη λόγω του υπερπληθυσμού και του υπερκαταναλωτικού προτύπου που εφαρμόζεται, το μοντέλο που είναι καθιερωμένο, όπου στηρίζεται η οικονομία μας δεν είναι πλέον χρηστικό. Το υφιστάμενο οικονομικό γραμμικό, περιορίζεται σε τρία στάδια, τα οποία αφορούν την παραγωγή, την κατανάλωση και την απόρριψη. Η κυκλική οικονομία είναι καινούριο οικονομικό μοντέλο

που οδηγεί, μέσα από την αρχή της επαναχρησιμοποίησης των πόρων, στην αύξηση της αποδοτικότητας τους.

Η έννοια του τελευταίου όρου, θεωρείται ως μια απάντηση του μέλλοντος, προσπαθώντας να επιτύχει μια ιδανική οικονομία, όπου τίποτα δεν θα χάνεται και όλα θα επαναχρησιμοποιούνται. Αυτό το νέο μοντέλο προϋποθέτει νέους τρόπους σύλληψης, παραγωγής και κατανάλωσης και κυρίως απαιτεί την ενεργό συμμετοχή όλων των φορέων της οικονομικής ζωής. Στις κοινωνίες που μαστίζονται από την κρίση, η κυκλική οικονομία, εκτός από τα οφέλη για το περιβάλλον, προσφέρει μια οικονομική και κοινωνική ευκαιρία για αειφόρο ανάπτυξη, σμίκρυνση των ανισοτήτων με σεβασμό στο περιβάλλον. Επιπλέον δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης, είναι πηγή ανάπτυξης και καινοτομίας και μας δίνει τη δυνατότητα να αγωνιστούμε ενάντια στην ενεργειακή ανασφάλεια των πόρων (Schmid, Stanoevska-Slabeva, & Volker, 2001).

Η ουσία της αειφορίας συγκροτείται μέσα από την επιτυχημένη, παράλληλη ανάπτυξη και των τριών διαστάσεων (οικονομία –κοινωνία – περιβάλλον) χωρίς να διακρίνει την μία από την άλλη. Η αλληλεξάρτηση αυτή, με βάση την ερμηνεία της αειφορίας απαιτεί την ισορροπία μεταξύ του φυσικού και του ανθρώπινου κεφαλαίου, καθιστώντας τη σχέση τους αυστηρά συμπληρωματική χωρίς περιθώριο υποκατάστασης του ενός από το άλλο. Η συνεχώς αναπτυσσόμενη εκθετικά δραστηριότητα των ανθρώπων, και η επιπλέον πίεση του συστήματος, είναι ικανή να επιφέρει ιδιαίτερα κρίσιμες, και μη αναστρέψιμες αλλαγές, στο βιοφυσικό σύστημα, ενώ μπορεί να είναι επιβλαβής ακόμα και για την ευημερία των ανθρώπων. Μία οικονομία βασισμένη στους ορυκτούς ενεργειακούς πόρους και εξαρτώμενη από την αγνή πρώτη ύλη ως παραγωγικό υλικό είναι αδύνατον να αναπτυχθεί με αειφόρο τρόπο, καθώς το οικοσύστημα στο οποίο βασίζεται είναι πεπερασμένο και η επιδίωξη κατανάλωσης απλά και όχι διατήρησης των πόρων μπορεί να αποβεί καταστροφική για την οικονομία αλλά και το ίδιο το οικοσύστημα.

Η οικολογική διάσταση της κυκλικής οικονομίας είναι δεδομένη καθώς η οικολογία αποτελεί και πηγή έμπνευσης της, επομένως κάθε πτυχή του περιβάλλοντος ευνοείται με την καθιέρωσή της. Η μείωση των εκπομπών και της κατανάλωσης πρωτογενούς φυσικού κεφαλαίου, η διατήρηση και βελτιστοποίηση των φυσικών πόρων

και της παραγωγικότητας του πλανήτη, ο περιορισμός των αρνητικών εξωτερικοτήτων εν γένει, αποτελούν μερικά από αυτά τα περιβαλλοντικά οφέλη. Η μείωση των εκπομπών και του ανθρακικού αποτυπώματος υπολογίζεται ότι θα φτάσει στο μισό με την καθιέρωση ενός κυκλικού οικονομικού συστήματος.

Για την Ελλάδα, ως χώρα, οι επόμενες δεκαετίες περιέχουν την πρόκληση της κυκλικής οικονομίας, αν και απέχουμε αρκετά από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο που προβλέπει αύξηση της ανακύκλωσης ενώ παράλληλα καθυστερεί να εφαρμόσει Κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Είναι ανάγκη, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί και ευκαιρία ανάπτυξης, η υιοθέτηση πολιτικών που θα ωθήσουν τη μετάβαση στην κυκλική οικονομία. Η κυκλική οικονομία μπορεί να αποτελέσει καταλύτη για την παραγωγική ανασυγκρότηση της χώρας την διεξοδο μετά από δέκα χρόνια οικονομικής κρίσης και έχει σαφή περιφερειακή διάσταση. Η μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία είναι μια τεράστια ευκαιρία για να δημιουργηθούν ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα σε αειφόρο βάση.

Με σκοπό την άμεση μετάβαση είναι απαραίτητες οι επενδύσεις σε καινοτόμες ιδέες, η επένδυση στην καινοτομία και η ενεργής συμμετοχή των πολιτών, της νομοθετικής - εκτελεστικής εξουσίας, των Μ.Κ.Ο., των επιχειρηματικών και καταναλωτικών οργανώσεων, των ερευνητικών ιδρυμάτων και άλλων ενδιαφερόμενων σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης. Είναι ακόμα απαραίτητο να γίνουν δράσεις με σκοπό την κοινοποίηση των ιδεών και των θετικών αποτελεσμάτων, που έχει η κυκλική οικονομία, στους πολίτες και στην καθημερινότητα, στον χώρο εργασίας, στα σχολεία, στις τοπικές κοινωνίες.

2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ.

2.1 Εισαγωγή.

Η ύπαρξη κοινωνικής προστασίας αναγνωρίζεται σαν ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά επιτεύγματα του εικοστού αιώνα. Η ευημερία και η ασφάλεια των πολιτών τους βοηθιέται από τα συστήματα κοινωνικής προστασίας προστατεύοντάς τους από την ευπάθεια και τη στέρηση, ώστε να μπορούν να έχουν μια αξιοπρεπή ζωή. Αφενός, η κοινωνική προστασία μπορεί να καλύψει τις βασικές ανάγκες της ανθρώπινης επιβίωσης διασφαλίζοντας ότι όλοι οι πολίτες έχουν βασική κοινωνική και οικονομική ασφάλεια. Ταυτόχρονα, έχει πιο εκτεταμένο ρόλο στη ποιότητας ζωής των ατόμων και των κοινωνιών αναπτύσσοντας και απελευθερώνοντας το ανθρώπινο δυναμικό, διευκολύνοντας τις διαρθρωτικές αλλαγές, αυξάνοντας τη σταθερότητα, προωθώντας την κοινωνική δικαιοσύνη και τη συνοχή και προωθώντας τον οικονομικό δυναμισμό (García & Gruat, 2003).

Η οριοθέτηση του ιστορικού κοινωνικού πλαισίου ανάπτυξης, αναφέρεται στην γέννηση αυτού του επιστημονικού πεδίου, στην κατανόηση της ορολογίας και τρίτον στον προσδιορισμό του επιστημονικού εύρους. Η ιστορική προσέγγιση στην προβιομηχανική περίοδο προσδιοριζόταν από την κοινωνική τους τάξη (ευγενείς, κλήρος, λαός). Καθώς αρχίζουν να δημιουργούνται νέες συνθήκες παραγωγής, αρχίζει να εδραιώνεται μια νέα μορφή τάξης, η εργατική μέσω της μορφής εξαρτημένης μισθωτής εργασίας , αλλά και την τάξη που κατέχει τα εργατικά μέσα παραγωγής και χρησιμοποιεί την εργατική τάξη για την ολοένα μεγαλύτερη ανάπτυξη του κεφαλαίου της. Η διαμόρφωση της νέας κατάστασης χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη αρνητικών κοινωνικοοικονομικών φαινομένων. Η εξέλιξη αυτή οδήγησε στην αναζήτηση μιας νέας πολιτικής σκέψης και έτσι το 1872 δημιουργείται στην Πολίχνη της Γερμανίας ο σύνδεσμος Κοινωνικής πολιτικής .

Η ίδρυση του συνδέσμου αποτελεί την γενέθλια πράξη της κοινωνικής πολιτικής. Για τους ιδρυτές του συνδέσμου αυτού ήταν αυτονόητο να απευθυνθούν άμεσα στον κόσμο της εργασίας. Η κοινωνική πολιτική ως επιστήμη αποτελεί τον κλάδο που έχει ως αντικείμενο την μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Ανάγει δηλαδή σε ενιαίο σύνολο τα

αποκτήματα της γνώσης από την έρευνα περί του συστήματος προστασίας προς τις ασθενέστερες τάξεις με στόχο την ανάπτυξη. Η κοινωνική πολιτική έχει άμεση σχέση με τα θεμελιώδη προβλήματα που αντιμετωπίζει μία χώρα, όπως η επιβίωση, η ανάπτυξη και η εξέλιξη του κοινωνικού της συστήματος. Επιχειρεί σε ένα ενιαίο αναλυτικό πλαίσιο να εναρμονίσει την ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων με την μεγιστοποίηση του κοινωνικού πλούτου και να πετύχει την βέλτιστη αποτελεσματικότητα κάλυψης των κοινωνικών αναγκών και των αναγκών υγείας (Σούλης, 2015).

Η μείωση των ανισοτήτων και η βελτίωση της υγείας του πληθυσμού διαγράφουν τον βαθμό αποτελεσματικότητας της αναδιανεμητικής οικονομικής δικαιοσύνης. Η σύγχρονη αντίληψη που εκφράζεται στα διεθνή forum υπό την εποπτεία του ΟΗΕ αναπτύχθηκε στην διάσκεψη της Κοπεγχάγης όπου αποτελεί την πιο σημαντική παγκόσμια συμφωνία για την αντιμετώπιση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Το συμβούλιο Ευρώπης χαρακτηρίζει ως αδιαίρετο τόσο το δικαίωμα της κοινωνικής αντίληψης όσο και της ατομικής. Σύμφωνα με την προσέγγιση του Καρλ Μαρξ το κράτος ευημερίας έχει ως σκοπό την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού, την άμβλυνση των αντιθέσεων αλλά και τη λειτουργία των μηχανισμών κοινωνικής χειραγώγησης και κοινωνικού ελέγχου, την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής, την δημιουργία μηχανισμών για την διατήρηση του τρόπου παραγωγής και της οικονομικής ανάπτυξης. Η μαρξιστική προσέγγιση διήλθε από την ιδεολογική θέση της ολοκληρωτικής αλλαγής των πάντων ή τίποτα που αμφισβητήθηκε έντονα υπό τη λογική στήριξης και κάλυψης των ανθρώπινων κοινωνικών αναγκών μέχρι την ολοκληρωτική αλλαγή λειτουργίας της κρατικής οντότητας.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η προσέγγιση της κοινωνικής πολιτικής και του κοινωνικού σχεδιασμού είναι δυνατή πλέον η οριοθέτηση των αντικειμένων που αναλύει ο επιστημονικός αυτός κλάδος. Η πολιτική αναδιανομή του εισοδήματος σημαίνει ότι ανεξάρτητα από τον τρόπο οργάνωσης της παραγωγικής λειτουργίας το κράτος έχει την υποχρέωση να αμβλύνει την ανακατανομή του εισοδήματος και όχι απλά να περιορίζεται στην προώθηση της ισότητας ευκαιριών. Η πολιτική της κοινωνικής ασφάλειας έχει ως στόχο μέσα από τους μηχανισμούς συλλογικής πρόνοιας να καλύψει τις βιοτικές ανάγκες του ανθρώπου όπως ανεργία, ασθένεια, στέγαση, εκπαίδευση, το γήρας, μητρότητα, οικογένεια. Η πολιτική καταπολέμησης των διακρίσεων και των ανισοτήτων των δύο φύλων, ανισοτήτων στην υγεία, αποτελούν συγκοινωνούντα γνωστικά πεδία στον

ανατροφοδοτούμενο κύκλο των ανισοτήτων και χρειάζονται μελετητική προσέγγιση (Σούλης, 2015).

2.2 Ιστορική αναδρομή Κοινωνικών Δικαιωμάτων των πολιτών παγκόσμια.

Το 539 π.Χ., τα στρατεύματα του Κύρου, του βασιλιά της αρχαίας Περσίας, κατέκτησαν την πόλη της Βαβυλώνας. Οι ενέργειες όμως που έκανε στη συνέχεια ήταν αυτές που σήμαναν σημαντική πρόοδο για την ανθρωπότητα, απελευθέρωσε τους σκλάβους, διακήρυξε πως όλοι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν τη θρησκεία τους και εδραίωσε φυλετική ισότητα. Όλες οι αποφάσεις καταγράφηκαν σε έναν κύλινδρο από ψημένο πηλό στην Ακκαδική γλώσσα με σφηνοειδή γραφή. Η αρχαία αυτή καταγραφή, που ονομάζεται σήμερα ως ο Κύλινδρος του Κύρου, θεωρείται ο πρώτος καταστατικός χάρτης ανθρωπίνων δικαιωμάτων στον κόσμο. Το κείμενο μεταφράστηκε στις επίσημες γλώσσες του Ο.Η.Ε. και οι διατάξεις του προσομοιάζουν με τα τέσσερα πρώτα άρθρα της Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Από τη Βαβυλώνα, η ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξαπλώθηκε ταχύτατα σε όλους τους πολιτισμούς στην Ινδία, στην Ελλάδα και τελικά στη Ρώμη. Έτσι, προέκυψε η έννοια του «φυσικού νόμου», αφού παρατηρήθηκε το γεγονός ότι οι άνθρωποι τείνουν να ακολουθούν συγκεκριμένους άγραφους νόμους στην πορεία της ζωής τους, και το Ρωμαϊκό δίκαιο που βασίστηκε σε ορθολογικές ιδέες που προκύπταν από τη φύση των πραγμάτων. Τα δικαιώματα του ανθρώπου αποδεικνύονται από έγγραφα, όπως η Μάγκνα Κάρτα (1215), η Έκκληση για Δικαίωμα (1628), το Σύνταγμα των ΗΠΑ (1787), η Γαλλική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789) και η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Πολίτη στις ΗΠΑ (1791) είναι οι γραπτοί πρόδρομοι πολλών από τα σημερινά έγγραφα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα (Ενωμένοι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, χ.χ.). Ο Ο.Η.Ε. το 1948 υιοθέτησε την Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του Ανθρώπου, θέλοντας με αυτό τον τρόπο να δεσμεύσει τα κράτη – μέλη στην τήρηση των θεμελιωδών υποχρεώσεων του κράτους προς τον πολίτη.

Στην αρχαία Ελλάδα, ιδίως στην Αθήνα του 5ου π.Χ. αιώνα, είχαν αναγνωριστεί, από την ιδεοκρατική φιλοσοφία, από τους Στωικούς και από σοφιστές, κάποιες πτυχές ατομικής ελευθερίας και το δικαίωμα αυτοκαθορισμού του Αθηναίου πολίτη. Το δικαίωμα

αυτό αποτελούσε το θεμέλιο της αθηναϊκής δημοκρατίας. Ωστόσο η απόλαυση των δικαιωμάτων αυτών και η συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες ήταν προνόμια της τάξης των ελεύθερων πολιτών, ανδρικού μόνο γένους, ενώ παράλληλα υπήρχε ο θεσμός και η κοινωνική πραγματικότητα της δουλείας. Οι δούλοι δεν είχαν ανθρώπινα δικαιώματα και υποβάλλονταν ενίοτε σε σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση. Οι Ρωμαίοι νομομαθείς κατά την εποχή της δημοκρατίας, δηλαδή έως τα χρόνια του Αυγούστου (27 π.Χ.), αλλά και κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους, ανέπτυξαν, μόνο όμως υπέρ των κοινωνικά ανώτερων τάξεων (των πατρικίων και συγκλητικών), κάποιες φιλελεύθερες απόψεις και θεσμούς, χωρίς όμως να αμφισβητούν το καθεστώς επί των δούλων, των δουλοπαροίκων και άλλων κατηγοριών υποτελών, οι οποίοι δεν εθεωρούντο άνθρωποι αλλά πράγματα δεκτικά απόλυτης εξουσίας. Ούτε λοιπόν στην αρχαία Ρώμη μπορεί να γίνει λόγος για αναγνώριση δικαιωμάτων του ανθρώπου (Γεωργοστάθη, 2021).

Η ιδέα της ισότητας των ανθρώπων καλλιεργήθηκε από τους διαφωτιστές του 18ου αιώνα (Ρουσσώ, Βολτέρος, Ντιντερό κ.ά.) καθώς και Σκωτσέζοι φιλόσοφοι του 17ου και 18ου αιώνα (Λοκ, Χιούμ κ.ά.). Οι βασικές πολιτικές ελευθερίες και δικαιώματα κάθε ανθρώπου καθιερώθηκαν Στο Αμερικανικό Σύνταγμα του 1787 και, ιδίως, στη γαλλική επαναστατική Διακήρυξη του 1789: «Tous les hommes naissent et demeurent égaux en droit» («όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ίσοι ενώπιον του νόμου»). Απαρτίστηκε έτσι ένα «σώμα» δικαιωμάτων, που χαρακτηρίστηκαν ως ατομικά διότι είχαν αμυντικό, έναντι της κρατικής εξουσίας, χαρακτήρα. Κατά τον 19ο και τον 20ο αιώνα ορισμένες φιλελεύθερες αρχές και φυσικές ανθρώπινες ελευθερίες, διακηρύχθηκαν σε όλα σχεδόν τα συντάγματα των ευρωπαϊκών κρατών, αλλού με μεγαλύτερη και αλλού με μικρότερη εμβέλεια. Διακήρυξη ελευθεριών και ατομικών δικαιωμάτων περιλήφθηκε και στα ελληνικά επαναστατικά καθώς και στα μετεπαναστατικά συντάγματα. (Γεωργοστάθη, 2021).

Στο τελευταίο αυτό, που είναι και το ισχύον σήμερα στη χώρα μας Σύνταγμα, όπως αναθεωρήθηκε κατά τα έτη 1986 και 2001, έχει περιληφθεί, στο «Μέρος Δεύτερο» (άρθρα 4 έως 25) ένας πλήρης, σύγχρονος κατάλογος ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως η ισότητα ενώπιον του νόμου, το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και συμμετοχής στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, το απαραβίαστο της προσωπικής ελευθερίας, το άσυλο της κατοικίας, η προστασία των προσωπικών δεδομένων, το δικαίωμα αναφοράς προς τις αρχές, το δικαίωμα

συνάθροισης και σύστασης ενώσεων, σωματείων κ.λπ., η θρησκευτική ελευθερία, η ελευθερία γνώμης, τύπου, δημόσιας έκφρασης, τέχνης, επιστήμης, έρευνας, διδασκαλίας, παιδείας, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας, το απόρρητο των επιστολών, της ανταπόκρισης και της επικοινωνίας, το δικαίωμα στην παροχή έννομης προστασίας και ακρόασης, το δικαίωμα στην εργασία, η συνδικαλιστική ελευθερία, η προστασία του περιβάλλοντος κ.λπ. (Καραχάλιου, 2007).

Στο πλαίσιο των σημερινών ευρωπαϊκών θεσμών τα βασικά διεθνή κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου είναι δύο: πρώτον, η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ), η οποία, όπως ήδη αναφέρθηκε, καταρτίστηκε στα πλαίσια του Συμβουλίου της Ευρώπης και υπογράφηκε από εκπροσώπους ορισμένων ευρωπαϊκών κρατών (ιδρυτικών) στη Ρώμη, το έτος 1950, άρχισε δε να ισχύει το έτος 1953, και δεύτερον, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., που υπογράφηκε, όπως ήδη σημειώθηκε, με τη Συνθήκη της Νίκαιας (2000-2001). Μολονότι αυτός έχει προς το παρόν διακηρυκτικό απλώς χαρακτήρα, οι διατάξεις του, όπως υποστηρίζεται από σημαντική μερίδα της θεωρίας, έχουν υψηλή συμβολική αξία και ακτινοβολία και αποτελούν για τους νομικούς πηγή έμπνευσης και στέρεο ερμηνευτικό έρεισμα (Συμβούλιο της Ευρώπης, 2013).

Όπως προκύπτει από την ιστορική αναδρομή που προηγήθηκε, τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αν και χαρακτηρίζονται εγγενή σε κάθε ανθρώπινο ον και σύμφυτα προς την ανθρώπινη ιδιότητα, δεν είναι «φυσικά» ούτε «δεδομένα». Είναι προϊόντα διεκδικητικής δράσης. Κατοχυρώνονται από τους θεσμούς που σταδιακά, με την κοινωνική εξέλιξη και πρόοδο, επιβλήθηκαν. Η διεκδίκηση δικαιωμάτων για την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών ξεκίνησε από την αρχή της δεκαετίας του 1960 σε διαφορετικές χώρες και για ποικίλους λόγους, όπως δικαιώματα ισονομίας των μαύρων με τους λευκούς (Η.Π.Α.), δικαιώματα πρόνοιας, υψηλότερα επιδόματα και άλλα προνόμια (Γενική Γραμματεία Διαφανειας και Ανθρωπινων Δικαιωμάτων. Υπουργείο Δικαιοσύνης, 2014).

Τα θεμελιώδη διεθνή μέσα για τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν αναγνωρίσει την ανάγκη για κοινωνική προστασία., το άρθρο 22 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1948 ορίζει ότι «όλοι, ως μέλη της κοινωνίας, έχουν το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση». Το άρθρο 9 του Συμφώνου του 1966 για τα Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα αναφέρεται επίσης στα δικαιώματα όλων στην

κοινωνική ασφάλιση. Η κοινωνική προστασία υπήρξε επίσης εξέχον ζήτημα σε διεθνή φόρουμ ήταν το κεντρικό θέμα στην Διάσκεψη Κορυφής για την Κοινωνική Ανάπτυξη που πραγματοποιήθηκε στην Κοπεγχάγη το 1995, όπου οι κυβερνήσεις δεσμεύτηκαν να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν πολιτικές για να διασφαλίσουν ότι όλοι οι άνθρωποι θα έχουν επαρκή οικονομική και κοινωνική προστασία κατά την ανεργία, την κακή υγεία, τη μητρότητα, την ανατροφή παιδιών, την αναπηρία και κατά το γήρας.

Η 24η ειδική σύνοδος της Συνέλευσης του Ο.Η.Ε., που συγκλείστηκε στη Γενεύη το 2000 για την παροχή πενταετούς αναθεώρησης της Διάσκεψης Κορυφής, υπογράμμισε την σπουδαιότητα της δημιουργίας συστημάτων κοινωνικής προστασίας, της ανταλλαγής βέλτιστων πρακτικών σε αυτόν τον τομέα. Επιπλέον, η σύσκεψη κορυφής που πραγματοποιήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ τόνισε την ανάγκη «ενίσχυσης της κοινωνικής διάστασης της αειφόρου ανάπτυξης και της πενταετούς αναθεώρησής της και με υποστήριξη στα συστήματα κοινωνικής προστασίας».

Η διεθνής κοινότητα εργάζεται επίσης για να καταστήσει την κοινωνική ανάπτυξη και την ανθρώπινη ευημερία κεντρική, έχει ενώσει γύρω από μια σειρά από κοινές αξίες, στόχους και στρατηγικές, και εργάζεται για την επίτευξή τους μέσω ενός συνεχούς προσπαθειών, με την κοινωνική προστασία να παίζει σημαντικό ρόλο. Αυτά περιλαμβάνουν:

- Την Παγκόσμια Διάσκεψη Κορυφής των Παιδιών (1990).
- Την Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1992) ·
- Την Παγκόσμια Διάσκεψη ως προς τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (1993) ·
- Το Διεθνές Συνέδριο για τον Πληθυσμό και την Ανάπτυξη (1994).
- Την τέταρτη Παγκόσμια διάσκεψη για τις Γυναίκες (1995)
- Την δεύτερη διάσκεψη των Ο.Η.Ε. για τους ανθρώπινους οικισμούς (Habitat II) (1996)
- Την διάσκεψη Κορυφής (1996)
- Την Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τη Χιλιετία (2000)
- Την Παγκόσμια διάσκεψη του Ο.Η.Ε. κατά του Ρατσισμού (2001)
- Την δεύτερη Παγκόσμια Συνέλευση για τη Γήρανση (2002) (García & Gruat, 2003).

2.3 Βασικές αρχές και συστήματα κοινωνικής προστασίας.

Η κοινωνική προστασία είναι δικαίωμα. Πρόκειται για μια συνεκτική προσέγγιση που βασίζεται στα δικαιώματα στην κοινωνική πολιτική, εξασφαλίζοντας την πρόσβαση των ανθρώπων σε βασικές υπηρεσίες και κοινωνικές εγγυήσεις. Η βασική κοινωνική προστασία δεν είναι ή δεν διατίθεται σχεδόν για τα 1,6 δισεκατομμύρια άτομα που ζουν σε ακραία (ή πολυδιάστατη) φτώχεια. Σύμφωνα με εκτιμήσεις της ΔΟΕ, περίπου 20 τοις εκατό - ή 1,4 δισεκατομμύρια άνθρωποι - έχουν πρόσβαση σε ολοκληρωμένη κοινωνική προστασία, ενώ τα υπόλοιπα 4 δισεκατομμύρια άτομα έχουν πρόσβαση σε περιορισμένη μόνο κάλυψη κοινωνικής προστασίας. Τα επίπεδα κοινωνικής προστασίας, είναι τα ελάχιστα επίπεδα ασφάλειας εισοδήματος, με τη μορφή διαφόρων κοινωνικών μεταβιβάσεων καθώς και καθολική πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες. Τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας αποτελούν ουσιαστικό μέρος των στρατηγικών που συμβάλλουν στην κοινωνική, οικονομική και αειφόρο ανάπτυξη. Οι προσφάτως εγκριθείς κατευθυντήριες αρχές του ΟΗΕ για την ακραία φτώχεια και τα ανθρώπινα δικαιώματα συνιστούν την εφαρμογή των επίπεδων κοινωνικής προστασίας σε όλες τις χώρες (Diez, 2014).

Παρά τα επιτεύγματά της και τη συμβολή της στην ανθρώπινη ανάπτυξη, η κοινωνική προστασία ήταν πάντα αντικείμενο έντονης κριτικής. Από την ίδρυσή τους, οι πολιτικές κοινωνικής προστασίας έχουν επικριθεί για οικονομικούς λόγους, επειδή έχουν αρνητικό αντίκτυπο στη συνολική απόδοση. Οι επικριτές υποστηρίζουν ότι κοστίζουν πάρα πολύ, και αποτελούν οικονομική επιβάρυνση που εξαντλεί τα δημόσια κεφάλαια και μειώνουν τις ευκαιρίες για επενδύσεις σε άλλους τομείς προτεραιότητας. Υποστηρίζουν επίσης ότι οι πολιτικές αυτές, δημιουργούν αντικίνητρα στην αγορά εργασίας που οδηγούν σε εξάρτηση από τη δημόσια υποστήριξη και υπονομεύουν την εργασιακή ηθική, καθώς και εμποδίζουν τις διαρθρωτικές αλλαγές (García & Gruat, 2003). Στα τελευταία χρόνια του 20ού αιώνα και μέχρι σήμερα, η συζήτηση για την κοινωνική προστασία έχει ενταθεί και έχει γίνει όλο και πιο αμφιλεγόμενη. Οι επικρίσεις που αναφέρονται παραπάνω έχουν ακυρωθεί σε μεγάλο βαθμό από την εμπειρία των χωρών που είναι επιτυχημένες από

οικονομική, πολιτική και κοινωνική άποψη που δείχνουν ότι η οικονομική ανάπτυξη και η κοινωνική προστασία αλληλοενισχύονται. Ωστόσο, το γεγονός ότι υπάρχει ένα παγκόσμιο έλλειμμα κοινωνικής προστασίας όπου περισσότερο από το ήμισυ του παγκόσμιου πληθυσμού δεν διαθέτει επαρκή κοινωνική προστασία προκαλεί πράγματι σοβαρές ανησυχίες και συζητήσεις περί αυτών.

Η πραγματικότητα είναι ότι 1,2 δισεκατομμύρια άνθρωποι ζουν σε συνθήκες φτώχειας αποτελεί αναμφισβήτητα επείγον λόγος για να δοθεί η απαιτούσα προσοχή. Οι αυξανόμενες και επαναλαμβανόμενες φυσικές καταστροφές, οι ένοπλες συγκρούσεις, η χρηματοπιστωτική κρίση και οι πολιτικές και οικονομικές μεταβάσεις συνεχίζουν να αποσταθεροποιούν πολλές χώρες και τα συστήματα κοινωνικής προστασίας τους, όπου υπάρχουν. Νέες πανδημίες όπως ο ιός ανθρώπινης ανοσοανεπάρκειας (HIV / AIDS), ιός της γρίπης και από το 2020 ο Covid υπονομεύουν την ανθρώπινη ανάπτυξη σε πολλά μέρη του κόσμου. Η διεθνής μετανάστευση, οι δημογραφικές τάσεις όπως η γήρανση και η αλλαγή των μορφών απασχόλησης έχουν επίσης σημαντικές επιπτώσεις στην κοινωνική προστασία. Το μεταβαλλόμενο παγκόσμιο πλαίσιο περιλαμβάνει ένα νέο κύμα παγκοσμιοποίησης που αποκλείει την πλειοψηφία από τα οφέλη του και αφήνει αυξανόμενες ανισότητες και ανασφάλεια στο πέρασμα του. Πολλοί άνθρωποι εργάζονται σε επικίνδυνες συνθήκες, με αποτέλεσμα περίπου 2 εκατομμύρια θανάτους κάθε χρόνο. Για αυτούς που έχουν ήδη αποκλειστεί, αυτές οι πιέσεις είναι τρομακτικές και η κοινωνική προστασία παραμένει απρόσιτη. Ακόμη και σε χώρες με ανεπτυγμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας τέτοιες προκλήσεις καθιστούν δύσκολη την επίτευξη πλήρους κάλυψης. Ταυτόχρονα, προκειμένου η κοινωνική προστασία να διαδραματίσει αποτελεσματικό ρόλο στην ανακούφιση της φτώχειας και την αειφόρο ανάπτυξη, το πεδίο εφαρμογής της πρέπει να επεκταθεί ώστε να καλύψει νέες παγκόσμιες ανάγκες και να την καταστήσει πιο αποτελεσματική και σχετική με ολόκληρο τον κόσμο (García & Gruat, 2003).

2.3.1 Κοινωνική δικαιοσύνη

Η έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης εμφανίστηκε για πρώτη φορά τον 19ο αιώνα κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης, καθώς έγιναν προσπάθειες για την προώθηση πιο ισότιμων κοινωνιών και τη μείωση της εκμετάλλευσης ορισμένων περιθωριοποιημένων ομάδων, λόγω της τεράστιας ανισότητας μεταξύ των πλούσιων και των φτωχών εκείνη την εποχή. Η κοινωνική δικαιοσύνη επικεντρώθηκε αρχικά σε ζητήματα όπως η κατανομή κεφαλαίου, περιουσίας και πλούτου, λόγω των ακραίων επιπέδων ανισότητας που επικρατούσαν τότε. Σήμερα, η κοινωνική δικαιοσύνη έχει μετατοπιστεί προς μια μεγαλύτερη έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, και στη βελτίωση της ζωής των μειονεκτούντων και περιθωριοποιημένων ομάδων, που έχουν ιστορικά αντιμετωπίσει διακρίσεις στην κοινωνία. Πολλές από αυτές τις ομάδες έχουν υποστεί διακρίσεις με βάση παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, ο πλούτος, η εθνικότητα, η κληρονομιά, η κοινωνική κατάσταση, η θρησκεία και άλλοι.

Ενώ οι ακτιβιστές επηρεάζουν σημαντικά την εκτεταμένη έμφαση στην κοινωνική δικαιοσύνη στον κόσμο σήμερα, η πραγματική εφαρμογή των πολιτικών κοινωνικής δικαιοσύνης αφήνεται συχνά στους διαχειριστές, όπως η κυβέρνηση, οι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, τα ιδρύματα ή οι οργανισμοί εντός της γραφειοκρατίας. Τέτοιες οργανώσεις είναι υπεύθυνες για τη διαμόρφωση δημόσιων πολιτικών για την αντιμετώπιση ζητημάτων κοινωνικής δικαιοσύνης, και ως εκ τούτου, οι πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν το βαθμό στον οποίο η κοινωνική δικαιοσύνη παίζει ρόλο στις πολιτικές που διαμορφώνονται από την κυβέρνηση και τους διαχειριστές της εποχής (Anon., 2021).

Για να γίνει πραγματικότητα σε κάθε μέρος της κοινωνίας - υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση, απασχόληση κ.λπ. - η κοινωνική δικαιοσύνη χρειάζεται σαφώς καθορισμένους στόχους. Με σαφείς στόχους, είναι δυνατές λύσεις για αλλαγή και πρόοδο, λαμβάνοντας υπόψη πέντε αρχές: πρόσβαση, δικαιοσύνη, συμμετοχή και ανθρώπινα δικαιώματα.

Πέντε Αρχές Κοινωνικής Δικαιοσύνης

Υπάρχουν πέντε βασικές αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης που έχουν πρωταρχική σημασία για την καλύτερη κατανόηση της έννοιας. Δηλαδή, πρόκειται για πρόσβαση σε πόρους, δικαιοσύνη, συμμετοχικότητα, πολυμορφία και ανθρώπινα δικαιώματα (Αnon., 2021).

1. Πρόσβαση σε πόρους.

Για να εξυπηρετήσει τους ανθρώπους, μια υγιής κοινωνία πρέπει να προσφέρει υπηρεσίες και πόρους. Αυτές περιλαμβάνουν εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, στέγη και φαγητό. Ωστόσο, σε πολλές κοινωνίες, υπάρχει άνιση πρόσβαση. Η εκπαίδευση είναι ένα παράδειγμα των συνεπειών. Σε μια άδικη κοινωνία, η φυλή και η σεξουαλικότητα κάποιου μπορούν επίσης να περιορίσουν τις υπηρεσίες και τις ευκαιρίες.

2. Δικαιοσύνη.

Η δικαιοσύνη είναι διαφορετική από την ισότητα. Εάν η κοινωνική δικαιοσύνη αφορούσε μόνο την ισότητα, δεν θα οδηγούσε σε μια δίκαιη κοινωνία. Για παράδειγμα, ας πούμε ότι δύο άτομα χρειάζονται ένα πρόγραμμα ασφάλισης υγείας. Τα οφέλη είναι πανομοιότυπα και ίδια με κάθε τρόπο, αλλά ένας από τους ανθρώπους έχει χρόνια ασθένεια. Σε αυτήν την περίπτωση, η «ισότητα» μπορεί να προκαλέσει σημαντική βλάβη στο άτομο που είναι άρρωστο. Τα δύο άτομα με το ίδιο πρόγραμμα υγειονομικής περίθαλψης καταλήγουν σε πολύ διαφορετικά σημεία. Η δίκαιη υγειονομική περίθαλψη λαμβάνει υπόψη τις διαφορές μεταξύ των δύο ατόμων, προσαρμόζοντας έτσι ώστε να ωφελήσει το άτομο που χρειάζεται τη μεγαλύτερη βοήθεια. Αν και «άνιση» σύμφωνα με έναν αυστηρό ορισμό, η δικαιοσύνη οδηγεί σε μια κοινωνία με μειωμένες ανισότητες

3. Συμμετοχή.

Η τρίτη αρχή για την κοινωνική δικαιοσύνη είναι η συμμετοχή. Η κοινωνία πρέπει να επιτρέπει σε όλους να εκφράζουν τις ανησυχίες τους και να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων. Εάν κάτι επηρεάζει τη ζωή ενός ατόμου, αυτό το άτομο πρέπει να είναι μέρος της διαδικασίας. Εάν υπάρχει μόνο μια επιλεγμένη ομάδα που καλεί τους πυροβολισμούς με άλλους να σιωπήσουν λόγω διακρίσεων, είναι κοινωνική αδικία.

4. Πολυμορφία.

Η κατανόηση της ποικιλομορφίας και η εκτίμηση της αξίας των πολιτιστικών διαφορών είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής, είναι συχνά σε θέση να κατασκευάσουν πολιτικές που λαμβάνουν υπόψη τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Οι διακρίσεις στην απασχόληση βάσει παραγόντων, όπως η φυλή, το φύλο, η εθνικότητα, η ηλικία και άλλα χαρακτηριστικά είναι διαρκή ζητήματα στην κοινωνία, και η επιβολή πολιτικών για την αντιμετώπιση πρακτικών που εισάγουν διακρίσεις είναι ένας τρόπος με τον οποίο λαμβάνεται υπόψη η πολυμορφία .

5. Ανθρώπινα δικαιώματα.

Για να είναι μια κοινωνία δίκαιη, πρέπει να διασφαλίζει την προστασία όλων των πολιτικών, οικονομικών, πολιτιστικών και κοινωνικών δικαιωμάτων όλων. Αυτά τα δικαιώματα περιλαμβάνουν το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην ελευθερία του λόγου, το δικαίωμα ψήφου, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και ούτω καθεξής. Οι κυβερνήσεις πρέπει να λογοδοτούν όταν παραβιάζουν αυτά τα δικαιώματα ή δεν προστατεύονται. Τα ανθρώπινα δικαιώματα μπορεί να είναι η πιο ισχυρή αρχή για την κοινωνική δικαιοσύνη, επειδή αναγνωρίζονται διεθνώς και κατοχυρώνονται σε πολλές συνθήκες.

Κάθε μία από τις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης έρχεται με προκλήσεις. Πολλές φορές, ορισμοί για βασικές έννοιες όπως «δικαιοσύνη» και «ισότητα» μπορούν να

δημιουργήσουν ρήξεις εντός των κοινοτήτων. Είναι επίσης συνηθισμένο να προκαλεί μια αντίδραση από κοινωνικές ομάδες που επωφελούνται από το status quo. Παρόλο που η κοινωνική δικαιοσύνη είναι καλή για όλους, μπορεί να κλονίσει τα θεμέλια των μακροχρόνιων συστημάτων. Αυτοί οι τύποι ζητημάτων καθιστούν δύσκολη την πραγματική αλλαγή στη δράση. Όταν οι λύσεις επιλέγονται και αναλαμβάνονται τελικά, η πρόοδος είναι συνήθως αργή.

Οι πρωτοβουλίες όμως της κοινωνικής δικαιοσύνης μπορούν να επιδιωχθούν μέσω πολλών διαφορετικών κυβερνητικών προγραμμάτων μέσω αναδιανομής πλούτου και εισοδήματος, κρατικών επιδοτήσεων, προστατευόμενου νομικού καθεστώτος στην απασχόληση, ακόμη και νομιμοποιημένων διακρίσεων κατά προνομιούχων ομάδων μέσω προστίμων και φόρων ή ακόμη και μέσω εκκαθάρισης ιστορικά. Οι πρωτοβουλίες κοινωνικής δικαιοσύνης παρατηρούνται συνήθως στις σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές χώρες, οι οποίες τις ενσωματώνουν στις οικονομικές τους πολιτικές, καθώς και στις πλατφόρμες αριστερών πολιτικών κομμάτων εντός των δημοκρατιών.

2.3.2 *Πυλώνες κοινωνικής προστασίας.*

Η έλλειψη βασικής κοινωνικής προστασίας είναι ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι που ζουν σε ακραία φτώχεια έχουν μείνει πίσω. Η προσέγγιση που βασίζεται στα δικαιώματα είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για το σχεδιασμό και την εφαρμογή ισχυρών και αειφόρων πυλώνων κοινωνικής προστασίας, επειδή διασφαλίζει τη συμμόρφωση με τις δεσμεύσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα τόσο στο περιεχόμενο όσο και στα αποτελέσματα των πολιτικών τους, καθώς και στη διαδικασία με την οποία τις εφαρμόζουν. Η ισότητα και η απαγόρευση των διακρίσεων, η συμμετοχή, καθώς και η διαφάνεια, η λογοδοσία είναι οι βασικές αρχές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που πρέπει να καθοδηγούν το σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών κοινωνικής προστασίας. Η εφαρμογή πολυδιάστατων μέτρων φτώχειας θα οδηγήσει σε καταλληλότερες πολιτικές κοινωνικής προστασίας και εξάλειψης της φτώχειας.

Ο σεβασμός της αρχής της ισότητας και της μη διάκρισης σημαίνει πρώτα από όλα ότι πρέπει να καταβληθεί κάθε προσπάθεια για να διασφαλιστεί ότι κανείς δεν θα μείνει πίσω. Τα προγράμματα που έχουν στοχευθεί, μπορούν να γίνουν αποδεκτά ως μορφή

ιεράρχησης των πιο ευάλωτων και μειονεκτούντων ομάδων στο πλαίσιο μιας πιο μακροπρόθεσμης στρατηγικής για τη σταδιακή διασφάλιση της καθολικής προστασίας. Η εφαρμογή της αρχής της ισότητας και της μη διάκρισης σημαίνει ότι όλες οι υπηρεσίες και τα οφέλη είναι προσβάσιμα και διαθέσιμα - γεωγραφικά και οικονομικά. Τα κράτη θα πρέπει επίσης να διευκολύνουν την πρόσβαση σε ορισμένους τύπους διοικητικών απαιτήσεων, όπως η εγγραφή ταυτότητας και η εγγραφή κατά τη γέννηση, και να αρθούν τα διοικητικά εμπόδια που εμποδίζουν την πρόσβαση των ατόμων στην κοινωνική προστασία (Diez, 2014).

Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων ορίζει 20 αρχές ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει πιο περιεκτική και πιο δίκαιη και να βελτιώσει τη ζωή όλων των Ευρωπαίων πολιτών, εγκρίθηκε από κοινού από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Νοέμβριο του 2017, πράγμα που σημαίνει ότι όλα τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όλα τα κράτη μέλη της υποστηρίζουν τις αρχές και τα δικαιώματα που εκφράζονται στη δήλωση. Η απασχόληση και οι κοινωνικές πολιτικές αποτελούν κυρίως αρμοδιότητα των κρατών μελών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να υποστηρίξει την εφαρμογή του πυλώνα. Μπορεί να προτείνει νέους νόμους και πολιτικές ή να ενημερώσει, να συμπληρώσει και να εφαρμόσει καλύτερα τους υπάρχοντες. Ένα παράδειγμα για έναν νέο νόμο είναι η οδηγία για την ισορροπία μεταξύ εργασίας και ζωής.

Η τρέχουσα πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τον προϋπολογισμό της Ε.Ε., στοχεύει στην καλύτερη εναρμόνιση του πυλώνα των κοινωνικών δικαιωμάτων και της χρηματοδότησης της Ε.Ε. Προτείνει το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο Plus (ΕΚΤ +), ως το κύριο ευρωπαϊκό χρηματοδοτικό μέσο για την εφαρμογή των αρχών του πυλώνα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ακόμη συγχωνεύει διαφορετικά χρηματοδοτικά μέσα στο πλαίσιο του ΕΚΤ + για τη συγκέντρωση των πόρων και την καλύτερη απόδοση στον πυλώνα των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων θα παρακολουθείται από τον πίνακα κοινωνικών αποτελεσμάτων. Παρακολουθεί την ανάπτυξη και την πρόοδο των κρατών μελών σε 12 τομείς πολιτικής που καλύπτονται από τον πυλώνα.

Από το 2018, οι αρχές του Πυλώνα των Κοινωνικών Δικαιωμάτων και η ανάλυση που παρέχεται από τον κοινωνικό πίνακα αποτελεσμάτων, χρησιμοποιούνται για εκθέσεις

ανά χώρα και συστάσεις που συνέταξε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας των Κοινωνικών Δικαιωμάτων εγκρίθηκε από κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό σημαίνει ότι κάθε κράτος μέλος της ΕΕ έχει δεσμευτεί για τις πολιτικές και τις αρχές του πυλώνα (Anonym, 2019).

2.3.3 Βασικές αρχές κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ο πυλώνας των κοινωνικών δικαιωμάτων στοχεύει να παρέχει στους πολίτες νέα δικαιώματα, και πιο αποτελεσματικά. Έχει είκοσι βασικές αρχές, οι οποίες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες:

- Δίκαιες συνθήκες εργασίας.
- Κοινωνική προστασία και ένταξη.
- Ίσες ευκαιρίες και πρόσβαση στην αγορά εργασίας (Anonym, 2019).

Οι είκοσι βασικές αρχές.

1. Ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής.

Οι γονείς και οι φροντιστές έχουν το δικαίωμα αδειάς, ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας και το δικαίωμα στις υπηρεσίες φροντίδας. Άνδρες και γυναίκες έχουν ίση ειδική άδεια για να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις φροντίδας τους και να τους ενθαρρύνουν να τις χρησιμοποιούν με ισορροπημένο τρόπο.

2. Φροντίδα και στήριξη των παιδιών.

Τα παιδιά δικαιούνται προσιτή, υψηλής ποιότητας προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα. Τα παιδιά δικαιούνται προστασία από τη φτώχεια. Τα μειονεκτούν παιδιά έχουν το δικαίωμα να λάβουν ειδικά μέτρα για την αύξηση των ίσων ευκαιριών.

3. Κοινωνική προστασία.

Ανεξάρτητα από το είδος και τη διάρκεια της εργασιακής σχέσης, οι εργαζόμενοι και οι αυτοαπασχολούμενοι υπό παρόμοιες συνθήκες δικαιούνται την ανάλογη κοινωνική προστασία.

4. Παροχές ανεργίας.

Οι άνεργοι έχουν το δικαίωμα να λάβουν επαρκή υποστήριξη από τους δημόσιους οργανισμούς παροχής υπηρεσιών απασχόλησης, σύμφωνα με τη συμβολή τους και τους εθνικούς κανόνες επιλεξιμότητας, ώστε να τους επιτρέψουν (επανένταξη στην κοινωνία) στην αγορά εργασίας και να απολαμβάνουν τα κατάλληλα επιδόματα ανεργίας για εύλογο χρονικό διάστημα. Αυτά τα οφέλη δεν εμποδίζουν μια γρήγορη επιστροφή στην εργασία. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

5. Υγιεινό, ασφαλές και κατάλληλα προσαρμοσμένο εργασιακό περιβάλλον και προστασία δεδομένων.

Οι εργαζόμενοι δικαιούνται υψηλού επιπέδου προστασία της υγείας και της ασφάλειας στην εργασία. Οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να απολαμβάνουν ένα εργασιακό περιβάλλον που να ταιριάζει στις επαγγελματικές τους ανάγκες και να τους επιτρέπουν να παρατείνουν την παραμονή τους στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, έχουν το δικαίωμα να προστατεύουν τα προσωπικά τους δεδομένα στη σχέση εργασίας.

6. Ελάχιστο εισόδημα.

Κάθε άτομο που δεν διαθέτει επαρκείς πόρους έχει το δικαίωμα να λάβει ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα για να εξασφαλίσει μια αξιοπρεπή ζωή σε όλα τα στάδια της, και επαρκείς ευκαιρίες για την απόκτηση των απαραίτητων αγαθών και υπηρεσιών. Για όσους μπορούν να εργαστούν, ένα ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα πρέπει να συνδυάζεται με κίνητρα για να ενθαρρύνει να εισέλθει στην αγορά εργασίας.

7. Υγειονομική περίθαλψη.

Κάθε άτομο δικαιούται έγκαιρη πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή και ποιοτική προληπτική και θεραπευτική υγειονομική περίθαλψη.

8. Ένταξη ατόμων με αναπηρία.

Τα άτομα με αναπηρία έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν εισοδηματική υποστήριξη, να τους παρέχουν μια αξιοπρεπή ζωή, να τους επιτρέπουν να συμμετέχουν στις υπηρεσίες της αγοράς εργασίας και σε ένα κοινωνικό και εργασιακό περιβάλλον που ταιριάζει στις ανάγκες τους.

9. Μακροχρόνια φροντίδα.

Ο καθένας έχει το δικαίωμα έγκαιρης πρόσβασης σε προσιτές ποιοτικές υπηρεσίες μακροχρόνιας φροντίδας, ιδίως στην φροντίδα στο σπίτι και στις κοινοτικές υπηρεσίες.

10. Εισόδημα ηλικιωμένων και συντάξεις.

Οι συνταξιούχοι δικαιούνται σύνταξη ανάλογη με τις εισφορές τους, η οποία θα διασφαλίσει ότι έχουν επαρκές εισόδημα. Άνδρες και γυναίκες έχουν ίσες ευκαιρίες για τη θέσπιση συνταξιοδοτικών δικαιωμάτων. Κάθε ηλικιωμένο άτομο έχει δικαίωμα σε πόρους για να εξασφαλίσει μια αξιοπρεπή ζωή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

11. Στέγαση και βοήθεια για τους αστέγους.

Όσοι έχουν ανάγκη μπορούν να λάβουν ποιοτική κοινωνική στέγαση ή σίτιση. Παροχή κατάλληλης στέγασης και υπηρεσιών στους άστεγους πρέπει να δίδεται για την

προώθηση της κοινωνικής τους ένταξης. Οι ευάλωτες ομάδες έχουν το δικαίωμα να λάβουν κατάλληλη βοήθεια και προστασία από αναγκαστικές εξώσεις.

12. Πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες.

Όλοι έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν βασικές υπηρεσίες ποιότητας, όπως νερό, λύματα, ενέργεια, μεταφορές, χρηματοοικονομικές υπηρεσίες και ψηφιακές επικοινωνίες. Όσοι χρειάζονται βοήθεια μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτές τις υπηρεσίες.

13. Ισότητα των φύλων.

Είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί και να προαχθεί η ίση μεταχείριση και οι ίσες ευκαιρίες για άνδρες και γυναίκες σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής στην αγορά εργασίας, των συνθηκών απασχόλησης και της ανάπτυξης. Άνδρες και γυναίκες έχουν το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίση εργασία.

14. Ίσες ευκαιρίες.

Ανεξάρτητα από το φύλο, τη φυλή ή την εθνική καταγωγή, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις, την αναπηρία, την ηλικία ή τον σεξουαλικό προσανατολισμό, όλοι έχουν το δικαίωμα ίσης μεταχείρισης και ίσων ευκαιριών στην απασχόληση, την κοινωνική προστασία, την εκπαίδευση και την πρόσβαση σε δημόσια αγαθά και υπηρεσίες. Προώθηση ίσων ευκαιριών για ομάδες που δεν εκπροσωπούνται (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

15. Εκπαίδευση, κατάρτιση και διά βίου μάθηση.

Ο καθένας έχει το δικαίωμα στην ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, κατάρτιση και διά βίου μάθηση για να αποκτή και να διατηρεί τις δεξιότητες που τους επιτρέπουν να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία και να ανταποκρίνονται επιτυχώς στις αλλαγές στην αγορά εργασίας.

16. Ενεργός στήριξη της απασχόλησης.

Ο καθένας έχει το δικαίωμα να λαμβάνει έγκαιρη και εξατομικευμένη βοήθεια για τη βελτίωση των προοπτικών απασχόλησης ή αυτοαπασχόλησης. Αυτή η βοήθεια περιλαμβάνει υποστήριξη για αναζήτηση εργασίας, εκπαίδευση και επανεκπαίδευση. Ο καθένας έχει το δικαίωμα να μεταφέρει τα δικαιώματα κοινωνικής προστασίας και εκπαίδευσης σε άλλα επαγγέλματα. Οι άνεργοι δικαιούνται εξατομικευμένη, αδιάλειπτη και συνεχή υποστήριξη. Οι μακροχρόνια άνεργοι δικαιούνται να λάβουν μια ολοκληρωμένη προσωπική αξιολόγηση εντός 18 μηνών από την ανεργία. Οι νέοι έχουν το δικαίωμα να λάβουν ικανοποιητική συνεχή εκπαίδευση, μαθητείες, πρακτική άσκηση ή ευκαιρίες εργασίας εντός 4 μηνών μετά την απώλεια της εργασίας τους ή την έξοδο από το εκπαιδευτικό σύστημα.

17. Ασφαλής και ευπροσάρμοστη απασχόληση.

Ανεξάρτητα από το είδος και τη διάρκεια της εργασιακής σχέσης, οι εργαζόμενοι δικαιούνται δίκαιη και ίση μεταχείριση όσον αφορά την απασχόληση, την κοινωνική προστασία και την κατάρτιση. Επιπλέον διευκολύνεται η μετάβαση σε μια αόριστη μορφή απασχόλησης. Η νομοθεσία και οι συλλογικές συμβάσεις παρέχουν στους εργοδότες την απαραίτητη ευελιξία που επιτρέπει στους εργοδότες να προσαρμόζονται γρήγορα στις αλλαγές των οικονομικών συνθηκών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

18. Αποδοχές.

Οι εργαζόμενοι δικαιούνται εύλογους μισθούς και έτσι απολαμβάνουν ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Σύμφωνα με τις εθνικές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, διασφαλίζεται ότι ο κατάλληλος κατώτατος μισθός καλύπτει τις ανάγκες των εργαζομένων και των οικογενειών τους, διασφαλίζοντας παράλληλα την πρόσβαση στην απασχόληση και τα κίνητρα εργασίας. Πρόληψη για την φτώχεια των εργαζομένων. Σύμφωνα με την εθνική πρακτική και με σεβασμό της αυτονομίας των κοινωνικών εταίρων, όλες οι αμοιβές καθορίζονται με διαφανή και προβλέψιμο τρόπο.

19. Ενημέρωση για τους όρους απασχόλησης και την προστασία σε περίπτωση απόλυσης.

Οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα της γραπτής ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους στη σχέση εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της περιόδου δοκιμασίας, στην αρχή της εργασιακής σχέσης. Σε περίπτωση διακοπής της εργασίας από κάθε πλευρά, ο εργαζόμενος έχει το δικαίωμα να ενημερώσει τον λόγο εκ των προτέρων και να ειδοποιηθεί εκ των προτέρων. Έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιήσουν έναν αποτελεσματικό και δίκαιο μηχανισμό επίλυσης διαφορών. Σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης, έχουν το δικαίωμα αποκατάστασης, συμπεριλαμβανομένης της πληρωμής εύλογης αποζημίωσης.

20. Κοινωνικός διάλογος και συμμετοχή των εργαζομένων.

Σύμφωνα με την εθνική πρακτική, είναι απαραίτητη η συμβολή των κοινωνικών εταίρων για τη χάραξη και εφαρμογή πολιτικής στους τομείς της οικονομίας, της απασχόλησης και των κοινωνικών θεμάτων. Ακόμα η ενθάρρυνση τους να διαπραγματευτούν και να συνάψουν συλλογικές συμβάσεις για ζητήματα που σχετίζονται με αυτούς, σεβόμενοι παράλληλα την αυτονομία τους και το δικαίωμα ανάληψης συλλογικής δράσης. Όπου ενδείκνυται, οι συμβάσεις που συνάπτονται μεταξύ των

κοινωνικών εταιρών πρέπει να εφαρμόζονται στο επίπεδο της συμμαχίας και των κρατών μελών της.

Οι εργαζόμενοι ή οι εκπρόσωποί τους έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν έγκαιρη ειδοποίηση και διαβούλευση για θέματα που σχετίζονται με αυτούς, ιδίως στην περίπτωση μεταβιβάσεων εταιρειών, αναδιοργανώσεων και συγχωνεύσεων και συλλογικών απολύσεων. Ενθάρρυνση της υποστήριξης για την ενίσχυση της ικανότητας των κοινωνικών εταιρών να προωθούν τον κοινωνικό διάλογο. Προώθηση καινοτόμων μορφών εργασίας για διασφάλιση υψηλής ποιότητας συνθηκών εργασίας. Ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας και της αυτοαπασχόλησης. Προώθηση της επαγγελματικής κινητικότητας. Αποτροπή των εργασιακών σχέσεων που οδηγούν σε ασταθή εργασία, συμπεριλαμβανομένης της απαγόρευσης της κατάχρησης ανεπίσημων συμβάσεων. Κάθε δοκιμαστική περίοδος πρέπει να έχει εύλογη διάρκεια (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020).

2.3.4 Κοινωνικά Δικαιώματα των Ευρωπαίων πολιτών στην Ε.Ε..

Δεδομένου των διαφορετικών οικονομικών διαρθρώσεων των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής ένωσης τα κοινωνικά τους προβλήματα είναι διαφορετικά. Η λύση τους εξαρτάται από την οικονομική πολιτική που βρίσκεται στα χέρια των Εθνικών κυβερνήσεων. Αλλά όπου προάγεται ευρωπαϊκή ολοκλήρωση τα κράτη μέλη μεταβιβάζουν στην Ένωση σημαντικά εργαλεία οικονομικής και νομισματικής πολιτικής που αναλαμβάνει όλο και μεγαλύτερες υποχρεώσεις για την κοινωνική πρόοδο. Έτσι στην Συνθήκη της Ρώμης στόχευε πρωταρχικά στην ελεύθερη κυκλοφορία εργαζομένων στην Ε.Ε. και στην βελτίωση των συνθηκών εργασίας. Η συνθήκη του Μάαστριχτ είχε ως αποστολή την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στο εσωτερικό της. Πηγαίνοντας ένα βήμα εμπρός η συνθήκη του Άμστερνταμ έθεσε στόχο την προώθηση της απασχόλησης. Επομένως η κοινωνική πολιτική ακολουθεί την πορεία της πολυεθνικής ολοκλήρωσης. Η κοινή κοινωνική πολιτική συμβάλλει σημαντικά στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση επιδιώκοντας την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής που είναι απαραίτητη μεταξύ των κρατών μελών.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κάθε μια από τις πτυχές της πολιτικής αυτής συμβάλλει στη διαδικασία ολοκλήρωσης. Όμως κάθε μία στηρίζει τις άλλες και όλες αλληλοεπιδρούν

με κοινές πολιτικές κυρίως στην οικονομική και νομισματική, τη βιομηχανική και της έρευνας για την επίτευξη της κοινωνικής συνοχής που απαιτείται σε μια οικονομική ένωση. Η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων ήταν αναγκαία για την ολοκλήρωση της κοινής αγοράς, χάρη στην κοινοτική νομοθεσία που έχει θεσπιστεί για αυτούς οι διακινούμενοι εργάτες προερχόμενοι από τις πιο φτωχές περιοχές της κοινότητας απολαμβάνουν ομοίων συνθηκών με τους υπηκόους της χώρας εργασίας ως προς την πρόσβαση στην απασχόληση, στην κοινωνική ασφάλιση, στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των παιδιών τους. Όμως η κοινή αγορά εργασίας δυσχεραίνεται από την ύπαρξη διαφόρων γλωσσών συνηθειών και μεθόδων εργασίας.

Η καθιέρωση ενός πλαισίου ελάχιστων κανόνων διαφυλάσσει επίσης από τον κίνδυνο να χρησιμοποιηθούν χαμηλοί κανόνες προστασίας σαν μέσο αθέμητου οικονομικού ανταγωνισμού. Με την διαδικασία του Λουξεμβούργου τα κράτη μέλη έχουν ήδη μεταφέρει τις κατευθυντήριες γραμμές για την απασχόληση σε εθνικά σχέδια δράσης. Τα θετικά αποτελέσματα είναι ήδη εμφανή, τα εθνικά σχέδια δράσης αποδίδουν ιδιαίτερη προσοχή στα συστήματα φορολογίας και κοινωνικών παροχών στην απασχόληση στον τομέα των υπηρεσιών, στην οργάνωση της εργασίας στη δια βίου μάθηση και στην παροχή ίσων ευκαιριών σε άντρες και γυναίκες. Πράγματι οι οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις καθιστούν απαραίτητο τον εκσυγχρονισμό των συστημάτων κοινωνικής προστασίας για την επίτευξη τεσσάρων στόχων, τη δημιουργία περισσότερων κινήτρων για εργασία και σταθερό εισόδημα, τη εγγύηση σταθερών συντάξεων και αειφόρων συνταξιοδοτικών καθεστώτων, την προώθηση της κοινωνικής ένταξης και την εγγύηση διαρκούς προστασίας της υγείας (Μούσης, 2010).

Ξεκινώντας λοιπόν από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του κράτους πρόνοιας των χωρών της Βόρειας Ευρώπης, δηλαδή των σκανδιναβικών χωρών έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Δίνεται έμφαση στην καθολική κάλυψη του πληθυσμού, την πρόληψη, την προστασία της εργασίας και του επιπέδου της ζωής. Οι παροχές θεωρούνται δικαίωμα όλων των πολιτών. Η χρηματοδότηση βαρύνει σχεδόν ολοκληρωτικά το κράτος. Το μοντέλο θεωρείται ως ιδανική μορφή του κράτους πρόνοιας, προσφέροντας θεσμική προστασία με την έννοια της παροχής των καθολικά ελάχιστων στους πολίτες του. Οι φόροι που επιβάλλονται στους πολίτες είναι πολύ υψηλοί, το ποσό που δαπανάται ως ποσοστό του ΑΕΠ για την κοινωνική ασφάλεια είναι μεγάλο (το 1995 στην Φιλανδία ήταν 32% επί του ΑΕΠ) και η απασχόληση είναι πλήρης (Σταθόπουλος, 1999).

Στις αγγλοσαξονικές χώρες παρατηρούμε ότι: Η μορφή κοινωνικής προστασίας επιτυγχάνεται από την υποχρεωτική καθολική κάλυψη του πληθυσμού στηρίζεται στην αρχή της κοινωνικής ασφάλισης, και το σύστημα αυτής το διαχειρίζεται το κράτος, καλύπτοντας όλους τους κινδύνους για τον κάθε ασφαλισμένο. Οι υπηρεσίες της εθνικής υπηρεσίας υγείας παρέχονται δωρεάν στους πολίτες. (Beveridge, 1942). Στην Γερμανία, σύμφωνα με το μοντέλο Bismarck:

- Ισχύει η αρχή της επικουρικότητας (ότι μπορεί να επιτύχει το άτομο με δική του πρωτοβουλία δεν χρειάζεται να αναλαμβάνει η κοινωνία να το εκτελέσει)
- Η έμφαση δίνεται στην κοινωνική ασφάλιση για τους εργαζόμενους

Όσοι προσφέρουν υπηρεσίες στο κράτος (δημόσιοι υπάλληλοι, στρατιωτικοί κ.α.) δικαιούνται παροχές από το κοινωνικό σύνολο, μέσω της γενικής φορολογίας. Η παροχή επιδομάτων λειτουργεί ως δίκτυο ασφάλειας για τα άτομα που δεν δικαιούνται βοήθεια από άλλες πηγές, ενώ η βοήθεια που τους παρέχεται είναι προσωρινή και χρηματοδοτείται από τη γενική φορολογία, μετά από την εξακρίβωση των αναγκών του ατόμου που χρήζει κοινωνικής φροντίδας. Οι υψηλά αμειβόμενοι δεν καλύπτονται από το βασικό κοινωνικό ασφαλιστικό σύστημα αλλά είναι ελεύθεροι να κάνουν τις δικές τους ρυθμίσεις (Κιουρτζόγλου, 2014). Οι λατινογενείς χώρες της Ευρώπης, χαρακτηρίζονται από την αυξημένη επιρροή της καθολικής εκκλησίας. Στις χώρες αυτές συγκαταλέγεται και η Ελλάδα αφού μοιράζεται πολλά κοινά χαρακτηριστικά με αυτές από πολιτιστική, οικονομική και κοινωνική άποψη με μόνη διαφορά τη θρησκεία. Η έμφαση δίνεται στην κάλυψη των αναγκών μέσω της οικογένειας, της φιλανθρωπίας και της κοινότητας (Τσιαμαντά, 2014).

Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιγράφει όλα τα προσωπικά, ατομικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα των ανθρώπων στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ο Χάρτης συμπληρώνει τους εθνικούς κανόνες· δεν τους αντικαθιστά. Όταν τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν γίνονται σεβαστά, τα εθνικά δικαστήρια έχουν τον πρώτο λόγο. Οι πολίτες μπορούν επίσης να προσφύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, αρμόδιο για παραβιάσεις των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων που περιγράφονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ο εξειδικευμένος και

ανεξάρτητος φορέας της ΕΕ στον τομέα αυτό, με εντολή που καλύπτει το πλήρες φάσμα των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012).

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι απολύτως προσηλωμένο στην διαφύλαξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ολόκληρη την Ένωση, δίνοντας συνέχεια στις εργασίες της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων, οι ευρωβουλευτές συζητούν και εγκρίνουν ψηφίσματα στις συνόδους της ολομέλειας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με την κατάσταση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ε.Ε. και σχετικά με συγκεκριμένα ζητήματα που άπτονται της προστασίας των δικαιωμάτων αυτών στα κράτη μέλη. (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.).

Ένα άλλο σημαντικό επίτευγμα αφορά την προστασία της ιδιωτικής ζωής και τις πρόνοιες ώστε οποιαδήποτε επεξεργασία προσωπικών δικαιωμάτων να πραγματοποιείται σε απόλυτη συμμόρφωση με τη νομοθεσία της Ένωσης που εγκρίθηκε για να διαφυλάξει το θεμελιώδες αυτό δικαίωμα. Τα κράτη μέλη οφείλουν να εφαρμόζουν τους νόμους αυτούς σε εθνικό επίπεδο. Τα τελευταία χρόνια, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει επίσης να επιδείξει σημαντική δραστηριότητα σε θέματα που άπτονται του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας. Το 2016 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ενέκρινε ψήφισμα με το οποίο ζητείται η θέσπιση μηχανισμού της ΕΕ για τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τα θεμελιώδη δικαιώματα.

2.3.5 Κοινωνικά Δικαιώματα Ελλήνων πολιτών στην Ελλάδα.

Με την έναρξη του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα του 1821 στην Ελλάδα, ιδρύθηκαν οι πρώτοι τοπικοί οργανισμοί: η «Μεσσηνιακή Γερουσία», ο «Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας», «η Βουλή των Θεταλομανησίων», ο «Οργανισμός της Γερουσίας της Δυτικής Ελλάδας» ή ο «Οργανισμός του Ανώτατου Δικαστηρίου, Γερουσία της Ανατολικής Ελλάδας». Οι οργανισμοί αυτοί, που υιοθετήθηκαν κατά το πρώτο έτος της επανάστασης, το 1821, από τις τοπικές συνελεύσεις των επαρχιών, προορίζονταν για την προσωρινή διοικητική και στρατιωτική οργάνωση και προέβλεπαν τη μελλοντική ίδρυση ενός «Οίκου του Έθνους», στο οποίο θα ανήκε η νομοθετική εξουσία και στο οποίο θα ανήκαν οι τοπικά καθιερωμένες «Διοικήσεις», δηλαδή οι Σύγκλητοι της Πελοποννήσου

και της Δυτικής Ελλάδας και ο Υπέρτατος Πάγος της Ανατολικής Ελλάδας (Βουλή των Ελλήνων,).

Η Πρώτη Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, τον Ιανουάριο του 1822, υιοθέτησε το πρώτο ελληνικό σύνταγμα. 110 σύντομες παράγραφοι χωρισμένες σε «τίτλους» και «τμήματα» συμπεριλήφθηκαν στο Σύνταγμα της Ελλάδας. Έδωσε στη νομοθετική εξουσία περιορισμένη υπεροχή έναντι της εκτελεστικής εξουσίας. Ωστόσο, επικαλούμενος τη διαταραχή και τις δυσκολίες που κατέστησαν αδύνατη τη διακυβέρνηση, ο Καποδίστριας την πρότεινε στη Βουλή και ενέκρινε την αναστολή της θητείας της και του Συντάγματος τον Ιανουάριο του 1828. Η «Πανελλήνια» και αργότερα η Σύγκλητος, συμβουλευτικά όργανα που συμμετείχαν «αφού σχηματίστηκε ο Κυβερνήτης της Ελλάδας για τα έργα της Κυβέρνησης» στη θέση της Βουλής Μια Εθνοσυνέλευση συγκεντρώθηκε μετά την επανάσταση, η οποία υιοθέτησε ένα Σύνταγμα, το πρώτο που είναι ανεξάρτητο από ένα ελληνικό κράτος από το 1830.

Το Σύνταγμα (1844) δεν ήταν έργο μιας εθνικής συντακτικής συνέλευσης ηγεμόνων, αλλά η Συνέλευση συνέβαλε απλώς στη σύνταξή της. Τον Οκτώβριο του 1862, πολίτες και στρατός της Αθήνας επαναστάτησαν και προκάλεσαν παρακμή του πολιτεύματος. Ο Γεώργιος Α΄ ορκίστηκε τον Οκτώβριο του 1863 ως Γεώργιος Α΄ «Βασιλιάς των Ελλήνων». Το σημαντικότερο χαρακτηριστικό του νέου χάρτη της χώρας ήταν ότι αποκατέστησε την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας του Συντάγματος της Τροϊζίνιας του 1827. Το έθνος, ο ελληνικός λαός, και όχι ο μονάρχης, αναγνωρίστηκε πλέον ως πηγή και φορέας της κρατικής εξουσίας. Η αρχή της άμεσης, καθολικής και μυστικής ψηφοφορίας που θα διενεργηθεί και θα διεξαχθεί ταυτόχρονα σε ολόκληρη την επικράτεια καθιερώθηκε. Καθιερώθηκε επίσης το σύστημα ενός τετραετούς (ενιαίου) Κοινοβουλίου, τα δικαιώματα του συνέρχεσθε και του συνεταιρίζεσθε, και καταργήθηκε η Γερουσία. Ο Βασιλιάς διατήρησε επίσης το δικαίωμα να συγκαλεί τη Βουλή καθώς και να τη διαλύει κατά την κρίση του.

Το Σύνταγμα του 1864 ήταν μακρόβιο και εφαρμόστηκε χωρίς σαφείς τροποποιήσεις μέχρι το 1911, όταν η αναθεώρησή του επιβλήθηκε από την ακραία πίεση που οδήγησαν στο «στρατιωτικό κίνημα» στο Γουδί (1909) και την άνοδο στην εξουσία του Ελευθέριου Βενιζέλου.. Ο ρόλος του Κοινοβουλίου έχει αναβαθμιστεί, οι εγγυήσεις της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης έχουν ενισχυθεί. Το Συμβούλιο της Επικρατείας

αποκαταστάθηκε, η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία και η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων θεσπίστηκαν για πρώτη φορά.

Μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1925, το οποίο αποδείχθηκε θνησιγενές, οι δικτατορίες του Πάγκαλου και του Κονδύλη, το 1925 και το 1926, αντίστοιχα, η δημοκρατία ιδρύθηκε τελικά το 1927. Ο ανώτατος άρχοντας εξελέγη από τα δύο πιο νομοθετικά όργανα, τη Βουλή και τη Γερουσία, για πενταετή θητεία. Η βραχύβια σταθερότητα της κυβέρνησης που ακολούθησε την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου (1928-1932), λόγω έλλειψης χρόνου, δεν αποτέλεσε ισχυρή βάση για το έργο του κοινοβουλίου. Επιπλέον, θεσπίστηκε ο θεσμός του εθελοντικού συνταγματικού δημοψηφίσματος. Η δεύτερη δικτατορία, αυτή του Μεταξά και τα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής και του εμφυλίου πολέμου μεταμόρφωσαν τις κοινωνικές και πολιτικές ισορροπίες. Η ανάπτυξη των κοινοβουλευτικών θεσμών συνεχίστηκε μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Το 1968 και το 1973, η στρατιωτική δικτατορία της 21ης Απριλίου (1967-1974) ενέκρινε δύο συνταγματικά κείμενα (Βουλή των Ελλήνων, χ.χ.).

Τον Ιούλιο του 1974, η κυβέρνηση εθνικής ενότητας επανάφερε το Σύνταγμα του 1952, με εξαίρεση τις διατάξεις που αφορούν τον βασιλιά. Οι πρώτες ελεύθερες κοινοβουλευτικές εκλογές (17 Νοεμβρίου 1974) και το δημοψήφισμα για τη μορφή του κράτους (8 Δεκεμβρίου 1974) ακολούθησαν το σύνταγμα του 1975. Αυτό το Σύνταγμα, αν και τελικά εγκρίθηκε μόνο με την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, συνενώθηκε με την ευρύτερη δυνατή αποδοχή. Τον Μάρτιο του 1986, σύμφωνα με το άρθρο 110 του Συντάγματος, 11 άρθρα αναθεωρήθηκαν και το Σύνταγμα ψηφίστηκε σε κοινή γλώσσα. Αυτή η αναθεώρηση εξασθένησε σε μεγάλο βαθμό την εξουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Το αναθεωρημένο Σύνταγμα εισήγαγε νέα πολιτικά δικαιώματα (για παράδειγμα, προστασία των γενετικών ταυτοτήτων ή προστασία από την ηλεκτρονική διαδικασία ιδιωτικών δεδομένων), νέους κανόνες για διαφάνεια στην πολιτική ζωή (χρηματοδότηση κομμάτων, εκλογικά έξοδα, σχέσεις μεταξύ ιδιοκτητών μέσων και του κράτους) κ.λπ. .), και στην πραγματικότητα έχει προσαρμοστεί στα εμπόδια διορισμού του κοινοβουλευτικού χώρου εργασίας που δεν συνάδει με τη νομολογία του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου. Οι λειτουργίες του κοινοβουλίου έχουν σταδιακά και αναδιοργανωθεί, καθιερωθεί στον δικαστικό τομέα και η δικαστική δικαιοσύνη είναι βαθιά

αναμορφωμένη. Την άνοιξη του 2001, πραγματοποιήθηκε μια νέα και πιο περιεκτική αναθεώρηση του Συντάγματος, σε μια ατμόσφαιρα επίσημης συναίνεσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και έχουν αναθεωρηθεί διάφορες διατάξεις του Συντάγματος, στις περισσότερες περιπτώσεις, η αναθεώρηση γίνεται αποδεκτή από τα τέσσερα πέμπτα όλων των μελών, οπότε ο όρος «αναθεώρηση συναίνεσης» το καθιστά πολιτική πραγματικότητα.

Το Σύνταγμα του 1975 αναθεωρήθηκε για τρίτη φορά το 2008 κατά τη διάρκεια περιορισμένης ποικιλίας των διατάξεών του. Μεταξύ των διατάξεων που έγιναν δεκτές στην ενότητα περιοχής, ο τερματισμός του ειδικευμένου ασυμβίβαστου, που θεσπίστηκε με την αναθεώρηση του 2001, η προσθήκη των νησιωτικών και ορεινών περιοχών της χώρας στη φροντίδα του κοινού δικαίου και, ως εκ τούτου, η διοίκηση περιλαμβάνει την έγκριση αναπτυξιακών μέτρων, τη διαθεσιμότητα της πιθανότητας να υποβάλει το Κοινοβούλιο, υπό όρους, προτάσεις για την τροποποίηση μεμονωμένων γραμμών του προϋπολογισμού. Οι αντικειμενικές αιτίες — η πανδημία — έχουν περιορίσει ρητά τα κοινωνικά δικαιώματα από τις αρχές του 2020. Ως εκ τούτου, συμπερασματικά, η πανδημία δεν είναι μόνο μια νέα ευκαιρία για την περαιτέρω μείωση των κοινωνικών δικαιωμάτων, αλλά και μια ευκαιρία για τη μείωση των ανθρωπίνων και πολιτικών δικαιωμάτων.

2.4 Συστήματα κοινωνικής προστασίας.

Ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας, σε ένα διεθνές αναπτυξιακό πλαίσιο, θεωρείται ευρέως ως ένα ολοκληρωμένο εθνικό χαρτοφυλάκιο παρεμβάσεων που στοχεύει στην εξυπηρέτηση βασικών λειτουργιών για νοικοκυριά και άτομα:

- Προστασία ενός ελάχιστου βιοτικού επιπέδου.
- Πρόληψη της στέρησης μέσω της αυξανόμενης ανθεκτικότητας.
- Προώθηση αειφόρων βελτιώσεων στο βιοπορισμό.

Σε κοινωνικό επίπεδο, μπορεί να στοχεύει να επιφέρει μετασχηματισμό προς βελτιωμένη ισότητα, μειωμένο αποκλεισμό και υλοποίηση του ανθρώπινου δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση. (Devereux & Sabates-Wheeler 2004).

Τα κοινά στοιχεία των συστημάτων είναι η κοινωνική πρόνοια, κοινωνική ασφάλιση, και υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας για όσους αντιμετωπίζουν κοινωνικούς κινδύνους όπως βία, κακοποίηση, εκμετάλλευση, διακρίσεις και κοινωνικός αποκλεισμός. Μπορούν επίσης να περιληφθούν προγράμματα αγοράς εργασίας, είτε είναι ενεργά, είτε παθητικά (White, 2016).

Την τελευταία δεκαετία σημειώθηκε μια αυξανόμενη συναίνεση μεταξύ των αναπτυξιακών παραγόντων σχετικά με την ανάγκη αλλαγής της εστίασης από μεμονωμένα προγράμματα κοινωνικής προστασίας, συχνά πιλοτικά, που χρηματοδοτούνται από δωρητές με ελάχιστη κρατική συμμετοχή, στην καθιέρωση αειφόρων εθνικών συστημάτων υπό κυβέρνηση και συντονισμό. Μια προσέγγιση σε επίπεδο συστήματος επιτρέπει τη διοχέτευση πόρων στην πολιτική, και την ανάπτυξη στρατηγικής κοινωνικής προστασίας, αποφεύγοντας ενδεχομένως κενά και αλληλεπικαλύψεις, στην κάλυψη προγραμμάτων και βελτιώνοντας τη συνολική συνοχή και τη σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας. Αυτό συνεπάγεται την ενίσχυση των θεσμικών ικανοτήτων για τον συντονισμό της διαχείρισης σε πολλά προγράμματα, την οικοδόμηση ολοκληρωμένων συστημάτων πληροφοριών διαχείρισης και μητρώων δικαιούχων, καθώς και αξιολόγηση σε όλο το σύστημα.

Ακόμα, υπήρξε η αναγνώριση από την πλευρά των αναπτυξιακών εταίρων, της ανάγκης να προχωρήσουμε, προς τον ευρύτερο στόχο της καθολικό, νομικά εγγυημένο δικαίωμα σε ένα ελάχιστο επίπεδο κοινωνικής προστασίας. Αυτό γενικά προβλέπει την πρόσβαση σε βασική υγειονομική περίθαλψη, συμπεριλαμβανομένης της φροντίδας μητρότητας και της βασικής ασφάλειας εισοδήματος για παιδιά, για άτομα ενεργού ηλικίας που δεν μπορούν να εργαστούν (π.χ. λόγω ασθένειας, μητρότητας, αναπηρίας ή ανεργίας) και για ηλικιωμένα άτομα, όπως ορίζεται στην Σύσταση για την Κοινωνική Προστασία του 2012.

Ωστόσο, οι συζητήσεις συνεχίζονται σχετικά με τα πλεονεκτήματα αυτών των δύο προσεγγίσεων. Αφενός, η συγκέντρωση περιορισμένων πόρων στους εξαιρετικά φτωχούς μπορεί, να μεγιστοποιήσει τη σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας για τη μείωση της φτώχειας και της ανισότητας, αλλά υπόκειται σε υψηλά σφάλματα ένταξης και αποκλεισμού, χειραγώγηση από ελίτ και κοινωνικό διχασμό. Από την άλλη πλευρά, μια πιο καθολική προσέγγιση, που αντιμετωπίζει τις ευπάθειες του κύκλου ζωής σε κατηγορίες πληθυσμού, συνεπάγεται υψηλότερο συνολικό κόστος, αλλά αποφεύγει τη στόχευση

μειονεκτημάτων, παρέχοντας πιο ασφαλή δικαιώματα και αποκλείοντας λιγότερα ευάλωτα άτομα. (White, 2016).

Ενώ πολλές χώρες με χαμηλό και μεσαίο εισόδημα επιδιώκουν έναν παγκόσμιο όροφο κοινωνικής προστασίας, στην πράξη οι περισσότερες δεν έχουν ακόμη εντοπίσει τη δημιουργία εσόδων για να καλύψουν το 2,5-5% του ΑΕΠ που θα το έκανε οικονομικά αειφόρο. Ωστόσο, μια βάση κοινωνικής προστασίας μπορεί ενδεχομένως να εμβαθύνει τη «σύμβαση πολιτών», παρέχοντας ευρύτερη πολιτική υποστήριξη τόσο για την επέκταση της παροχής κοινωνικής ασφάλισης όσο και για τη χρηματοδότησή της μέσω της εγχώριας φορολογίας. Τελικά, η αποτελεσματικότητα και η σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας ενός συστήματος κοινωνικής προστασίας εξαρτάται από την ακεραιότητα των θεσμικών ρυθμίσεων και των συστημάτων εφαρμογής του (White, 2016).

2.4.1 Η αναθεώρηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Η ανασκόπηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στοχεύει στην ενημέρωση των προσπαθειών των αναπτυσσόμενων χωρών να επεκτείνουν και να μεταρρυθμίσουν τα συστήματα κοινωνικής προστασίας τους. Παίρνει μια ολιστική άποψη του συστήματος κοινωνικής προστασίας μιας χώρας, εξετάζοντας τους τρεις πυλώνες, την κοινωνική πρόνοια, την κοινωνική ασφάλιση και προγράμματα αγοράς εργασίας - στο ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής της χώρας. Ως εκ τούτου, οι ανασκοπήσεις εξετάζουν ζητήματα συνοχής της πολιτικής στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, καθώς και με άλλους σχετικούς τομείς πολιτικής. Ακολουθεί μια προσέγγιση, παρέχοντας μια διάγνωση της τρέχουσας κατάστασης του συστήματος κοινωνικής προστασίας και επισημαίνοντας μελλοντικές προκλήσεις και επιλογές για την αντιμετώπισή τους. Αυτό περιλαμβάνει μια ανάλυση των δημογραφικών στοιχείων της χώρας, της δυναμικής της φτώχειας, των τάσεων της αγοράς εργασίας και της βάσης εσόδων, εφόσον αυτά έχουν επιπτώσεις στο σύστημα κοινωνικής προστασίας. Η ανάλυση εξετάζει επίσης πώς χρηματοδοτούνται οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας επί του παρόντος και η αειφορία της μακροπρόθεσμα.

Επίσης δίνει μεγάλη έμφαση στην αξιολόγηση του βαθμού στον οποίο ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας παρέχει αποτελεσματική και δίκαιη κάλυψη για τους φτωχούς και εκείνους που είναι ευάλωτοι στη φτώχεια. Αναλύει κατά πόσον το σύστημα

συνέβαλε στη μείωση της φτώχειας, της ευπάθειας και της ανισότητας, καθώς και την εξέταση του βαθμού στον οποίο έχει προωθήσει την ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς, που ορίζεται ως βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και κατανομή των πλεονεκτημάτων της αυξημένης ευημερίας ομοιόμορφα μεταξύ των κοινωνικών ομάδων . Η ανάλυση περιλαμβάνει μη νομισματικές διαστάσεις που έχουν σημασία για την ευημερία, όπως προοπτικές απασχόλησης, αποτελέσματα υγείας, εκπαιδευτικές ευκαιρίες ή ευπάθεια σε δυσμενείς περιβαλλοντικούς παράγοντες (OECD, 2018).

Συγκεκριμένα, εξετάζει πέντε διαστάσεις του συστήματος κοινωνικής προστασίας μιας χώρας, οι οποίες παρέχουν μια διάγνωση των κύριων προκλήσεων για το σύστημα κοινωνικής προστασίας μιας χώρας και προσδιορίζουν πιθανές οδούς για την επέκταση και τη μεταρρύθμισή της μακροπρόθεσμα. Αυτές είναι:

- **Κίνδυνοι**: Προβλεπόμενη ανάλυση κινδύνων και τρωτών σημείων σε ολόκληρο τον κύκλο ζωής για να προσδιοριστεί η ανάγκη κοινωνικής προστασίας.
- **Κενά**: Προσδιορισμός υφιστάμενων συστημάτων κοινωνικής προστασίας και κενά στην κάλυψη.
- **Αποτελεσματικότητα**: Αξιολόγηση της επάρκειας, της ισότητας και της αποτελεσματικότητας της παροχής κοινωνικής προστασίας.
- **Αειφορία**: Αξιολόγηση της δημοσιονομικής πολιτικής και χρηματοδότηση της κοινωνικής προστασίας.
- **Συνοχή**: Αξιολόγηση των θεσμών κοινωνικής προστασίας και ευθυγράμμισή τους με άλλες πολιτικές (OECD, 2018).

2.5 Σύννοψη.

Η κοινωνική δικαιοσύνη δίνει έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, και στη βελτίωση της ζωής των μειονεκτούντων και περιθωριοποιημένων ομάδων, που έχουν ιστορικά αντιμετωπίσει διακρίσεις στην κοινωνία. Πολλές από αυτές τις ομάδες έχουν υποστεί διακρίσεις με βάση παράγοντες όπως το φύλο, η ηλικία, ο πλούτος, η εθνικότητα, η κληρονομιά, η κοινωνική κατάσταση, η θρησκεία και άλλοι. Υπάρχουν πέντε βασικές αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης που έχουν πρωταρχική σημασία για την καλύτερη

κατανόηση της έννοιας. Αυτές είναι η πρόσβαση σε πόρους, η δικαιοσύνη, η συμμετοχή, η πολυμορφία και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Ο Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων ορίζει είκοσι αρχές ώστε η Ευρωπαϊκή Ένωση να γίνει πιο περιεκτική και πιο δίκαιη, και να βελτιώσει τη ζωή όλων των Ευρωπαίων πολιτών, οι οποίες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες είναι οι δίκαιες συνθήκες εργασίας, η κοινωνική προστασία και ένταξη και οι ίσες ευκαιρίες και πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Στις είκοσι βασικές αρχές περιλαμβάνονται η ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής, η φροντίδα και στήριξη των παιδιών, η κοινωνική προστασία, οι παροχές ανεργίας, το υγιεινό, ασφαλές και κατάλληλα προσαρμοσμένο εργασιακό περιβάλλον και προστασία δεδομένων, το ελάχιστο εισόδημα, η υγειονομική περίθαλψη, η ένταξη ατόμων με αναπηρία, η μακροχρόνια φροντίδα, το εισόδημα ηλικιωμένων και συντάξεις, η στέγαση και βοήθεια για τους αστέγους, η πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, η ισότητα των φύλων, οι ίσες ευκαιρίες, η εκπαίδευση, κατάρτιση και διά βίου μάθηση, η ενεργός στήριξη της απασχόλησης, η ασφαλής και ευπροσάρμοστη απασχόληση, οι αποδοχές, η ενημέρωση για τους όρους απασχόλησης και την προστασία σε περίπτωση απόλυσης, και ο κοινωνικός διάλογος και συμμετοχή των εργαζομένων.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, παρότι λαμβάνουν τον χαρακτηρισμό του εγγενούς σε κάθε ανθρώπινο όν, και του σύμφυτου προς την ανθρώπινη ιδιότητα, δεν θεωρούνται δεδομένα, αλλά ούτε και έρχονται με φυσικό και αυτόματο τρόπο. Είναι προϊόντα διεκδικητικής δράσης. Η κατοχύρωσή τους επιβάλλεται με σταδιακό τρόπο, μέσω της κοινωνικής εξέλιξης και προόδου, πρόκειται για μια συνεκτική προσέγγιση που βασίζεται στα δικαιώματα, στην κοινωνική πολιτική, εξασφαλίζοντας την πρόσβαση των ανθρώπων σε βασικές υπηρεσίες και κοινωνικές εγγυήσεις. Τα επίπεδα κοινωνικής προστασίας, ως ελάχιστα επίπεδα ασφάλειας εισοδήματος, με τη μορφή διαφόρων κοινωνικών μεταβιβάσεων καθώς και καθολική, προσιτή πρόσβαση σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες.

Η ύπαρξη κοινωνικής προστασίας μπορεί να αναγνωριστεί ως ένα από τα σημαντικότερα κοινωνικά επιτεύγματα του 20ού αιώνα. Τα συστήματα κοινωνικής προστασίας επιτρέπουν στις κοινωνίες να προωθήσουν την ευημερία και την ασφάλεια των πολιτών τους προστατεύοντάς τους από την ευπάθεια και τη στέρηση, ώστε να μπορούν να ακολουθήσουν μια αξιοπρεπή ζωή. Ταυτόχρονα, μπορεί να διαδραματίσει πιο

εκτεταμένο ρόλο στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων και των κοινωνιών αναπτύσσοντας και απελευθερώνοντας το ανθρώπινο δυναμικό, διευκολύνοντας τις διαρθρωτικές αλλαγές, αυξάνοντας τη σταθερότητα, προωθώντας την κοινωνική δικαιοσύνη και τη συνοχή και προωθώντας τον οικονομικό δυναμισμό.

Η κοινωνική πολιτική, ως φορέας της κοινωνικής προστασίας, έχει άμεση σχέση με τα θεμελιώδη προβλήματα που αντιμετωπίζει μία χώρα, όπως η επιβίωση, η ανάπτυξη και η εξέλιξη του κοινωνικού της συστήματος. Επιχειρεί σε ένα ενιαίο αναλυτικό πλαίσιο να εναρμονίσει την ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων με την μεγιστοποίηση του κοινωνικού πλούτου και να πετύχει την βέλτιστη αποτελεσματικότητα κάλυψης των κοινωνικών αναγκών και των αναγκών υγείας. Η πολιτική της κοινωνικής ασφάλειας έχει ως στόχο μέσα από τους μηχανισμούς συλλογικής πρόνοιας να καλύψει τις βασικότερες ανάγκες του ανθρώπου όπως ανεργία, ασθένεια, στέγαση, εκπαίδευση καθώς και το γήρας, μητρότητα, οικογένεια. Η πολιτική καταπολέμησης των διακρίσεων και των ανισοτήτων των δύο φύλων, ανισοτήτων στην υγεία, αποτελούν συγκοινωνούντα γνωστικά πεδία στον ανατροφοδοτούμενο κύκλο των ανισοτήτων και χρειάζονται μελετητική προσέγγιση.

Ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας, σε ένα διεθνές αναπτυξιακό πλαίσιο, θεωρείται ευρέως ως ένα ολοκληρωμένο εθνικό χαρτοφυλάκιο παρεμβάσεων που στοχεύει στην εξυπηρέτηση τεσσάρων βασικών λειτουργιών για νοικοκυριά και άτομα: προστασία ενός ελάχιστου βιοτικού επιπέδου, πρόληψη της στέρησης μέσω της αυξανόμενης ανθεκτικότητας σε σοκ και προώθηση αειφόρων βελτιώσεων στο βιοπορισμό. Σε κοινωνικό επίπεδο, μπορεί να στοχεύει να επιφέρει μετασχηματισμό προς βελτιωμένη ισότητα, μειωμένο αποκλεισμό και υλοποίηση του ανθρώπινου δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση.

Η ανασκόπηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας στοχεύει στην ενημέρωση των προσπαθειών των αναπτυσσόμενων χωρών να επεκτείνουν και να μεταρρυθμίσουν τα συστήματα κοινωνικής προστασίας τους. Παίρνει μια ολιστική άποψη του συστήματος κοινωνικής προστασίας μιας χώρας, εξετάζοντας τους τρεις πυλώνες της - κοινωνική πρόνοια, κοινωνική ασφάλιση και προγράμματα αγοράς εργασίας - στο ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής της χώρας. Ως εκ τούτου, οι ανασκοπήσεις εξετάζουν ζητήματα συνοχής της πολιτικής στον τομέα της κοινωνικής προστασίας, καθώς και με άλλους σχετικούς τομείς πολιτικής, ακολουθεί μια προσέγγιση, παρέχοντας μια διάγνωση της τρέχουσας

κατάστασης του συστήματος κοινωνικής προστασίας και επισημαίνοντας μελλοντικές προκλήσεις και επιλογές για την αντιμετώπισή τους. Αυτό περιλαμβάνει μια ανάλυση των δημογραφικών στοιχείων της χώρας, της δυναμικής της φτώχειας, των τάσεων της αγοράς εργασίας και της βάσης εσόδων, εφόσον αυτά έχουν επιπτώσεις στο σύστημα κοινωνικής προστασίας. Η ανάλυση εξετάζει επίσης πώς χρηματοδοτούνται οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας επί του παρόντος και η αειφορία της μακροπρόθεσμα.

Συγκεκριμένα, εξετάζει πέντε διαστάσεις του συστήματος κοινωνικής προστασίας μιας χώρας, οι οποίες παρέχουν μια διάγνωση των κύριων προκλήσεων για το σύστημα κοινωνικής προστασίας μιας χώρας και προσδιορίζουν πιθανές οδούς για την επέκταση και τη μεταρρύθμισή της μακροπρόθεσμα. Αυτές είναι οι κίνδυνοι, τα κενά, η αποτελεσματικότητα, η αειφορία, και η συνοχή. Τελικά, η αποτελεσματικότητα και η σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας ενός συστήματος κοινωνικής προστασίας θα εξαρτηθεί από την ακεραιότητα των θεσμικών ρυθμίσεων και των συστημάτων εφαρμογής του, και, συχνά υποστηρίζεται, από την ικανότητά του να δημιουργεί θετικά αποτελέσματα ανάπτυξης, παραγωγικότητας και απασχόλησης.

Η ανάπτυξη αφορά όχι μόνο την οικονομική ή περιβαλλοντική, αλλά και την κοινωνική διάσταση του κεφαλαίου. Η αειφορία επικεντρώνεται στην ανάπτυξη για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η διατήρηση των φυσικών πόρων προϋποτίθεται για να καλυφθούν οι ανάγκες αυτές. Η κοινωνική αειφορία εστιάζει κατά κύριο λόγο στην ενδυνάμωση των κοινωνικών υποδομών και υπηρεσιών ώστε να προαχθεί η κοινωνική ανάπτυξη και η ευημερία εξασφαλίζοντας μία καλή ποιότητα ζωής.

Έτσι, είναι δυνατόν να διατηρηθούν στον ιστό της ευρωπαϊκής ένωσης τα διαχρονικά ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα της βελτίωσης της ποιότητας ζωής του πληθυσμού, έχοντας επίγνωση των κινδύνων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο μιας παγκοσμιοποίησης. Επιπρόσθετα είναι αναγκαία η δημιουργία μηχανισμών και θεσμικών διακανονισμών οι οποίοι διασφαλίζουν πρώτον την αποτροπή κοινωνικοασφαλιστικών κινδύνων χρίζοντας τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ανάπτυξης και ασφάλειας και δεύτερον τις προϋποθέσεις εκείνες που διευκολύνουν τη συνεχή δόμηση της ψυχοκοινωνικής υπόστασης και ευεξίας, καθώς και της προσωπικής ποιότητας του

κοινωνικού ατόμου οι οποίες οδηγούν στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και στην αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου.

3 ΚΥΚΛΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ.

3.1 Εισαγωγή.

Η κυκλική οικονομία έχει αναδειχθεί ως παράδειγμα, επισημαίνοντας πολλαπλά μονοπάτια και στόχους για την επίτευξη αειφόρου ανάπτυξης και για να προτείνει τρόπους δημιουργίας αξίας για τους πελάτες, τις κοινωνίες και άλλους ενδιαφερόμενους (Prieto-Sandoval, et al., 2018). Η κυκλική οικονομία προβάλλει την ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών μοντέλων που μεταμορφώνουν τις παραδοσιακές γραμμικές οικονομίες «πάρτε, φτιάξτε, πετάξτε» (Zhu, et al., 2018), σε ένα εναλλακτικό μοντέλο ροής, που είναι κυκλικό και αναζητά κλειστούς βρόχους. Επίσης υποστηρίζεται ότι τα κυκλικά υλικά μειώνουν τις αρνητικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις, ελαχιστοποιώντας την κατανάλωση παρθένων υλικών και ενέργειας και ενθαρρύνοντας νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες. Ωστόσο, οι απόψεις της κυκλικής οικονομίας έχουν προνομιακές οικονομικές λύσεις ως κινητήριο μοχλό για την επίλυση προβλημάτων που σχετίζονται με το υλικό και την ενέργεια, αντί για ένα παράδειγμα αειφορίας, το οποίο θα πρέπει να απαιτεί πλήρη χαρτογράφηση τριών διαστάσεων αειφορίας (Tomić & Schneider, 2020). Όσον αφορά την κυκλική οικονομία, ένας σημαντικός αριθμός κριτικών ανέλαβε την πρόκληση της ανάληψης έρευνας που εστιάζεται στη σχέση μεταξύ της κυκλικής οικονομίας και της αειφορίας σε σχέση με την κυκλική οικονομία, καθώς και στον μεγάλο αριθμό όρων που σχετίζονται με αυτήν. Για παράδειγμα, κάποια μελέτη αναφέρεται στην κυκλική οικονομία ως νέο πρότυπο αειφορίας, η οποία επιτρέπει την πρόοδο μέσω της εφαρμογής των πρακτικών της κυκλικής οικονομίας (Merino-Saum, et al., 2018). Άλλη έρευνα έχει διερευνήσει τους περιορισμούς και τις προκλήσεις της κυκλικής οικονομίας από την άποψη της παγκόσμιας αειφορίας (Murray, et al., 2017). Άλλη έρευνα προτείνει τα επιχειρηματικά μοντέλα (βασισμένα στην καινοτομία επιχειρηματικών μοντέλων) ως ισχυρό θεμέλιο για μετάβαση στην κυκλική οικονομία (με αειφορία ως ισχυρό θεμέλιο) (De Pádua Pieroni, et al., 2018).

Παρά τις λίγες περιπτώσεις από συγγραφείς που συνηγορούν υπέρ της συμπερίληψης των κοινωνικών πτυχών σε έννοιες, εργαλεία και μετρήσεις της κυκλικής οικονομίας, η έννοιά της φαίνεται σαφώς να δίνει είτε την αποδοτικότητα των πόρων είτε

την περιβαλλοντική αποδοτικότητα, και μόνο έμμεσα κέρδη για κοινωνικές πτυχές. Για παράδειγμα, τονίζεται η σημασία της συμπερίληψης ενός κοινωνικού στόχου στην κυκλική οικονομία, της εγκαθίδρυσης της οικονομίας κατανομής, της αύξησης της απασχόλησης και των συμμετοχικών δημοκρατικών αποφάσεων ως κύρια ζητήματα να συμπεριληφθούν (Korhonen, et al., 2018). Επιπλέον, επισημαίνεται η έλλειψη περισσότερων ερευνητικών προσεγγίσεων, εφαρμόζοντας μια προοπτική τριπλής κατώτατης γραμμής, στις προοπτικές οικονομικού-περιβάλλοντος, όπου η κυκλική οικονομία με κοινωνικές πτυχές εξακολουθεί να λείπει (Homrich, et al., 2018). Η ενσωμάτωση των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης στην ατζέντα της κυκλικής οικονομίας είναι πολλά υποσχόμενη και δεν πρέπει να υποτιμάται. Σε όλα αυτά τα παραδείγματα, οι συγγραφείς συμφωνούν και αναγνωρίζουν την σημασία της κοινωνικής διάστασης στην ατζέντα της κυκλικής οικονομίας, προσπαθώντας να βοηθήσει τη μετάβαση της αειφορίας παγκοσμίως. Έτσι, η μετάβαση προς την κυκλική οικονομία πρέπει να είναι να συμβεί μέσα σε ένα πλαίσιο κοινωνικής -τεχνολογικής μετάβασης, όπου οι υπάρχουσες δομές παραγωγής, οι επιχειρήσεις, τα μοντέλα, τα προϊόντα, και η κατανάλωση είναι δυνατό να ενταχθούν στην κυκλική οικονομία αφού υποβληθούν σε μια θεμελιώδη αλλαγή (Lammi, et al., 2019).

3.2 Κοινωνική Πρόνοια και Αειφορία.

Με τον όρο κοινωνική πρόνοια εννοούμε το σύνολο των μέτρων που αποβλέπουν στην ανακούφιση και τη γενικότερη προστασία εκείνων των ατόμων, που δεν έχουν τα μέσα να ικανοποιήσουν βασικές τους ανάγκες. Σήμερα η κοινωνική πρόνοια περιλαμβάνει όλα τα θέματα σχεδόν που αντιστοιχούν στον όρο κοινωνική ασφάλιση ή κοινωνικές υπηρεσίες. Έτσι η κοινωνική πρόνοια φεύγει από την παλιά ορολογία της κοινωνικής αντίληψης και αναγνωρίζεται νόμιμο δικαίωμα. Τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής πρόνοιας μπορούν αν συνοψισθούν ως εξής:

- Είναι υποχρέωση του κοινωνικού συνόλου αποβλέπει στην κοινωνική ωφελιμότητα και κοινωνική ισορροπία και ενεργό ανάμειξη του κράτους
- Οργάνωση και προγραμματισμός μέτρων για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων που είναι ποικίλα σε έκταση και αριθμό-αποβλέπει στην πρόληψη

και την αποκατάσταση του κοινωνικού προβλήματος και όχι στην προσωρινή ανακούφιση η προσωρινή λύση του προβλήματος

- Αποβλέπει στην επέκταση των μέτρων ανοικτής κοινωνικής πρόνοιας, ώστε να αξιοποιηθεί όσο το δυνατό περισσότερο ο οικογενειακός χώρος - η ιδρυματική περίθαλψη παραμένει για να εξυπηρετήσει προσωρινές ανάγκες και ειδικές περιπτώσεις (Μάνδρας, 1993).

Είναι σημαντικό εδώ, να διευκρινιστεί ότι η αειφορία δεν αντιτίθεται στην οικονομική ανάπτυξη ή την πρόοδο, αντιθέτως υποστηρίζει τη διατήρηση της διαδικασίας της ανάπτυξης και της προόδου, εστιάζοντας ίσως την προσοχή της στην ποιότητα της αναπτυξιακής πορείας και όχι στην ποσότητα. Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να διευκρινιστεί το είδος της ανάπτυξης που επιθυμεί η κάθε μία (οικονομία, αειφορία) ώστε να γίνει εφικτή μία κοινή αναπτυξιακή πορεία, θέμα που αναλύεται σε επόμενο κεφάλαιο (Ghosh, 2008).

3.2.1 Κοινωνία και Αειφορία.

Η ανάπτυξη αφορά όχι μόνο την οικονομική ή περιβαλλοντική, αλλά και την κοινωνική διάσταση του κεφαλαίου. Όπως έχει ήδη ειπωθεί η αειφορία επικεντρώνεται στην ανάπτυξη για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η διατήρηση των φυσικών πόρων προϋποτίθεται για να καλυφθούν οι ανάγκες αυτές. Η κοινωνική αειφορία εστιάζει κατά κύριο λόγο στην ενδυνάμωση των κοινωνικών υποδομών και υπηρεσιών (τεχνικά έργα και υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, πολιτισμού) ώστε να προαχθεί η κοινωνική ανάπτυξη και η ευημερία εξασφαλίζοντας μία καλή ποιότητα ζωής. Ενισχύει θεσμικές και πολιτικές δομές ως προς την προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, των δίκαιων εργασιακών συνθηκών και της ισότητας. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθεί να διατηρήσει την κοινωνική ομαλότητα και συνοχή, περιορίζοντας τις καταστροφικές συγκρούσεις στο εσωτερικό των κοινωνιών, καταπολεμώντας την φτώχεια και την εκμετάλλευση. Μία άλλη σημαντική πτυχή που θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν είναι η ανάδειξη και η διατήρηση της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και η ενδυνάμωση των λιγότερο κυρίαρχων πολιτισμικών κοινοτήτων ώστε να μπορέσουν να συμμετέχουν ενεργά και ισότιμα στο πλαίσιο της αειφορίας (Lélé;, 1991).

Η δομή των κοινωνιών και ο τρόπος λειτουργίας τους παίζει κρίσιμο ρόλο στην επιτυχημένη ή όχι εφαρμογή μίας αειφόρου αναπτυξιακής πολιτικής κι αυτό διότι οι κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες καθορίζουν ποιες από αυτές τις αρχές είναι αποδεκτές και ως εκ τούτου υλοποιήσιμες (Munasinghe, 1993). Η συμμετοχή των κρατικών και ιδιωτικών φορέων, των εταιριών, των θεσμικών οργάνων, των μη κυβερνητικών οργανισμών και όλων των υπόλοιπων ενδιαφερόμενων μελών είναι ανάγκη να συνηγορήσουν προς την επίτευξη της αειφορίας διότι τελικά πέρα από τις μεμονωμένες επιδιώξεις τα συμφέροντα όλων συγκλίνουν προς κοινούς στόχους. Γίνεται αντιληπτό ότι η κοινωνική διάσταση αποτελεί ίσως την βάση επικοδόμησης ή μη των θεμελίων της αειφορίας επομένως θα ήταν δίκαιο να αποδεχτούμε την προσέγγιση ότι οι τομείς της αειφορίας είναι κατά βάση κοινωνικοί (James, 2015) και αποτελούν αδιάσπαστες, αλληλένδετες δομές: Η οικολογική, οικονομική και πολιτιστική αειφορία συγκροτούν σχέσεις αλληλεξάρτησης, εφόσον οι κοινωνικές συνθήκες επηρεάζουν την οικολογική ή μη βιωσιμότητα της αλληλεπίδρασης ανθρώπου-φύσης (Lélé;, 1991).

Η κοινωνική πολιτική επιχειρεί σε ένα ενιαίο αναλυτικό πλαίσιο να εναρμονίσει την ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων με την μεγιστοποίηση του κοινωνικού πλούτου και να πετύχει τη βέλτιστη αποτελεσματικότητα κάλυψης των κοινωνικών αναγκών και των αναγκών υγείας. Η μείωση των ανισοτήτων και η βελτίωση της κατάστασης υγείας του πληθυσμού διαγράφουν τον βαθμό αποτελεσματικότητας της αναδιανεμητικής οικονομικής δικαιοσύνης. Έχει άμεση σχέση με τα θεμελιώδη προβλήματα που αντιμετωπίζει μια χώρα όπως η επιβίωση, η ανάπτυξη και η εξέλιξη του κοινωνικού της συστήματος. Η κοινωνική πολιτική ως πράξη και δραστηριότητα του σύγχρονου παρεμβατικού κράτους και όχι ως επιστήμη αποσκοπεί στην επέμβαση στην ελεύθερη αγορά και στην οικονομία με στόχο την αναδιανομή του εισοδήματος, την προστασία των ασθενέστερων, την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και την αύξηση της κοινωνικής ευημερίας (Σούλης, 2015). Επιπλέον, η κοινωνική πολιτική αναφέρεται στα μέτρα που εφαρμόζει η γενική κυβέρνηση (κεντρική, οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης –ΟΤΑ- και οργανισμοί κοινωνικής ασφάλισης –ΟΚΑ-) προκειμένου να μειώσει τις ανισότητες που παράγει η αποτυχία του συστήματος της αγοράς και γενικά να βελτιώσει την ευημερία των πολιτών, μέσω της αναδιανομής του εθνικού εισοδήματος. Επιδόματα ανεργίας, πρόνοιας, απασχόλησης, εξειδίκευσης ανέργων σε νέα επαγγέλματα ή δεξιότητες κ.ά., το κόστος των οποίων χρηματοδοτείται από φόρους.

Στην πρόδρομη ιστορική ανάλυση της εξέλιξης των κοινωνιών συμπεραίνεται ότι κυριαρχούσαν οι άμεσες ανάγκες επιβίωσης του ατόμου έναντι των άλλων έμβιων όντων. Κατά την πρώτη αυτή περίοδο, τη 10η χιλιετηρίδα π.Χ., το ανθρώπινο είδος από κυνηγός και καπνοσυλλέκτης μεταλλάσσεται σε αγροτικό – κοινοβιακό ον και η μετάβαση από την πρωτόγονη συμπεριφορά στη συνειδητή επιλογή συντελείται μέσω της συνεχούς συσσώρευσης νέας γνώσης, θεμελιώδες στάδιο και αιτία των κοινωνικών ανισοτήτων. Η μη συνειδητοποίηση της φθίνουσας οριακής χρησιμότητας οδηγεί τα σύγχρονα άτομα στο να επιχειρούν την υπέρβαση κάθε ορίου προς την κατάκτηση του ανικανοποίητου αιτιολογώντας έτσι τη δραματική αύξηση των ανισοτήτων μετά την δεκαετία του 1980.

Εξάλλου η χρηματοπιστωτική κυριαρχία έναντι της κλασικής βιομηχανικής ή εμπορικής επιχειρηματικότητας μειώνει τις ηθικές αρχές τόσο του φιλελευθερισμού όσο και της σοσιαλδημοκρατίας, οδηγεί σε έκπτωση τα αξιακά συστήματα λειτουργίας των εθνοκρατικών σχηματισμών, στρεβλώνει τις πολιτισμικές συμπεριφορές, τις αντιλήψεις και τις κοινωνικές σχέσεις και υποκαθιστά τις ριζικές και ουσιώδεις ανθρώπινες ανάγκες με τη μεγιστοποίηση των χρηματικών δυνατοτήτων. Η αξία της εργασίας ως θεμελιακή έννοια της ανθρώπινης υπόστασης αντικαταστάθηκε από τη χρηματοπιστωτική επένδυση και την προστιθέμενη τεχνολογική αξία. Σήμερα η σημαντικότητα που αποδίδεται στη βελτίωση της ποιότητας ζωής του σύγχρονου πολίτη μπορεί και πρέπει να συνιστά το θεμελιώδες γνώρισμα του κοινωνικού και πολιτισμικού γίγνεσθαι (Σούλης, 2015).

Με την επιδίωξη αυτή είναι δυνατόν να διατηρηθούν στον ιστό της ευρωπαϊκής ένωσης τα διαχρονικά ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα της βελτίωσης της ποιότητας ζωής του πληθυσμού, έχοντας επίγνωση των κινδύνων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο μιας παγκοσμιοποιημένης πραγματικότητας. Η κύρια προβληματική αποδεικνύει την αναγκαιότητα δημιουργίας μηχανισμών και θεσμικών διακανονισμών οι οποίοι διασφαλίζουν πρώτον την αποτροπή κοινωνικοασφαλιστικών κινδύνων χρίζοντας τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ανάπτυξης και ασφάλειας και δεύτερον αναδεικνύει τις προϋποθέσεις εκείνες που διευκολύνουν τη συνεχή δόμηση της ψυχοκοινωνικής υπόστασης και ευεξίας, καθώς και της προσωπικής ποιότητας του κοινωνικού ατόμου οι οποίες οδηγούν στη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και στην αυτοπραγμάτωση του ανθρώπου (Σούλης, 2015).

3.3 Η οικονομική κοινωνιολογία στην κυκλική οικονομία.

Η ταχεία μετάβαση από τα τρέχοντα γραμμικά μας συστήματα προς ένα πιο κυκλικό, απαιτεί ουσιαστικά ευρύτερη υιοθέτηση οικολογικών καινοτομιών κυκλικής οικονομίας. Τέτοιες οικολογικές καινοτομίες μπορούν να επιτρέψουν ολόκληρους μετασχηματισμούς αλυσίδας αξίας που ενσωματώνουν διάφορες κοινωνικές-τεχνικές λύσεις για να κλείσουν βρόχους πόρων, να μειώσουν την παραγωγή αποβλήτων και να κινηθούν προς αναγεννητικές και ανανεώσιμες εισροές. Μέσω της υιοθέτησης καινοτομιών κυκλικής οικονομίας, οι εταιρείες μπορούν να διαδραματίσουν βασικό ρόλο στη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων λόγω των επιπτώσεων των δραστηριοτήτων τους, καθώς και να καθοδηγήσουν την κατανάλωση μέσω της παροχής φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων και υπηρεσιών. Ωστόσο, πολλά εμπόδια εμποδίζουν την εφαρμογή οικολογικών καινοτομιών κυκλικής οικονομίας, όπως τεχνολογικά εμπόδια, κανονιστικά εμπόδια στην ανάπτυξη και εμπόδια στην εφαρμογή αυτών των καινοτομιών. Αλλά τα πιο πιεστικά εμπόδια είναι πολιτισμικά και κοινωνιολογικά, και αυτά τα εμπόδια είναι τα πιο σημαντικά για την αντιμετώπιση.

Ο τομέας της οικονομικής κοινωνιολογίας έχει πολλά να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση αυτών των πολιτιστικών εμποδίων. Η οικονομική κοινωνιολογία μελετά την επίδραση των κοινωνικών προτύπων και σχέσεων στις οικονομικές αποφάσεις και συμπεριφορές. Μια βασική ιδέα είναι η ιδέα της ενσωμάτωσης, που υπογραμμίζει πώς η δύναμη και η ιστορία των σχέσεων μεταξύ των ηθικών, πολιτισμικών κανόνων που καθορίζονται από την κοινωνία, και διάφορα πιστεύω και συστήματα αξίας αυτών των παραγόντων - και πώς εξελίσσονται - μπορούν να επηρεάσουν την οικονομική συμπεριφορά. Από αυτή την προοπτική, η δομή και η φύση των σχέσεων μεταξύ εταιρειών, καταναλωτών και υπευθύνων χάραξης πολιτικής επηρεάζουν σημαντικά τις οικονομικές αποφάσεις και, κατά συνέπεια, τη χρήση υλικών από την κοινωνία και τις επακόλουθες επιπτώσεις στο περιβάλλον. Οι απόψεις των καταναλωτών για το περιβάλλον, οι πεποιθήσεις και το όραμα των υπευθύνων χάραξης πολιτικής για ένα βιώσιμο μέλλον, οι απόψεις των κατασκευαστών σχετικά με τη μείωση των επιπτώσεών τους ή η ανταπόκριση των προμηθευτών στις περιβαλλοντικές απαιτήσεις των πελατών μπορούν όλοι να εργαστούν παράλληλα και να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους. Το σωρευτικό αποτέλεσμα

αυτών των συμπεριφορών και αλληλεπιδράσεων καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο εμείς ως κοινωνία καταναλώνουμε μη ανανεώσιμους έναντι ανανεώσιμων πόρων, πόσο ανακυκλώνουμε και πόσο προετοιμασμένοι είμαστε να υιοθετήσουμε τη σκέψη της κυκλικής οικονομίας.

Αυτές οι ενσωματωμένες σχέσεις μεταξύ παραγόντων στο οικονομικό μας σύστημα μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στο πώς οι αλυσίδες αξίας και οι εταιρείες υιοθετούν τη σκέψη της κυκλικής οικονομίας. Δεδομένης της αβεβαιότητας των νέων προσεγγίσεων της κυκλικής οικονομίας και των οικολογικών καινοτομιών, οι ενσωματωμένες σχέσεις μεταξύ επιχειρήσεων και διαφορετικών ενδιαφερομένων - άλλων εταιρειών, πολιτικών, καταναλωτών κ.λπ. - είναι ιδιαίτερα σημαντικές. Οι εταιρείες επηρεάζονται από πιέσεις από κανονισμούς και απαιτήσεις από πελάτες, κίνητρα για να παραμείνουν μπροστά από τους ανταγωνιστές τους, τη συνεργασία με τους συναδέλφους τους και τα βιομηχανικά πρότυπα, τα οποία μπορούν να υπαγορεύσουν εάν υιοθετούν οικολογικές καινοτομίες και κυκλικές έννοιες, ενώ υπάρχουν αρκετά παραδείγματα που το αποδεικνύουν. Η κατανόηση και η χαρτογράφηση του σύνθετου δικτύου των ενσωματωμένων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών και των πιέσεων που ασκούν ο ένας στον άλλο ανοίγει ενδιαφέρουσες ευκαιρίες για την προώθηση της σκέψης της κυκλικής οικονομίας. Αναλύοντας τις πολύπλοκες ενσωματωμένες σχέσεις και τους κοινωνικοοικονομικούς δεσμούς μεταξύ των επιχειρήσεων σε αλυσίδες αξίας και πώς επηρεάζουν τις αποφάσεις της άλλης και προσδιορίζοντας τους βασικούς παράγοντες σε αυτά τα δίκτυα, πολύτιμος χρόνος και πόροι μπορούν να αφιερωθούν για να στοχεύσουν αυτούς τους βασικούς παράγοντες για να δημιουργήσουν ένα επεισόδιο που διαδίδει αποτελεσματικότερα την υιοθέτηση οικολογικών καινοτομιών και προσεγγίσεων κυκλικής οικονομίας (Ramkumar, 2020).

3.4 Συμβολή της κυκλικής οικονομίας σε διαφορετικούς τομείς.

Μέχρι στιγμής, δίδεται ανεπαρκής προσοχή στο πώς η κυκλική οικονομία θα αλληλοεπιδρά με την κανονικότητα (συνήθειες, κανόνες) και το νόημα της σε προσεγγίσεις κυκλικότητας. Αν και υπάρχουν διάφορα οφέλη που θα μπορούσε δυνητικά να προσφέρει η κυκλική οικονομία στην κοινωνία, η εννοιολογική σχέση μεταξύ της έννοιας κυκλική

οικονομία, των εργαλείων και του κοινωνικού αντίκτυπου δεν είναι σαφής. Αυτό έχει πιθανές επιπτώσεις για να περιγράψει πώς μπορούν να συσχετιστούν οι κοινωνικές επιπτώσεις με την εφαρμογή της κυκλικής οικονομίας στις διάφορες ομάδες ενδιαφερομένων (Tranfield, et al., 2003).

3.4.1 Εργασία.

Η κυκλική οικονομία, έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης, η οποία ασχολείται άμεσα με τις περιφερειακές ανισότητες ανεργίας και την επαγγελματική αναντιστοιχία. Πρέπει να υπογραμμιστεί η σημασία της προώθησης οικονομιών που βασίζονται στην κυκλικότητα και είναι απαραίτητο οι κυβερνήσεις να συμμετέχουν προτείνοντας νέες πολιτικές και να ενθαρρύνουν τις εξελίξεις τους προκειμένου να δημιουργήσουν περισσότερες θέσεις εργασίας. Αυτές οι πολιτικές θα πρέπει επίσης να συμβάλουν στη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης μέσω πιο πράσινων τεχνολογιών, εξυπνότερων στρατηγικών για την προώθηση καλύτερων συστημάτων διαχείρισης αποβλήτων, χαμηλότερων εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα, αυξημένων ανανεώσιμων πηγών ενέργειας κ.λπ. Όλες αυτές οι νέες εξελίξεις θα απαιτούσαν την ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών μοντέλων που θα περιλαμβάνουν πιο πράσινες θέσεις εργασίας .

Σε μία έρευνα μελετήθηκε η σχέση μεταξύ περιβάλλοντος και θέσεων εργασίας, μέσω του προσδιορισμού των θέσεων εργασίας που δημιουργήθηκαν προερχόμενες από τις περιβαλλοντικές πολιτικές. Τα ευρήματά δείχνουν ότι τα μέτρα για την προώθηση των πράσινων θέσεων εργασίας στο πλαίσιο της αειφορίας πρέπει να προσανατολίζονται στην ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων και κατάρτισης, να ενθαρρύνουν την υιοθέτηση πράσινων τεχνολογιών μεταξύ διαφορετικών ενδιαφερομένων. Επίσης διαπιστώθηκε ότι οι επενδύσεις σε πράσινες υποδομές πρέπει να προωθήσουν την πράσινη οικονομία σε κοινωνικό επίπεδο. Υπό αυτήν την έννοια, η απασχόληση στην κυκλική οικονομία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών προκλήσεων, με τις οποίες η κυκλική οικονομία έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, ακόμη και αν είναι μέτριες ή μεταμορφωτικές, να καταπολεμήσει την ανεργία και την κοινωνική ανισότητα, για έναν εκθετικά αυξανόμενο πληθυσμό μια μεταβαλλόμενη οικονομία (Pociovali, steanu, et al., 2015).

Οι θέσεις εργασίας σε μια κυκλική οικονομία μπορούν να δημιουργηθούν από το μηδέν, με αντικατάσταση ή να επαναπροσδιοριστούν. Επιπλέον, οι πράσινες θέσεις εργασίας στο δρόμο για να συμβάλουν στην αξιοπρεπή εργασία πρέπει:

- να ενθαρρύνουν τις θέσεις εργασίας που πληρούν τις προϋποθέσεις όσον αφορά τη ρύπανση,
- να μεταφέρουν τις παραδοσιακές θέσεις εργασίας σε πιο πράσινες θέσεις εργασίας, χρησιμοποιώντας μη ορυκτές πηγές, με την επανεκπαίδευση των εργαζομένων και με τις πράσινες μεθόδους εργασίας
- την παύση της εργασίας σε περιοχές με υπερβολικά μολυσμένη κατάσταση.

Η κυκλική οικονομία μπορεί επίσης να συμβάλει στην εξάλειψη των επαγγελματιών χαμηλού επιπέδου. Ωστόσο, εάν η κυκλική οικονομία στοχεύει να αναπτυχθεί εκτενώς, θα υπάρχουν, απαραίτητα, ορισμένοι τύποι υψηλότερης ειδίκευσης. Υπό αυτήν την έννοια, η εκπαίδευση και η κατάρτιση συμβάλλουν στην ανάπτυξη αυτών των δεξιοτήτων, αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας και, συνεπώς, προωθούν την αειφόρο ανάπτυξη, αλλά οι δεξιότητες μέτρησης και οι κυκλικές θέσεις εργασίας παραμένουν πολύ γενικές και δύσκολες για την επαρκή ενημέρωση της πολιτικής της κυκλικής οικονομίας (Pociovali, steanu, et al., 2015). Για αυτούς τους λόγους, κάποιες προσεγγίσεις, έχουν αναπτύξει ένα πιο λεπτομερές πλαίσιο για τη μέτρηση του αριθμού των κυκλικών θέσεων εργασίας. Αυτό το πλαίσιο διακρίνει περισσότερους από 1400 οικονομικούς τομείς και κάνει διάκριση μεταξύ απευθείας κυκλικών θέσεων εργασίας σε τομείς που ακολουθούν βασικές στρατηγικές, επιτρέπουν στρατηγικές κυκλικής οικονομίας και, έμμεσα, κυκλικές θέσεις εργασίας σε τομείς που υποστηρίζουν άμεσα κυκλικές θέσεις εργασίας. Επιπλέον, η προσέγγιση λαμβάνει υπόψη την οικονομική αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των διαφορετικών τομέων.

Ως εκ τούτου, ήταν σε θέση να μετρήσουν το κυκλικό εργατικό δυναμικό με πολύ λεπτομερή τρόπο. Η μέθοδος είναι ένας μοναδικά ολοκληρωμένος τρόπος μέτρησης του κυκλικού εργατικού δυναμικού, παρέχοντας στις πόλεις ένα εργαλείο για να επενδύσουν αποτελεσματικά στις θέσεις εργασίας του μέλλοντος (Circle Economy, EHero, 2017). Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η τεχνολογία που σχετίζεται με την εφαρμογή της κυκλικής οικονομίας θα μπορούσε να μειώσει ορισμένες ανθρώπινες θέσεις εργασίας, που αναφέρονται ως τεχνολογική ανεργία. Ωστόσο, ενώ αυτό μπορεί να ισχύει, η κυκλική

οικονομία μπορεί επίσης να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες εργασίας αλλού. Έτσι, για την προώθηση της απασχόλησης στις κυκλικές οικονομίες, πρέπει να γίνουν προσπάθειες τόσο σε επίπεδο βιομηχανίας όσο και σε κυβερνητικό επίπεδο. Ωστόσο, αυτή η μετάβαση θα εξαρτάται επίσης από τον τρόπο με τον οποίο οι εργαζόμενοι λαμβάνουν την απαραίτητη κατάρτιση και δεξιότητες για να εκπληρώσουν την απαιτούμενη απασχόληση στην κυκλική οικονομία (Larsson & Lindfred, 2019).

3.4.2 Κοινωνική ισότητα.

Η σημασία της ισότητας έγκειται, μεταξύ άλλων, στη βελτίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Έχει τη βάση της στην κοινωνική δικαιοσύνη, τη διανεμητική δικαιοσύνη και την κατάσταση ισότητας (Naess, 2000) Αυτό αντικατοπτρίζει τη συνάφεια της έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης στην ερμηνεία της αειφόρου ανάπτυξης που στοχεύει στην ικανοποίηση των αναγκών των παρόντων και των μελλοντικών γενεών. Επιπλέον, υπάρχουν μερικές περιπτώσεις ασαφούς προσέγγισης που βρέθηκαν στη βιβλιογραφία, σχετικά με το πώς η κυκλική οικονομία θα προωθήσει την κοινωνική ισότητα. Για παράδειγμα, προτείνεται η κυκλική οικονομία να βελτιώσει τη διανομή κοινωνικής πρόνοιας, και πως βοηθά στην προώθηση της κοινωνικής δικαιοσύνης (Xue, et al., 2010). Ωστόσο, αυτές οι προσεγγίσεις φαίνεται να είναι ασαφείς προτάσεις όσον αφορά τη μέτρηση της κυκλικής οικονομίας καθώς δεν έχουν προταθεί ποσοτικές μελέτες που να υποστηρίζουν αυτές τις δηλώσεις. Επιπλέον, δεν υπάρχουν προτάσεις για το πώς η κυκλική οικονομία βελτιώνει πτυχές αυτής της διάστασης. Από την άποψη αυτή, έχουν γίνει ορισμένες ηλεκτρονικές προτάσεις για τη μέτρηση της κοινωνικής ισότητας, όπως το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν ως σχετικός δείκτης κοινωνικής ισότητας.

Προτείνεται ότι η κυκλική οικονομία μπορεί να ενθαρρύνει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και η συζήτηση για το ότι η εφαρμογή της κυκλικής οικονομίας σε ορισμένους τομείς έχει συνδεθεί με σημαντική αύξηση του ΑΕΠ. Υποστηρίζεται η ιδέα ότι η αύξηση του ΑΕΠ μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δείκτης κοινωνικής ισότητας (Zhijun & Nailong, 2007). Από την άλλη πλευρά, υποστηρίζεται ότι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν δεν είναι κατάλληλο για τη βελτίωση της κοινωνικής δικαιοσύνης (Van Den Bergh, 2009). Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι δεν υπάρχει καμία γνώση για το πώς η κυκλική οικονομία θα μπορούσε να υποστηρίξει την προώθηση της κοινωνικής ισότητας. Κατά συνέπεια, εάν η

κυκλική οικονομία θεωρείται ως εργαλείο για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης, πρέπει πρώτα να αναπτύξει ένα πλαίσιο για να δείξει πώς οι στρατηγικές κυκλικής οικονομίας μπορούν να προωθήσουν / ενθαρρύνουν την κοινωνική ισότητα και πως μπορεί να ενσωματωθεί σε άλλες πτυχές. Επομένως, είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν τα εργαλεία και οι μηχανισμοί που μπορούν να ενσωματώσουν επαρκώς και με ακρίβεια την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσα στην κυκλική οικονομία, για να προχωρήσουν σε διαφορετικές κατευθύνσεις, εν προκειμένω, απαιτείται περαιτέρω εργασία σε αυτόν τον τομέα (Moreau, et al., 2017).

3.4.3 Συνεργατική οικονομία.

Η κατανομή της οικονομίας στοχεύει στη διανομή αγαθών / υπηρεσιών ή άλλων πόρων από πολλά άτομα. Η κατανομή της οικονομίας αναλαμβάνει την αρχή της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας των παροχών μέσω δανεισμού, ενοικίασης, ανταλλαγής κ.λπ., που εκδίδονται από την τεχνολογία (Heinrichs, 2013). Επιπλέον, οι ερευνητές του θέματος υποδηλώνουν ότι αυτός ο τύπος οικονομίας διεξάγεται από τρία βασικά πλεονεκτήματα: περισσότερη ηλεκτρονική και ανθεκτική χρήση χρηματοοικονομικών πόρων (οικονομική), περισσότερη ηλεκτρονική χρήση φυσικών πόρων (περιβαλλοντική) και βαθύτερες κοινωνικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ ανθρώπων (κοινωνικές). Παράλληλα, η κοινή οικονομία υποστηρίζει επίσης στόχους, όπως η οικοδόμηση της κοινότητας, η οικονομική ενίσχυση, η δημιουργική έκφραση, αλλά και η διαχείριση πόρων (Cherry & Pidgeon, 2018).

Τα τελευταία χρόνια, η ιδέα, ίσως, έγινε σταδιακά λιγότερο διαφανής σε ένα πλαίσιο, όπου τα κοινά και συνεργατικά πλαίσια συνδέονται, μαζί με την αντίληψη για τις νεοσύστατες επιχειρήσεις και την προώθηση των μικρών επιχειρήσεων. Όλα αυτά τα μοντέλα διευκολύνονται και επεκτείνονται από τεχνολογικές πλατφόρμες, όπου τα τρία κύρια συστήματα οδηγούν στην συνεργατική κατανάλωση και οικονομία κοινής χρήσης: αγορές αναδιανομής, συστήματα υπηρεσιών προϊόντων και συνεργατικές πλατφόρμες τρόπου ζωής. Τα κύρια παραδείγματα αυτών των επιχειρήσεων περιλαμβάνουν τομείς, όπως μεταφορές, διαμονή, τουρισμός, προϊόντα λιανικής και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Ωστόσο, η κοινή χρήση οικονομίας είναι μόνο ένα μικρό μέρος της μεγάλης

εικόνας της κυκλικής οικονομίας, και σε βάθος ερωτήσεις θα πρέπει να έχουν σαφέστερες επιπτώσεις για τους καταναλωτές / χρήστες και την έλλειψη αποδοχής. Υπό αυτήν την έννοια, είναι επιτακτική ανάγκη να υιοθετηθούν ψηφιακές τεχνολογίες για να αυξηθεί η χρήση πόρων και υλικών ροών και να προωθηθεί η ενσωμάτωση των προοπτικών χρήστη και κατανάλωσης σε διαδικασίες σχεδιασμού, προκειμένου να ενσωματωθούν σε κυκλικές λύσεις (Camacho-Otero, et al., 2018).

3.4.4 Συμμετοχή και Τοπική Δημοκρατία.

Η συμμετοχή και η τοπική δημοκρατία είναι δύο τρόποι με τους οποίους η κοινωνία μπορεί να εκφράσει τις απόψεις της και, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να επηρεάσει τη λήψη αποφάσεων, όπως για παράδειγμα, τις αποφάσεις περί κυκλικότητας. Οι δύο μπορούν να χρησιμεύσουν ως μηχανισμοί τοπικής αλλαγής για να εκπαιδεύσουν τους ανθρώπους, να διευκολύνουν τις πληροφορίες σχετικά με τις δραστηριότητες και να επιτρέψουν στους ανθρώπους να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων (Bolger & Doyon, 2019). Σε αυτό το θέμα, οι αντιλήψεις και τα αποτελέσματα από τη συμμετοχή της κοινωνίας μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση επίμονων κοινωνικών προβλημάτων με έναν λογικό, διαφανή και προσανατολισμένο τρόπο, μαζί με τη δυνατότητα καινοτομιών για την κυκλικότητα. Έτσι, οι στρατηγικές κυκλικής οικονομίας πρέπει να προτείνουν ρητά στρατηγικές και συστηματικές προσεγγίσεις για να φέρουν όλοι οι ενδιαφερόμενοι, μαζί, να προσπαθήσουν τη συνοχή της πολιτικής.

Ως εκ τούτου, όλοι οι φορείς της κυκλικής οικονομίας πρέπει να συνδέονται στενότερα με διαδικασίες πολλαπλών προοπτικών και διακυβερνητικές συζητήσεις και πρέπει να οργανώνονται με κοινή προοπτική ενός αειφόρου συστήματος κυκλικής οικονομίας (Purrim de Oliveira, et al., 2013) Από την πλευρά της κοινότητας, η μεγαλύτερη συμμετοχή και οι τοπικές κοινότητες αναπτύσσουν τα λειτουργικά οφέλη. Έτσι, η λειτουργία της κυκλικής οικονομίας θα πρέπει να αυξήσει τη συμμετοχική δημοκρατική λήψη αποφάσεων μέσω ενός κοινοτικού χρήστη. Επιπλέον, είναι σημαντικό να δοθεί προσοχή, από την πλευρά των ενδιαφερομένων, καθώς αυτή η προσέγγιση μπορεί να δημιουργήσει καλύτερες αποφάσεις που είναι πιο πιθανό να εφαρμοστούν, να αυξήσουν τη νομιμότητα και να προωθήσουν μια ευρύτερη κατανόηση της πολυπλοκότητας των

κοινωνικών προβλημάτων (Korhonen, et al., 2018). Η συμμετοχή τοπικών παραγόντων παίζει επίσης σημαντικό ρόλο σε μια κοινότητα με προοπτική που τονίζει την τοπική ενδυνάμωση. Επιπλέον, η δημόσια πολιτική και οι ερευνητές πρέπει να αναπτύξουν πλαίσια για την κατανόηση των αντιλήψεων του κοινού που περιλαμβάνουν στρατηγικές κυκλικής οικονομίας που επηρεάζουν τις τοπικές κοινότητες. Από αυτήν την άποψη, οι εκστρατείες εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης θα μπορούσαν να προσφέρουν καλύτερη κοινοτική συνοχή όταν πρόκειται για την εφαρμογή στρατηγικών για τη λήψη αποφάσεων. Η εφαρμογή αυτών των στρατηγικών είναι ένας τρόπος αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών προβληματισμών των πολιτών και της πρόσβασης σε πληροφορίες λήψης αποφάσεων σχετικά με τη μετάβαση στην κυκλική οικονομία (Sun, et al., 2016).

3.4.5 Υγεία και Ασφάλεια.

Η μετάβαση σε μία κυκλική οικονομία θα έχει αποτελέσματα στις δηλωμένες προτεραιότητες της ανθρώπινης υγείας τα επόμενα χρόνια. Αυτές οι προτεραιότητες περιλαμβάνουν την αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων σχετικά με τις ασθένειες, την ενίσχυση των συστημάτων υγείας με επίκεντρο τον άνθρωπο και τη δυνατότητα δημόσιας υγείας και τη δημιουργία υποστηρικτικών περιβαλλόντων και ανθεκτικών κοινοτήτων, μεταξύ άλλων. Η κυκλική οικονομία μπορεί να επηρεάσει το φορτίο της νόσου, τόσο θετικά, π.χ., μέσω της μείωσης της ατμοσφαιρικής ρύπανσης λόγω της μετάβασης σε κυκλική οικονομία κινητικότητας και τρόπων παραγωγής (Sacirovic, et al., 2018), και αρνητικά, π.χ., εάν δεν καταφέρνουν επικίνδυνες χημικές ουσίες να ελαχιστοποιήσουν τους κινδύνους για την υγεία (Garrido Azevedo & Matias, 2017).

Η κυκλική οικονομία μπορεί επίσης να συμβάλει στη βελτίωση της παροχής υπηρεσιών δημόσιας υγείας και υγειονομικής περίθαλψης παρέχοντας μια σειρά μέτρων εξοικονόμησης κόστους και αποτελεσματικότητας. Από αυτή την άποψη, η μετάβαση στην κυκλική οικονομία θα μπορούσε να προωθήσει υποστηρικτικά περιβάλλοντα και ανθεκτικές κοινότητες στο βαθμό που αυτό μεταφράζεται σε βελτιωμένη ευημερία και ποιότητα ζωής. Στο πλαίσιο της αξιολόγησης των επιπτώσεων στην υγεία από τη μετάβαση σε μία κυκλική οικονομία, είναι απαραίτητο να αναπτυχθεί ένα πλαίσιο για τον προσδιορισμό των οδών μέσω των οποίων η εφαρμογή μοντέλων κυκλικής οικονομίας μπορεί να επηρεάσει την ανθρώπινη υγεία και ευημερία. Το πλαίσιο θα πρέπει να

σχεδιαστεί για να περιγράψει τις επιπτώσεις στην υγεία και την ευημερία που προσδιορίζονται σύμφωνα με τα βασικά χαρακτηριστικά τους, συμπεριλαμβανομένου του τύπου των επιπτώσεων (θετικό / αρνητικό, άμεσο / έμμεσο) και τους οικονομικούς τομείς και τις ομάδες που επηρεάζονται (θέματα διανομής). Στο μέτρο του δυνατού, το πλαίσιο θα πρέπει να βασίζεται και να προσαρμόζει τα υπάρχοντα πλαίσια και ταξινομήσεις από τη βιβλιογραφία για το περιβάλλον και την υγεία, συμπεριλαμβανομένων των πρωτοβουλιών του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (Π.Ο.Υ.) (Sala, et al., 2013).

3.4.6 Περιβάλλον.

Η κυκλική οικονομία επιδιώκει να μειώσει ή, εάν είναι δυνατόν, να εξαλείψει τα απόβλητα. Η ιδέα είναι ο επανασχεδιασμός ολόκληρου του συστήματος ώστε να είναι πιο βιώσιμος σε κάθε σημείο της διαδικασίας. Η κυκλική οικονομία έχει μια φαινομενικά απλή προσέγγιση: οι μικρές χειρονομίες θα βοηθήσουν στη διάσωση του πλανήτη Γη. Υπό αυτήν την έννοια, παρουσιάζεται ως η καλύτερη επιλογή για να σταματήσουμε τα λάθη που έγιναν από τα ανθρώπινα όντα. Και, παρεμπιπτόντως, ευαισθητοποιήστε μια κοινωνία για τις ενέργειές της, πιο υπεύθυνη με το περιβάλλον και πιο δραστήρια στην προστασία του περιβάλλοντος. Αυτές οι μικρές χειρονομίες είναι, η επαναχρησιμοποίηση, επισκευή, ανακύκλωση, απόρριψη (αντικείμενα ή υπηρεσίες που έρχονται σε αντίθεση με το περιβάλλον), επανασχεδιασμός, μείωση, ανάκτηση. Η εφαρμογή μιας κυκλικής οικονομίας προτείνει ένα σύστημα περιβαλλοντικής αειφορίας βασισμένο κυρίως στη μείωση της χρήσης των πόρων, στη μείωση της παραγωγής αποβλήτων και στον περιορισμό της κατανάλωσης ενέργειας (Siraj, 2019).

3.4.7 Επιπτώσεις της κυκλικής οικονομίας.

Παράλληλα με τα οφέλη, υπάρχει επίσης τεκμηρίωση σχετικά με ορισμένες αρνητικές συνέπειες της εισαγωγής στρατηγικών κυκλικής οικονομίας, οι οποίες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η μίσθωση χαλιών είναι οικονομικά επωφελής, αλλά από περιβαλλοντική άποψη έχει χειρότερα αποτελέσματα, σε αντίθεση με τα ευρήματα για τους εκτυπωτές. Ακόμα, έχει αναφερθεί ότι η χρήση αναγομωμένων ελαστικών αυξάνει την

κατανάλωση καυσίμου του οχήματος λόγω υψηλότερης αντίστασης κύλισης, πετυχαίνοντας τα αντίθετα από τα επιθυμητά αποτελέσματα. Μια στρατηγική επαναχρησιμοποίησης για ηλεκτρονικά και ηλεκτρικά αγαθά, μπορεί να μην είναι πάντα επωφελής από την άποψη της κατανάλωσης ενέργειας, καθώς ο παλαιότερος εξοπλισμός μπορεί να μην είναι τόσο ενεργειακά αποδοτικός όσο ο νέος.

Η αντικατάσταση πηγών καινούργιων υλικών, με ανακυκλωμένα υλικά προσφέρει μια μεγάλη ευκαιρία στην κυκλική οικονομία για ελαχιστοποίηση των συνολικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Ωστόσο, τα ζητήματα της υψηλής έντασης ενέργειας και της χρήσης ρυπογόνων χημικών ουσιών στις διαδικασίες ανακύκλωσης, η συμβιβασμένη ποιότητα ενός ανακυκλωμένου υλικού και η ελλιπής κοινωνική ευθύνη των πρακτικών ανακύκλωσης (π.χ. πρακτικές ανακύκλωσης ηλεκτρονικών αποβλήτων στις αναπτυσσόμενες χώρες) επισημαίνουν ότι σε καμία από τις στρατηγικές κυκλικής οικονομίας δεν μπορεί να αποδοθεί θετική συμβολή στην αειφορία «από προεπιλογή». Επομένως, η κυκλική οικονομία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα επιτυχημένο μέσο προς την αειφορία εάν δεν επιτευχθεί θετική συμβολή (Krauchenko, 2019).

3.5 Κυκλική οικονομία προς όφελος της κοινωνικής προστασίας.

Παρά τις πρακτικές προκλήσεις και τις κριτικές που δημιουργήθηκαν από το μοντέλο κυκλικής οικονομίας, κατάφερε να δημιουργήσει πρακτικές και καινοτόμες επιχειρηματικές ευκαιρίες και καινοτομίες που το καθιστούν πιο ελκυστικό και κατανοητό από την έννοια της αειφορίας, η οποία, έχει επανειλημμένα επικριθεί για το γενικό και αόριστο περιεχόμενο και την έλλειψη ενός εφαρμοσμένου σχεδίου εφαρμογής. Η μετάβαση λοιπόν σε ένα κυκλικό οικονομικό σύστημα με όλα τα οφέλη που αποκομίζονται από την εφαρμογή του, κοινωνικό – οικονομικά και περιβαλλοντικά, απαιτεί από όλους τους φορείς να διαμορφώσουν μία τέτοιου είδους νοοτροπία. Καταρχάς οι κυβερνήσεις χρειάζεται να δημιουργήσουν και να θέσουν σε εφαρμογή στρατηγικά και νομοθετικά πλαίσια «κυκλικής» πολιτικής, ενώ οι επιχειρήσεις να εισάγουν την κυκλικότητα στα επιχειρηματικά τους μοντέλα και τον σχεδιασμό των προϊόντων τους (Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019).

Κάτι τέτοιο θα έχει ως αποτέλεσμα την ευαισθητοποίηση των καταναλωτών όσον αφορά την διαχείριση των απορριμμάτων τους, ή των υλικών γενικότερα και μπορεί να ανατρέψει επίσης υπερκαταναλωτικές συμπεριφορές και ρυπογόνες συνήθειες, δημιουργώντας παράλληλα την τάση των νοικοκυριών προς ζήτηση νέων αγορών (πχ. ανακατασκευασμένα προϊόντα ή κοινόχρηστα αγαθά). Εκτός από αυτά, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία. Μπορούν οικονομικά να υποστηρίζουν τις επιχειρήσεις για να ενσωματώσουν τις αρχές της κυκλικής οικονομίας ή να προσαρμοστούν στο δικό τους επιχειρηματικό μοντέλο και τα προϊόντα τους στις ανάγκες τους (Ζαχαρίου, et al., 2011). Το Ίδρυμα Ellen MacArthur καταδεικνύει τέσσερα θεμελιώδη στοιχεία που θα βοηθήσουν στην ανάπτυξη μιας πιο κυκλικής οικονομίας, μέσα από την ανάλυση μίας σειράς από μελέτες περίπτωσης εταιριών που την εφαρμόζουν.

1. **Κυκλικός σχεδιασμός παραγωγής και προϊόντων:** για την παραγωγή προϊόντων μπορεί να μειώσει το κόστος μεταφοράς (επισκευή, αναβάθμιση, επαναχρησιμοποίηση) σε κυκλικές ροές χωρίς να διακυβεύεται η δομική τους ακεραιότητα ή η λειτουργικότητα. Τα υλικά ως πρώτες ύλες είναι ένας τομέας που θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση καθώς εκεί είναι που συγκροτείται η κυκλικότητα του συστήματος, γι' αυτό είναι αναγκαίο να τηρούνται οι αρχές του διαχωρισμού των υλικών (θρεπτικά συστατικά), να υπάρχει καθαρότητα της ύλης για ευέλικτη μετακίνηση και εύκολη διαλογή στο τέλος της ζωής τους. Επίσης ο ευέλικτος σχεδιασμός τους βοηθάει στην συνέχιση της κλειστής ροής καθώς επιτρέπει την αποσυναρμολόγηση, την αναδιαμόρφωση, αλλά παράλληλα ενισχύει την ανθεκτικότητα των προϊόντων επεκτείνοντας την διάρκεια ζωής τους. Μ' αυτόν τον τρόπο προϊόντα και παραγωγή εναρμονίζονται σε ένα αποδοτικότερο πλαίσιο λειτουργίας και διαχείρισης μέσα στην επιχείρηση (Ellen MacArthur Foundation, 2012).
2. **Νέο επιχειρηματικό μοντέλο:** καινοτομία και νέες επιχειρηματικές λύσεις Τα γραμμικά και βραχυπρόθεσμα πρότυπα παραγωγής και κατανάλωσης βοηθούν στην εδραίωση της κυκλικής οικονομίας. Πρακτική με βάση τη χρήση, την πρόσληψη και την πρακτική ανταλλαγή υπηρεσιών, όχι κατανάλωση και ιδιοκτησία προϊόντων. Σε αυτά τα μοντέλα, οι καταναλωτές μετατρέπονται σε χρήστες και απολαμβάνουν υπηρεσίες μέσω χρηματοδοτικής μίσθωσης ή κέρδους,

και τα προϊόντα μετατρέπονται σε υπηρεσίες. Επομένως, κάθε επιχείρηση χρειάζεται την πιο κατάλληλη εφαρμογή μοντέλου για κάθε αλυσίδα αξίας επιχείρησης (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

3. **Επαναλαμβανόμενη (κυκλική) ροή και διαδοχική σύζευξη:** η αδυναμία ανάκτησης των πολύτιμων υποπροϊόντων θα συνεχίσει να πολλαπλασιάζεται στο τέλος της ωφέλιμης ζωής του προϊόντος. Με την αύξηση των αρνητικών εξωτερικοτήτων και το κόστος. Επιπλέον δημιουργώντας δομές που επαναφέρουν υλικά στη διαδικασία παραγωγής και χρησιμοποιούν την ελάχιστη ποσότητα υλικού και ενέργειας μέσω ενός κλειστού συστήματος και τον τρόπο με τον οποίο τα υλικά και η ενέργεια ρέουν από ένα μέρος της αλυσίδα παραγωγής στο άλλο, με την αξία να πραγματοποιείται σε κάθε επίπεδο δραστηριότητας. Από τη συλλογή και την προ επεξεργασία έως τη χρήση αποβλήτων, η κατάλληλη υποδομή παίζει σημαντικό ρόλο. Από αυτήν την άποψη, πρέπει να γίνει προώθηση της ανάπτυξης τεχνολογιών ανακύκλωσης αποβλήτων. Η τεχνολογία εξαγωγής πρώτων υλών είναι άνιση σε ποσότητα και ποιότητα, και το σύστημα συλλογής επιστροφών πρέπει να είναι εύκολα προσβάσιμο, αξιόπιστο και φιλικό προς το χρήστη, μπορείτε επίσης να μεταβείτε σε ειδικές μονάδες ταξινόμησης και ανάκτησης για την διατήρηση της ποιότητας των υλικών που επαναφέρονται στην παραγωγική διαδικασία και τον περιορισμό οποιουδήποτε κόστους ή σπατάλης. (Ellen MacArthur Foundation, 2012).
4. **Κατάλληλες συνθήκες και καταλυτικοί παράγοντες για κυκλική οικονομία:** Αυτό σημαίνει ότι το εξωτερικό περιβάλλον πρέπει να προσαρμοστεί ώστε να συμβάλει θετικά στην ενοποίηση του συστήματος κυκλικής οικονομίας. Αρχικά, είναι σημαντικό να υπάρχουν βασικές προϋποθέσεις για διασταυρούμενη αξία ή, διαθέσιμους μηχανισμούς αντιστοίχισης, διασυνοριακές ή εταιρικές σχέσεις που δημιουργούν εταιρικές σχέσεις (για παράδειγμα, κοινή ανάπτυξη προϊόντων και διαχείριση υποδομής, ειδικά για τη μείωση του κόστους συλλογής και παραγωγής). Βιομηχανικά πρότυπα (όπως η σήμανση προϊόντων) και η συνέπεια των κινήτρων μεταξύ επιχειρηματικών εταίρων για την επίτευξη πιο αποτελεσματικής και ευκολότερης συνεργασίας. Επιπλέον, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής μπορούν να επιταχύνουν τη μετάβαση σε μια κυκλική οικονομία εξετάζοντας τις φορολογικές διατάξεις (όπως η μετατόπιση των φορολογικών επιβαρύνσεων από την εργασία

και το εισόδημα σε μη ανανεώσιμη ενέργεια) και παρέχοντας ένα κατάλληλο διεθνές περιβάλλον, συμπεριλαμβανομένων όλων των εμπλεκόμενων τομέων. Επιπλέον, είναι σημαντικό να υποστηρίξουμε το έργο μέσω χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, να επενδύσουμε σε καινοτόμες ιδέες και να αναπτύξουμε σχέδια για την υποστήριξη και ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών πλάνων που υποστηρίζουν αρχές της κυκλικής οικονομίας μέσω χρηματοδότησης και παροχής υπηρεσιών διαχείρισης κινδύνου. Οι προσπάθειες μετάβασης στην κυκλική οικονομία δεν μπορούν να χάσουν τη συμβολή του εκπαιδευτικού συστήματος, διότι μπορεί να αυξήσει την ευαισθητοποίηση του κοινού και της επιχειρηματικής κοινότητας και ενσωματώνοντας εκπαιδευτικά προγράμματα που σχετίζονται με την κυκλική οικονομία σε σχολεία και πανεπιστήμια, αυξάνοντας έτσι την ευαισθητοποίηση στην αγορά εργασίας και νέες επαγγελματικές τάσεις.(Ellen MacArthur Foundation, 2012).

Εν ολίγοις, γίνεται κατανοητό ότι οι κίνδυνοι μιας κυκλικής οικονομίας δεν αφορούν μόνο την αποτελεσματική διαχείριση των πόρων και των αποβλήτων. Είναι η ολική αντιστροφή των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, της παραγωγής προϊόντων και της δημιουργίας κερδών. Η παραδοσιακή επιχειρηματικότητα (βασισμένη στην έννοια των απεριόριστων, φθηνών πόρων) αντικαταστάθηκε από την κυκλική επιχειρηματικότητα, η οποία εξετάζει τη λειτουργία των πόρων και τοποθετεί την έννοια της σκέψης κλειστού βρόχου στον πυρήνα των επιχειρήσεων και των βιομηχανιών. Αυτή η εννοιολογική αλλαγή είναι ζωτικής σημασίας και μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω πρωτοποριακών τεχνολογιών και καινοτόμων επιχειρηματικών μοντέλων. Η τεχνολογική εξέλιξη απαιτείται να χρησιμοποιηθεί για να βοηθήσει στην υλοποίηση λύσεων που δημιουργούν την κυκλική οικονομία μέσα σε μια πόλη κάνοντας τις πόλεις έξυπνες. Η διαδικασία μετάβασης σε μια κυκλική οικονομία είναι πολύπλοκη και περιλαμβάνει θεμελιώδεις αλλαγές στα συστήματα παραγωγής και κατανάλωσης που επηρεάζουν το περιβάλλον. Οι αλλαγές αφορούν τους μηχανισμούς χρηματοδότησης, τη συμπεριφορά των καταναλωτών, την κυβερνητική παρέμβαση, όπως η φορολογική πολιτική, την τεχνολογική, κοινωνική και επιχειρηματική καινοτομία. Η εφαρμογή της κυκλικής οικονομίας στις πόλεις λόγω της υψηλής πληθυσμιακής πυκνότητας θα συμβάλλει θετικά σε μια αειφόρο κοινωνία ανάπτυξης προς όλους του πολίτες (Ellen MacArthur Foundation, 2012).

Οι κριτικές για την κυκλική οικονομία έχουν επισημάνει αδυναμίες στην τρέχουσα έννοια, ιδίως επειδή υπάρχει έλλειψη κοινωνικών και θεσμικών διαστάσεων, ζητήματα που θεωρούνται σημαντικά για την ανάπτυξη της έννοιας της κυκλικής οικονομίας (CIRAIG, 2015). Όπως αναφέρεται ακόμα, πολλές αντιλήψεις του όρου φαίνεται να αγνοούν τις κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις και να τονίζουν μόνο τα οικονομικά ζητήματα, ενώ απλοποιούν την περιβαλλοντική διάσταση (Geissdoerfer, et al., 2017). Ομοίως, υποστηρίζεται ότι οι προσεγγίσεις κυκλικότητας ωφελούν ορισμένες πτυχές της αειφορίας, αλλά στερούνται της ένταξης με την κοινωνική διάσταση (Murray, et al., 2017). Εκτός αυτού, επισημαίνεται ότι δεν υπάρχουν στοιχεία σχετικά με τη συμβολή της κυκλικής οικονομίας στην αειφορία, ιδίως στην κοινωνική ευημερία (Geissdoerfer, et al., 2017).

3.6 Σύνοψη.

Η ενσωμάτωση των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης στην ατζέντα της κυκλικής οικονομίας είναι πολλά υποσχόμενη και δεν πρέπει να υποτιμάται. Σε όλα αυτά τα παραδείγματα, οι συγγραφείς συμφωνούν και αναγνωρίζουν την σημασία της κοινωνικής διάστασης στην ατζέντα της κυκλικής οικονομίας, προσπαθώντας να βοηθήσει τη μετάβαση της αειφορίας παγκοσμίως. Έτσι, η μετάβαση προς την κυκλική οικονομία πρέπει να είναι να συμβεί μέσα σε ένα πλαίσιο κοινωνικής- τεχνολογικής μετάβασης, όπου οι υπάρχουσες δομές παραγωγής, οι επιχειρήσεις, τα μοντέλα, τα προϊόντα, και η κατανάλωση είναι δυνατό να ενταχθούν στην κυκλική οικονομία αφού υποβληθούν σε μια θεμελιώδη αλλαγή. Η ανάπτυξη αφορά όχι μόνο την οικονομική ή περιβαλλοντική, αλλά και την κοινωνική διάσταση του κεφαλαίου. Η αειφορία επικεντρώνεται στην ανάπτυξη για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα ότι η διατήρηση των φυσικών πόρων προϋποτίθεται για να καλυφθούν οι ανάγκες αυτές. Εστιάζει κατά κύριο λόγο στην ενδυνάμωση των κοινωνικών υποδομών και υπηρεσιών, ώστε να προαχθεί η κοινωνική ανάπτυξη και η ευημερία εξασφαλίζοντας μία καλή ποιότητα ζωής. Ενισχύει θεσμικές και πολιτικές δομές ως προς την προάσπιση των ανθρώπινων δικαιωμάτων, των δίκαιων εργασιακών συνθηκών και της ισότητας.

Η κοινωνική πρόνοια αποβλέπει στην ανακούφιση και τη γενικότερη προστασία εκείνων των ατόμων, που δεν έχουν τα μέσα να ικανοποιήσουν βασικές τους ανάγκες. Περιλαμβάνει όλα τα θέματα που αντιστοιχούν στην κοινωνική ασφάλιση ή κοινωνικές υπηρεσίες, και αναγνωρίζεται νόμιμο δικαίωμα. Τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής πρόνοιας είναι η υποχρέωση του κοινωνικού συνόλου που αποβλέπει στην κοινωνική ωφελιμότητα, η οργάνωση και ο προγραμματισμός μέτρων για την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων και η επέκταση των μέτρων ανοικτής κοινωνικής πρόνοιας. Η κοινωνική πολιτική επιχειρεί να εναρμονίσει την ανεπάρκεια των οικονομικών πόρων με την μεγιστοποίηση του κοινωνικού πλούτου, και να πετύχει τη βέλτιστη αποτελεσματικότητα κάλυψης των κοινωνικών αναγκών και των αναγκών υγείας. Η μείωση των ανισοτήτων και η βελτίωση της κατάστασης υγείας του πληθυσμού έχει άμεση σχέση με τα θεμελιώδη προβλήματα που αντιμετωπίζει μια χώρα όπως η επιβίωση, η ανάπτυξη και η εξέλιξη του κοινωνικού της συστήματος.

Στο παραπάνω πλαίσιο, κοινωνικής ισότητας, μπορεί να ενταχθεί η κυκλική οικονομία, η οποία παρά τις πρακτικές προκλήσεις και τις κριτικές που δημιουργήθηκαν από το μοντέλο κυκλικής οικονομίας, κατάφερε να δημιουργήσει πρακτικές και καινοτόμες επιχειρηματικές ευκαιρίες και καινοτομίες που το καθιστούν πιο ελκυστικό και κατανοητό από την έννοια της αειφορίας. Η μετάβαση λοιπόν σε ένα κυκλικό οικονομικό σύστημα με όλα τα οφέλη που αποκομίζονται από την εφαρμογή του, κοινωνικό – οικονομικά και περιβαλλοντικά, απαιτεί από όλους τους φορείς να διαμορφώσουν μία τέτοιου είδους νοοτροπία. Καταρχάς οι κυβερνήσεις χρειάζεται να δημιουργήσουν και να θέσουν σε εφαρμογή στρατηγικά και νομοθετικά πλαίσια «κυκλικής» πολιτικής, ενώ οι επιχειρήσεις να εισάγουν την κυκλικότητα στα επιχειρηματικά τους μοντέλα και τον σχεδιασμό των προϊόντων τους. Έχουν αναδειχθεί τέσσερα θεμελιώδη στοιχεία για να βοηθήσουν στην ανάπτυξη μιας πιο κυκλικής οικονομίας, και αυτά είναι ο κυκλικός σχεδιασμός παραγωγής και προϊόντων, το νέο επιχειρηματικό μοντέλο, η επαναλαμβανόμενη (κυκλική) ροή, η διαδοχική σύζευξη και οι κατάλληλες συνθήκες αποτελούν καταλυτικοί παράγοντες για κυκλική οικονομία.

Μέχρι στιγμής, δίδεται ανεπαρκής προσοχή στο πώς η κυκλική οικονομία θα αλληλοεπιδρά με την κανονικότητα και το νόημα της σε προσεγγίσεις κυκλικότητας. Αν και υπάρχουν διάφορα οφέλη που θα μπορούσε δυνητικά να προσφέρει η κυκλική οικονομία στην κοινωνία, η εννοιολογική σχέση μεταξύ της κυκλικής οικονομίας, των

εργαλείων και του κοινωνικού αντίκτυπου δεν είναι σαφής. Αυτό έχει πιθανές επιπτώσεις για να περιγράψει πώς μπορούν να συσχετιστούν οι κοινωνικές επιπτώσεις με την εφαρμογή της κυκλικής οικονομίας στις διάφορες ομάδες ενδιαφερομένων. Πιο συγκεκριμένα, η κυκλική οικονομία, έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει ευκαιρίες απασχόλησης, η οποία ασχολείται άμεσα με τις περιφερειακές ανισότητες ανεργίας και την επαγγελματική αναντιστοιχία. Ακόμη, σε ότι αφορά την κοινωνική ισότητα, η σημασία της έγκειται, στη βελτίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Έχει τη βάση της στην κοινωνική δικαιοσύνη, τη διανεμητική δικαιοσύνη και την κατάσταση ισότητας. Αυτό αντικατοπτρίζει τη συνάφεια της έννοιας της κοινωνικής δικαιοσύνης στην ερμηνεία της αειφόρου ανάπτυξης που στοχεύει στην ικανοποίηση των αναγκών των παρόντων και των μελλοντικών γενεών. Σχετικά με την συνεργατική οικονομία, η κατανομή της οικονομίας στοχεύει στη διανομή αγαθών / υπηρεσιών ή άλλων πόρων από πολλά άτομα. Η κατανομή της οικονομίας αναλαμβάνει την αρχή της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας των παροχών μέσω δανεισμού, ενοικίασης, ανταλλαγής κ.λπ., που εκδίδονται από την τεχνολογία.

Σχετικά με την συμμετοχή και την τοπική δημοκρατία, και οι δύο είναι τρόποι με τους οποίους η κοινωνία μπορεί να εκφράσει τις απόψεις της και, σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να επηρεάσει τη λήψη αποφάσεων, όπως για παράδειγμα, τις αποφάσεις περί κυκλικότητας. Επομένως μπορούν να χρησιμεύσουν ως μηχανισμοί τοπικής αλλαγής για να εκπαιδεύσουν τους ανθρώπους, να διευκολύνουν τις πληροφορίες σχετικά με τις δραστηριότητες και να επιτρέψουν στους ανθρώπους να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων. Επιπλέον, η μετάβαση σε μία κυκλική οικονομία θα έχει αποτελέσματα στις δηλωμένες προτεραιότητες της ανθρώπινης υγείας τα επόμενα χρόνια. Αυτές οι προτεραιότητες περιλαμβάνουν την αντιμετώπιση σοβαρών προβλημάτων σχετικά με τις ασθένειες, την ενίσχυση των συστημάτων υγείας με επίκεντρο τον άνθρωπο και τη δυνατότητα δημόσιας υγείας και τη δημιουργία υποστηρικτικών περιβαλλόντων και ανθεκτικών κοινοτήτων, μεταξύ άλλων. Η κυκλική οικονομία μπορεί να επηρεάσει το φορτίο της νόσου, τόσο θετικά, όσο και αρνητικά. Σχετικά με το περιβάλλον, η κυκλική οικονομία επιδιώκει να μειώσει ή, εάν είναι δυνατόν, να εξαλείψει τα απόβλητα. Η ιδέα είναι ο επανασχεδιασμός ολόκληρου του συστήματος ώστε να είναι πιο βιώσιμος σε κάθε σημείο της διαδικασίας.

Παράλληλα με τα οφέλη, υπάρχει επίσης τεκμηρίωση σχετικά με ορισμένες αρνητικές συνέπειες της εισαγωγής στρατηγικών κυκλικής οικονομίας. Η αντικατάσταση πηγών προς άντληση υλικών, με ανακυκλωμένα υλικά προσφέρει μια μεγάλη ευκαιρία στην κυκλική οικονομία για ελαχιστοποίηση των συνολικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Ωστόσο, τα ζητήματα της υψηλής έντασης ενέργειας και της χρήσης ρυπογόνων χημικών ουσιών στις διαδικασίες ανακύκλωσης, η συμβιβασμένη ποιότητα ενός ανακυκλωμένου υλικού και η ελλιπής κοινωνική ευθύνη των πρακτικών ανακύκλωσης επισημαίνουν ότι σε καμία από τις στρατηγικές κυκλικής οικονομίας δεν μπορεί να αποδοθεί θετική συμβολή στην αειφορία. Επομένως, η κυκλική οικονομία δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ένα επιτυχημένο μέσο προς την αειφορία εάν δεν επιτευχθεί με θετική συμβολή.

Η κοινωνιολογία μελετά την επίδραση των κοινωνικών προτύπων και σχέσεων στις οικονομικές αποφάσεις και συμπεριφορές. Μια βασική ιδέα είναι η ιδέα της ενσωμάτωσης, που υπογραμμίζει πώς η δύναμη και η ιστορία των σχέσεων μεταξύ των ηθικών, πολιτισμικών κανόνων που καθορίζονται από την κοινωνία, και διάφορα πιστεύω, και συστήματα αξίας αυτών των παραγόντων μπορούν να επηρεάσουν την οικονομική συμπεριφορά. Η κατανόηση και η χαρτογράφηση του σύνθετου δικτύου των ενσωματωμένων κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών και των πιέσεων που ασκούν ο ένας στον άλλο ανοίγει ενδιαφέρουσες ευκαιρίες για την προώθηση της σκέψης της κυκλικής οικονομίας. Αναλύοντας τις πολύπλοκες ενσωματωμένες σχέσεις και τους κοινωνικοοικονομικούς δεσμούς μεταξύ των επιχειρήσεων σε αλυσίδες αξίας και πώς επηρεάζουν τις αποφάσεις προσδιορίζοντας τους βασικούς παράγοντες σε αυτά τα δίκτυα, πολύτιμος χρόνος και πόροι μπορούν να αφιερωθούν για να στοχεύσουν αυτούς τους βασικούς παράγοντες, για να δημιουργήσουν ένα επεισόδιο που διαδίδει αποτελεσματικότερα την υιοθέτηση οικολογικών καινοτομιών και προσεγγίσεων κυκλικής οικονομίας.

4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Η κυκλική οικονομία ως μοντέλο ανάπτυξης αποτελεί ένα περίπλοκο, απαιτητικό αλλά επωφελές και αποδοτικό εγχείρημα που μπορεί να επισπεύσει την επίτευξη της ανάπτυξης και της ευμάρειας, που θα επιλύσει κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα και να διευκολύνει σε μία υγιή οικονομική ανάπτυξη με υπευθυνότητα, δέσμευση και διαφάνεια στις επιχειρήσεις και στα κράτη, οδηγώντας τελικά σε μία καλύτερη ποιότητα ζωής για την κοινωνία εν γένει και για όλο το σύνολο. Είναι σημαντικό να ξεπεραστούν κάποιοι σημαντικοί ανασταλτικοί φραγμοί που ευνοούν την συντήρηση συστημάτων και ροών και να υπάρξει άμεση εθνική, ευρωπαϊκή και κοινωνική βούληση και αποφασιστικότητα προς την κατεύθυνση αυτή. Άλλωστε ήδη εφαρμόζονται επιτυχημένα κυκλικά επιχειρηματικά μοντέλα που θα είναι παράδειγμα προς μίμηση για τις συμβατικές επιχειρήσεις.

Τα κυκλικά επιχειρηματικά μοντέλα αποτελούν ένα νέο είδος επιχειρηματικής στρατηγικής, απαλλαγμένο από το βραχυπρόθεσμο κέρδος, και την επιφανειακή καινοτομία που εξυπηρετεί μόνο ευκαιριακά καταναλωτικά πρότυπα. Πρόκειται για την εκ θεμελίων ανασυγκρότηση και ανασχεδιασμό των επιχειρήσεων, αναπροσδιορίζοντας τον ρόλο, το σκοπό και την υπηρεσία ή το προϊόν που επιλέγουν να προσφέρουν στους πολίτες. Τέτοιες επιχειρήσεις έχουν αντιληφθεί την αξία των πόρων και την προστατεύουν μέσα από πρακτικές εξοικονόμησης, και πλήρους αξιοποίησης. Μ' αυτόν τον τρόπο περιορίζουν ή και εξαλείφουν τις απώλειες, απορρίπτουν τις μη ανανεώσιμες πηγές ως πρώτη ύλη, εστιάζουν στην χρήση δευτερευόντων υλικών, ανανεώσιμων ή αειφόρων προμηθειών και υλών, με σκοπό την εύκολη αποσυναρμολόγηση, την ευεπίτευκτη επισκευή και συντήρηση, την ανανέωση και την επαναεισαγωγή στην αλυσίδα αξίας.

Τα καινούρια αυτά κυκλικά πρότυπα στηρίζονται είτε σε καινοτόμες λύσεις είτε σε νέες τεχνολογίες και ανάλογα με την στρατηγική των πόρων που επιλέγουν να πάρουν (κλείνοντας - επιβραδύνοντας τους κύκλους ροής υλικών και παραγωγής) μπορούν να επιτελέσουν μία ξεκάθαρη στρατηγική. Σημαντικό ρόλο εδώ παίζει και η κατανόηση της θέσης της επιχείρησης στο δίκτυο αξίας καθώς κάθε μία κατηγορία ανάλογα με το που τοποθετείται αντιμετωπίζει και τις ανάλογες κυκλικές προκλήσεις για παράδειγμα, μοντέλα κυκλικής σχεδίασης, μοντέλα βέλτιστης χρήσης, ανάκτησης και υποστήριξης. Το ιδανικότερο θα ήταν να υπάρχουν όλες οι δυνατές μορφές συνεργασίας καθώς μέσα από αυτές γίνεται δυνατό να αντιμετωπιστούν οι επικείμενες προκλήσεις και να επιτευχθεί η

κυκλικότητα. Τέλος μία σημαντική προϋπόθεση για την προοπτική αυτή αποτελεί η ανάπτυξη συνεργατικών δικτύων είτε μεταξύ επιχειρήσεων, είτε μεταξύ κρατικών και θεσμικών μηχανισμών ώστε να διευκολυνθεί το έργο μετάβασης και να εδραιωθεί η συνθήκη της κυκλικής οικονομίας σε μικροοικονομικό και μακροοικονομικό επίπεδο. Γίνεται τελικά φανερό ότι η κυκλική οικονομία είναι πλέον υλοποιήσιμη και αποτελεί το μελλοντικό σύστημα επιχειρηματικής και βιομηχανικής οργάνωσης.

Η εδραίωσή της κρίνεται αναγκαία και θα αποτελέσει μονόδρομο διότι πρόκειται για την πλέον ολοκληρωμένη και αξιόπιστη πρόταση αειφορίας και οι αειφόρες λύσεις σήμερα είναι απαραίτητες για την αναγέννηση και την θεραπεία των οικοσυστημάτων μας. Μέσα από την κυκλική οικονομία όλοι οι τομείς της ανθρωπογενούς δραστηριότητας επωφελούνται. Οι φυσικοί πόροι εξοικονομούνται και διασώζονται, μαζί με όλες τις αξίες του φυσικού περιβάλλοντος που συντηρούν την ζωή, η οικονομία βελτιώνεται αποκτώντας πολλαπλά οφέλη στη διαχείριση κόστους και την αύξηση κερδών, ενώ η κοινωνία απολαμβάνει ένα υγιές ανθρωποκεντρικό περιβάλλον. Η κυκλική οικονομία πρέπει να συνδράμει με την ανάπτυξη της τεχνολογίας στην εξάλειψη της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων και όχι στην εδραίωση των οικονομικών διαφορών μεταξύ των χωρών και των πολιτών του κόσμου.

Αυτή η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας τόνισε ότι, παρά το γεγονός ότι υποστηρίζεται ως εργαλείο για την αειφόρο ανάπτυξη, το ισχύον πλαίσιο κυκλικής οικονομίας δεν είναι σαφές εάν μπορεί να προωθήσει την κοινωνική ευημερία αυτής της γενιάς και των επόμενων γενεών. Επιπλέον, η κοινωνική διάσταση είναι ένας σημαντικός τομέας της κυκλικής οικονομίας και της αειφόρου ανάπτυξης. Ακόμα, είναι αβέβαιο εάν η κυκλική οικονομία μπορεί να είναι ένα πιο αειφόρο μοντέλο από μια γραμμική οικονομία. Παρά τις υπόλοιπες προκλήσεις, λαμβάνοντας υπόψη τις τρέχουσες κοινωνικές πτυχές, μπορεί να είναι ένα σημείο εκκίνησης για την αξιολόγηση της κοινωνικής διάστασης στην κυκλική οικονομία για την ενημέρωση των υπευθύνων λήψης αποφάσεων σχετικά με την ενίσχυση ή την πρόληψη του κοινωνικού αντίκτυπου που προκύπτει από τις στρατηγικές της κυκλικής οικονομίας.

Πολλά από τα κοινωνικά οφέλη που περιγράφονται ως αποτέλεσμα της εφαρμογής μίας κυκλικής οικονομίας συνήθως επικεντρώνονται στην μείωση κόστους και σε άλλα οικονομικά πλεονεκτήματα, όπως: αύξηση του εισοδήματος μέσα από την γενικότερη

οικονομική ευημερία και τις χαμηλές τιμές και παράλληλα εξοικονόμηση εισοδήματος μέσα από την αγορά ανθεκτικών και ποιοτικότερων προϊόντων τα οποία παρέχουν την προοπτική επισκευής, διαρρύθμισης και εξατομικευμένων υπηρεσιών, μειώνοντας το κόστος της ιδιοκτησίας αυξάνοντας παράλληλα την χρησιμότητα τους και ικανοποιώντας τις ανάγκες τους. Το Ίδρυμα Macarthur παραλείπει και εκείνο να αναφέρει κοινωνικά προβλήματα και ανησυχίες όπως την ισότητα, την δικαιοσύνη και την υγεία εστιάζοντας κατά βάση σε περιβαλλοντικά και οικονομικά θέματα, σαφώς η επίλυση περιβαλλοντικών και οικονομικών ζητημάτων ευνοεί την κοινωνία στο σύνολό της αλλά δεν γίνεται σαφής αναφορά για την βελτίωση των κοινωνικών ανισοτήτων, ούτε προσπάθεια εξάλειψης θρησκευτικών, φυλετικών, εθνικών και άλλων διακρίσεων για ενίσχυση της ποικιλομορφίας, αλλά ούτε προσπάθεια εδραίωσης της οικονομικής ισότητας από την άποψη της κατανομής του πλούτου και των ευκαιριών.

Εκτός από αυτό φαίνεται πως η κυκλική οικονομία δεν διαχωρίζεται από το σύστημα του καπιταλισμού αλλά συνεχίζει να λειτουργεί γύρω από τις νεοκλασικό πλαίσιο της οικονομίας (Ghisellinia, et al., 2016). Τέλος με την ολοκληρωτική επικέντρωση στην τροφοδοτική αλυσίδα και κυρίως στον τομέα των πρώτων υλών και εισροών στην παραγωγή (προσφορά), αγνοείται η αρνητική πτυχή της κουλτούρας του υπερκαταναλωτισμού από την μεριά των καταναλωτών (ζήτηση) που συντελεί στην συντήρηση του μη βιώσιμου Δυτικού τρόπου ζωής (Jackson, 2011).

Παρόλα αυτά θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι το κυκλικό σύστημα είναι κατά βάση ανθρωποκεντρικό, καθώς οι καινοτομίες που ακολουθεί έχουν στόχο τη ευημερία των ανθρώπων, εξασφαλίζοντας ένα υγιές περιβάλλον, (υλικών και ενέργειας) ενώ οι κυβερνήσεις ανησυχούν περισσότερο για τη μακροπρόθεσμη ασφάλεια του εφοδιασμού τους με κρίσιμους πόρους ή ακόμα και την εθνική ασφάλεια από την άποψη της ανθρωπιστικής κρίσης λόγω της έντασης, κλιματικής αλλαγής και της έλλειψης πόρων. Η Ε.Ε. εκτός των άλλων εκλαμβάνει την κυκλική οικονομία ως μοχλό ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας της αγοράς και παράλληλα αποσύνδεσής της από τις εισαγόμενες εξωτερικές πρώτες ύλες (European Commission, 2015). Αυτά που περιγράφονται ως κοινωνικά οφέλη της Κυκλικής Οικονομίας, όπως ήδη αναφέρθηκε νωρίτερα αφορούν την ανάπτυξη νέων εργασιακών ευκαιριών σε τομείς καινοτομίας: επισκευής, ανακαίνισης και ανακατασκευής που όμως σύμφωνα με τον Stahel δεν αποτελούν απαραίτητα μέτρα κοινωνικής ανάπτυξης καθώς αναφέρονται κυρίως ως ένταση εργασίας παρά ως ευκαιρίες

δημιουργίας τοπικών θέσεων εργασίας χωρίς μάλιστα να διασαφηνίζεται η φύση τους.(πχ ηθικές, δίκαιες συνθήκες εργασίας) (Stahel, 2010).

Η επισκόπησή έδειξε ότι δεν υπάρχει συναίνεση για την επιλογή ενός κατάλληλου πλαισίου ή προσέγγισης που να λαμβάνει υπόψη όλα τα κοινωνικά ζητήματα, εξαιτίας της διαθεσιμότητας δεδομένων. Οι ποικίλες κοινωνικές επιπτώσεις μπορούν να σχετίζονται με την κυκλική οικονομία, ιδίως με τις στρατηγικές για την εφαρμογή της. Ωστόσο, η μελλοντική έρευνα οφείλει να αρχίσει να αναλύει τη σημασία άλλων διαστάσεων που αφορούν την κυκλική οικονομία, όπως η διακυβέρνηση και οι πολιτιστικές πτυχές. Αυτό μπορεί να απαιτήσει σημαντική επανεξέταση της τρέχουσας θεωρίας και, ως εκ τούτου, να οδηγήσει σε ένα νέο παράδειγμα της κυκλικής οικονομίας. Επιπλέον, περαιτέρω μελέτες θα πρέπει να καθορίσουν πώς να μετρηθούν οι κοινωνικοί δείκτες και πώς οι πρακτικές της κυκλικής οικονομίας μπορούν να βελτιώσουν την ανθρώπινη ευημερία στην κοινωνία. Τέλος πρέπει να πραγματοποιηθούν πραγματικές μελέτες περιπτώσεων για τη διευκόλυνση της ανάπτυξης μιας βάσης δεδομένων κυκλικότητας, ιδίως για τις κοινωνικές επιπτώσεις της κυκλικής οικονομίας.

5 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.

5.1 Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.

I) Geissdoerfer, N. & Hultink, E. J., 2017. The Circular Economy – A New Sustainability Paradigm?. *Journal of Cleaner Production*, Τόμος 143, p. 757–768.

II) Anon., 2021. . *A political and philosophical theory that focuses on the concept of fairness in relations between individuals in society..* [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/other/social-justice/> [Πρόσβαση 02 04 2021].

2019. *The European Pillar of Social Rights*, Brussels, Belgium: Inclusion Europe.

Beveridge, W., 1942. *Beveridge Report*, s.l.: UK Parliament.

III) Bolger, K. & Doyon, A., 2019. Circular cities: exploring local government strategies to facilitate a circular economy. *European Planning Studies*,

IV) Camacho-Otero, J., Boks, C. & Pettersen, I., 2018. Consumption in the Circular Sustainability, 04 August, 10(8).

V) Cherry, C. & Pidgeon, N., 2018. Is sharing the solution? Exploring public acceptability of the sharing economy. 10 September,

VI) CIRAIG, 2015. *Circular Economy: A critical literature review of concepts*,

VII) Circle Economy, EHero, 2017. *Circular Jobs: Understanding employment in the Circular Economy in the Netherlands*, Netherlands:

VIII) De Pádua Pieroni, M., T., 2018. *Sustainable Qualifying Criteria for Designing Circular Business Models..* The Netherlands, s.n., pp. 799-8004.

IX) Diez, C., 2014. *A social protection floor for all: Indispensable for eradicating extreme poverty by 2030*, s.l.: International Movement ATD Fourth World.

X) Ellen MacArthur Foundation., *Several authors have contributed to refining and developing the circular economy concept*, s.l.: s.n.

XI) Ellen MacArthur Foundation, 2012. *Towards the circular econom*

XII) Ernst & Young (HELLAS), 2016. *EY Study on the Circular Economy in Greece: Brief edition.*,

XIII) European Commission, 2014. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Towards a Circular Economy: A Zero Waste Program for Europe.* Brussels: European Commission.

XIV) European Commission, 2015. *Closing the loop: Commission adopts ambitious new Circular Economy Package to boost competitiveness, create jobs and generate sustainable growth.*, Brussels: <https://ec.europa.eu>.

XV) Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης & Ηλεκτρονικού Περιεχομένου, 2019. *Κυκλική Οικονομία: Ένα νέο οικονομικό μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης*, s.l.: s.n.

XVI) García, A. B. & Gruat, J., 2003. *Social Protection. A life cycle continuum investment for social justice, poverty reduction and sustainable development.* Geneva: International Labour Office.

XVII) Garrido Azevedo, , 2017. *Corporate Sustainability: The New Pillar of the Circular Economy*. NY, USA:.

XVIII) Ghisellinia, P.,. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*, 15 February,

XIX) Ghosh, N., 2008. The Road from Economic Growth to Sustainable Development: How Was It Traversed?. *SSRN*, 11 January, pp. 1-18.

XX) Godfray, Food security: the challenge of feeding 9 billion people.. *Science* , 12 February, 327(5967), pp..

XXI) Greenathon | AI4GoodChallenge, 2020. *Κυκλική Οικονομία*, s.l.: Γενική Γραμματεία Φυσικού Περιβάλλοντος και Υδάτων & Οργανισμός Φυσικού Περιβάλλοντος και Κλιματικής Αλλαγής (ΟΦΥΠΕΚΑ) .

XXII) Heinrichs, H., 2013. *Sharing Economy: A Potential New Pathway to Sustainability.. GAIA - Ecological Perspectives for Science and Society*,

XXIII) Holden, E., Linnerud, K. & Banister, D., 2014. Sustainable development: Our Common Future revisited..May, Τόμος 26, pp. 130-139.

XXXIV) Homrich, A., Galvão, G., Abadia, L. & Carvalho, M., 2018. The circular economy umbrella *Journal of Cleaner Production*, 20 February, Τόμος 175, pp. 525-543.

XXXV) Jackson, T., 2011. *Prosperity without growth*

XXXVI) James, P., 2015. *Urban Sustainability in Theory and Practice*. s.l.:Routledge.

XXXVII) Korhonen, J., Giurca, A., Brockhaus, M. & Toppinen, A., 2018. Actors and Politics in Finland's Forest-Based Bioeconomy Network. *Sustainability*, 19 October, 10(10).

XXXVIII) Korhonen, J., Honkasalo, A. & Seppälä, J., 2018. Circular Economy: The Concept and its Limitations. *Ecological Economics*, January, Τόμος 143, pp. 37-46.

XXXIX) Kravchenko, M., 2019. Putting things into perspective - is a circular economy sustainable 'by default'?. *Circular Conversations*.

XL) Lammi, M. και συν., 2019. *Turning Finland into a Country of Circular Economy: What Kind of a Process of Change Should We Seek?*. Singapore, Springer, pp. 215-228.

XLI) Larsson, A. & Lindfred, L., 2019. *Digitalization, circular economy and the future of labor. In The Digital Transformation Of Labor: How circular economy and digital transformation can affect labor I*. 1st επιμ. Stockholm: Routledge.

XLII) Lélé;, S., 1991. Sustainable development: A critical review. *World Development*, June, 19(6), pp. 607-621.

- XLIII) Merino-Saum, A., Baldi, M., Gunderson, I. & Oberle, B., 2018. Articulating natural resources and sustainable development goals through green economy indicators: A systematic analysis.. *Resources Conservation And Recycling*, 01 December, Τόμος 139, pp. 90-103.
- XLIX) Moreau, V., Sahakian, M., van Griethuysen, P. & Vuille, F., 2017. Coming Full Circle: Why Social and Institutional Dimensions Matter for the Circular Economy.. *Journal of Industrial Ecology*, 28 April, 21(3), pp. 497-506.
- L) Munasinghe, M., 1993. Environmental Economics and Sustainable Development.. *The International Bank for Reconstruction and Development/THE WORLD BANK*, July.
- LI) Murray, A., Skene, K. & Haynes, K., 2017. The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context.. *Journal of Business Ethics*, 22 May, Τόμος 140, pp. 369-380.
- LII) Naess, P., 2000. *Sustainable Communities. The Potential for Eco-Neighbourhoods*.. London: Earthscan.
- LIII) Nilsen, H. R., 2017. The Hierarchy of Resource use in a Sustainable Circular Economy. *University of Oslo Faculty of Law* , 6 June.
- LIV) OECD, 2018. *A new OECD Tool: the Social Protection System Review (SPSR)*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.oecd.org/fr/social/societesinclusivesetdeveloppement/social-protection-system-review-spsr.htm>
[Πρόσβαση 02 04 2021].
- LV) Pociovali, steanu, D. και συν., 2015. Employment Policies for a Green Economy at the European Union Level. *Sustainability*, 26 June, 7(7), pp. 99231-9250.
- LVI) Prieto-Sandoval, V., Jaca, C. & Ormazabal, M. J. C. P., 2018. Towards a consensus on the circular economy.. *Journal of Cleaner Production*, 01 April, Τόμος 179, pp. 605-615.

- LVII) Puppim de Oliveira, J. και συν., 2013. Green economy and governance in cities: assessing good governance in key urban economic processes. *Journal of Cleaner Production*, 01 November, Τόμος 58, pp. 138-152.
- LVIII) Ramkumar, S., 2020. Sociology, Accelerating the Circular Economy using theories of Economic.. *Circular Conversations*, October.
- LIX) Rashid, A., Asif, F., Krajnik, P. & Nicolescu, C. M., 2013. Resource Conservative Manufacturing: an essential change in business and technology paradigm for sustainable manufacturing.. *Journal of Cleaner Production*, 14 November, Τόμος 57, pp. 166-177.
- LX) Rockstrom, J. και συν., 2009. Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. *Ecology and Society*, 14(2), p. 32.
- LXI) Sacirovic, S., Ketin, S. & Vignjevic, N., 2018. Eco-industrial zones in the context of sustainability development of urban areas. *Environmental Science and Pollution Research*, 04 March, Τόμος 26, p. 24346–24356.
- LXII) Sala, S., Farioli, F. & Zamagni, A., 2013. Life cycle sustainability assessment in the context of sustainability science progress (part 2). *The International Journal of Life Cycle Assessment*, Τόμος 18, p. 1686–1697.
- LXIII) Schmid, B., Stanoevska-Slabeva, K. & Volker, T., 2001. *Towards the E-Society. E-Commerce, E-Business, and E-Government*.. Zürich, Switzerland, s.n., pp. 1-100.
- LXIV) Siraj, M., 2019. What is the circular economy and what is its impact on the environment?. *Finance.co.uk* , 08 08.
- LXV) Stahel, W., 2010. *The Performance Economy*. 2nd επιμ.
- LXVI) Sun, L., Yung, E., Chan, E. & Zhu, D., 2016. Issues of NIMBY conflict management from the perspective of stakeholders April, Τόμος 53, pp. 133-141.
- LXVII) Thatcher, A., 2015. *Theoretical definitions and models of sustainable development that apply to human factors and ergonomics*. Copenhagen, Denmark, s.n., pp. 747-752.

- LXVIII) Tomić, T. & Schneider, D., 2020. Circular economy in waste management 30 April.
- LXIX) Tranfield, D., Denyer, D. & Smart, P., 2003. Towards a Methodology for Developing Evidence 16 September, 14(3), pp. 207-222.
- LXX) UNEP, 2006.. *An alternative model for economic development..*
- LXXI) Van Den Bergh, J., 2009.. *Journal of Economic Psychology*, April, 30(2), pp. 117-135.
- LXXII) White, P., 2016. Social protection systems..
- LXIII) Xue, B. και συν., 2010. Survey of officials' awareness on circular economy development in China
- LXXIV) Zhijun, F. & Nailing, Y., 2007. Putting a circular economy into practice in China.. Τόμος 2, pp. 95-101.
- LXXV) Zhu, J., Fan, C., Shi, H. & Shi, L. E., 2018. Efforts for a Circular Economy in 23(1), pp. 110-118.

5.2 Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.

- 1) Βουλή των Ελλήνων, χ.χ.] Available at: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagmatiki-Istoria/> [Πρόσβαση 21 02 2021].
- 2) Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Υπουργείο Δικαιοσύνης., 2014. *Δικαιώματα του Ανθρώπου*.
- 3) Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή), 2014. *Η κυκλική οικονομία. Συνδέοντας, δημιουργώντας και διατηρώντας την αξία.*, s.l.: Εκδόσεις της ΕΕ.

- 4) Γεωργοστάθη, I., 2021. *Ρατσισμός, διακρίσεις και ανθρώπινα δικαιώματα..*
[Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://blogs.sch.gr/a657189/2021/02/01/ratsismos-diakriseis-kai-anthropina-dikaiomata/>
[Πρόσβαση 21 02 2021].
- 5) Διεθνής Αμνηστία, χ.χ. *Οικουμενική Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου.*, s.l.: s.n.
- 6) Ενωμένοι για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, χ.χ. *Μια Συντομη Ιστορία των Ανθρωπινων Δικαιωμάτων*, s.l.: s.n.
- 7) Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1997. *Σωκράτης: Κοινοτικό πρόγραμμα δράσης στον τομέα της εκπαίδευσης.*
- 8) Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012. Χάρτης των θεμελιώδων δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 10 Οκτώβριος.
- 9) Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2019. *Έκθεση της επιτροπής προς το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο*, , Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Ένωση.
- 10) Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2020. *Οι 20 αρχές του ευρωπαϊκού πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων*, s.l.: Ευρωπαϊκή Ένωση.
- 11) Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο., χ.χ. *Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της Ένωσης.*, s.l.: s.n.
- 12) Ζαχαρίου, Α., Καδής, Κ. & Θεοδοσίου, Σ., 2011. *Εκπαιδευτικό Υλικό για την Ορθολογιστική.*
- 13) Καλαϊτζής, Μ., 2020. *Κυκλική οικονομία: Ένα βιώσιμο οικονομικό μοντέλο*, s.l.: MAXMAG.
- 14) Καραχάλιου, Μ., 2007. *Συρροή Συνταγματικών Δικαιωμάτων*. Αθήνα
- 15) Καστριώτου, Α., 2018. *Κυκλική οικονομία και πόλεις στην ΕΕ..* Κόρινθος:

- 16) Κιουρτζόγλου, Μ., 2014. *Συγκριτική αξιολόγηση συστημάτων υγείας Γερμανίας και Ηνωμένου Βασιλείου*.
- 17) Μάνδρας, Γ., 1993. *Οργανωτική και οικονομική του συστήματος κοινωνικής διοίκησης*. Σμπίλιας.
- 18) Μούσης, Ν., 2010. *Εγχειρίδιο ευρωπαϊκής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- 19) Ναυτεμπορική, 2019. *Κυκλική οικονομία: Ευκαιρία και ανάγκη για την Ελλάδα*: [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://m.naftemporiki.gr/story/1480872>
[Πρόσβαση 21 02 2021].
- 20) Σούλης, Σ., 2015. *Εφαρμοσμένη κοινωνική πολιτική*.
- 21) Σταθόπουλος, Π., 1999. *Κοινωνική Πρόνοια: Μια γενική θεώρηση*
- 22) Συμβούλιο Ευρώπης, 2013. *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*. Στρασβούργο: s.n.
- 23) Τσιαμαντά, Ε.-Λ., 2014. *Συγκριτική επισκόπηση των ασφαλιστικών συστημάτων της Ελλάδας και των κυριότερων ευρωπαϊκών χωρών πριν τη δημοσιονομική κρίση*. s.l.: Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.
- 24) Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας, 2018. *Εθνική Στρατηγική για την Κυκλική Οικονομία*, Αθήνα: s.n.
- 25) Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας,. *Εθνικό σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα*. Αθήνα: s.n.
- 26) Υπουργείο Περιβάλλοντος & Ενέργειας,. *Η Ελλάδα στην πρωτοπορία της Ευρωπαϊκής Κυκλικής Οικονομίας*, s.l.: s.n.